

New
Direction

Tomáš Šmíd

RUSKÁ VELMOCENSKÁ POLITIKA NA JIŽNÍM KAVKAZE

Klíčové aspekty Putinské *grand strategy* v
Arménii, Ázerbájdžánu a Gruzii

newdirection.online

[@europeanreform](https://twitter.com/europeanreform)

[@europeanreform](https://www.instagram.com/europeanreform)

[NDeuropeanreform](https://www.facebook.com/NDeuropeanreform)

contact@europeanreform.org

New Direction

Founded by Margaret Thatcher in 2009 as the intellectual hub of European Conservatism, New Direction has established academic networks across Europe and research partnerships throughout the world.

New Direction is registered in Belgium as a not-for-profit organisation and is partly funded by the European Parliament.
REGISTERED OFFICE: Rue du Trône, 4, 1000 Brussels, Belgium. EXECUTIVE DIRECTOR: Naweed Khan.

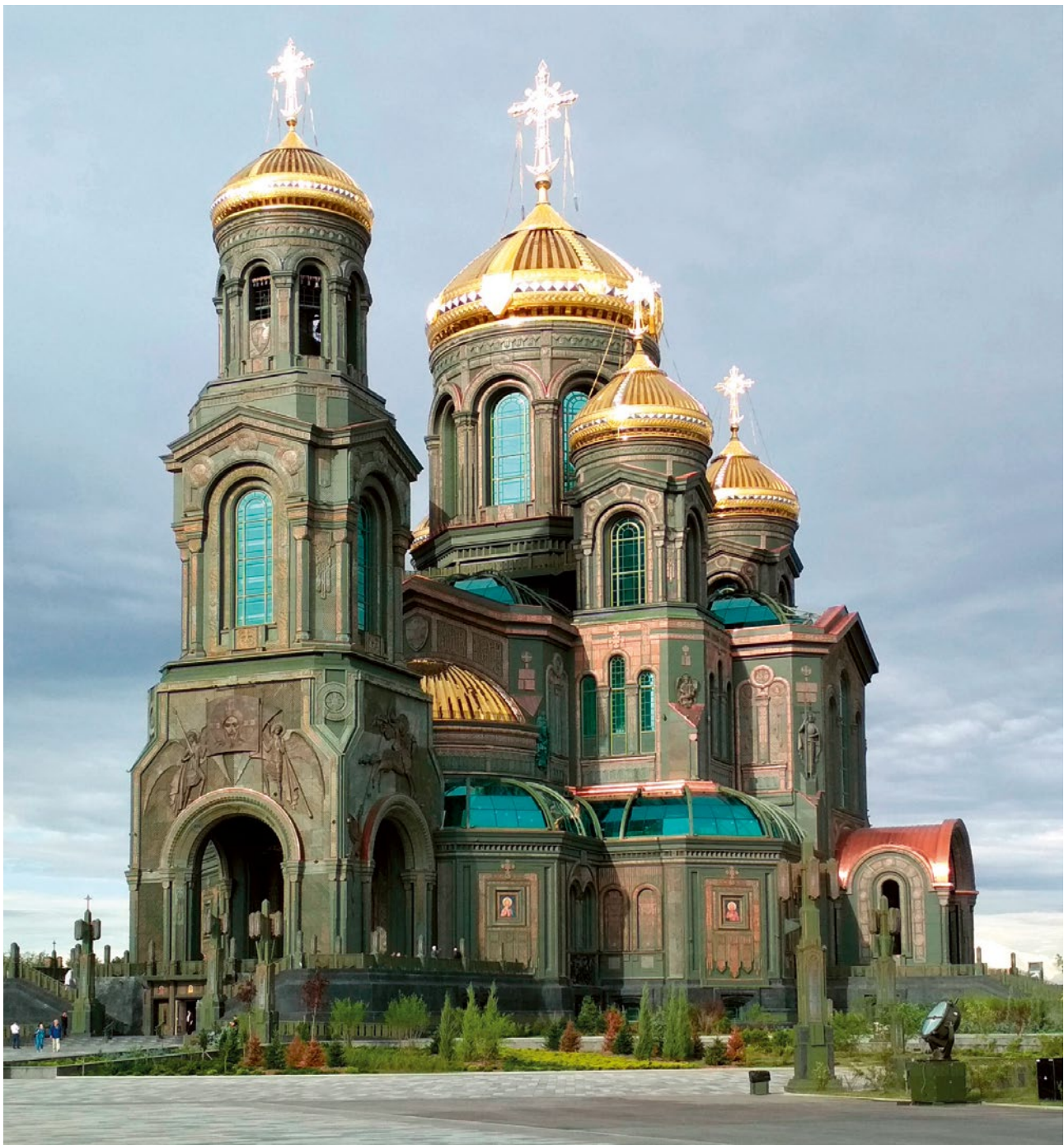
The European Parliament and New Direction assume no responsibility for the opinions expressed in this publication. Sole liability rests with the author.

Tomáš Šmíd

Tomáš Šmíd (1979) vystudoval politologii a historii na FSS a FF MU. V minulosti vyučoval na Katedře politologie FSS MU a nyní působí na VŠ AMBIS. V roce 2011 byl Fulbrightovým stipendistou na Paul H. Nitze School of Advanced International Studies, Johns Hopkins University. Je autorem a spoluautorem několika odborných monografií, studií a článků. Publikuje také populárně-naučné či publicistické texty v řadě českých periodik. Ve svém výzkumu se soustředí především na ozbrojené konflikty, nestátní ozbrojené aktéry, selhávání státu a organizovaný zločin. Areálově se zabývá především postsovětským prostorem v čele s Kavkazem, v menší míře také Blízkým a Středním Východem. Pedagogicky se věnuje i moderním politickým dějinám.

	ÚVOD	7
1	<i>GRAND STRATEGY</i> PUTINSKÉHO RUSKA	9
2	VÝZNAM KAVKAZU PRO RUSKO	11
3	ARMÉNIE	13
4	ÁZERBÁJDŽÁN	23
5	GRUZIE	33
6	ZÁVĚR	45
7	LITERATURA A ZDROJE	47

ÚVOD

V souvislosti s ruským vpádem na Ukrajinu v únoru 2022 opětovně vyvstaly otázky, o co vlastně putinskému Rusku jde. Hledají se odpovědi, jaké jsou jeho dlouhodobé zahraničněpolitické a geopolitické cíle a plány, jaká je Putinova *grand strategy*?¹ Liší se od té uplatňované sovětskými vůdci či imperátory z carských dob?

Po představení základních postulátů putinské *grand strategy* a jejích hlavních nástrojů a taktik se zaměříme na klíčový cíl této práce – představit uplatňování nástrojů kremelské *grand strategy* na Kavkaze, což je v mnoha ohledech lakmusový papírek ruské zahraničně-bezpečnostní politiky. Rusko s tímto regionem pojí celá řada vazeb, které jej činí v geopolitickém uvažování unikátním. Severní část regionu je navíc integrální součástí Ruské federace, jakkoliv i o ní je nutno v mnoha ohledech uvažovat spíše zahraničně-bezpečnostní optikou, jelikož Severní Kavkaz je primárně kolonie. Analýza ruských postupů v Arménii, Ázerbájdžánu a Gruzii, které tvoří kmenové státy jižní části regionu, přičemž všechny tři jsou postsovětské, bezesporu pomůže lépe pochopit řadu kroků, které Kreml uplatňoval a uplatňuje i na Ukrajině – již jen proto, že dění na Ukrajině a na Jižním Kavkaze se v kontextu ruské geopolitické praxe do nemalé míry navzájem ovlivňuje.

Z metodologického hlediska se jedná o text, který vychází z relevantní odborné literatury, analýz, článků, reportáží a investigací z prestižních novin a časopisů, agenturních zpráv, zpravodajských reportů, veřejných prohlášení a projevů klíčových politických osobností, autorových expertních interview s politickými a bezpečnostními aktéry, případně výzkumníky a žurnalisty, které sesbíral během svých výzkumných pobytů v regionu bývalého SSSR během posledních zhruba dvaceti let. Velkým výzkumným problémem při reflexi daného tématu je skutečnost, že se jedná o pole, v němž má řada informací skrytý a tajný charakter a mnohé z nich mají záměrně manipulativní či vysloveně nepravdivý charakter – ostatně šíření dezinformací je jedním z klíčových taktických postupů Ruska při zahlazování stop po svých skutečných záměrech. Autor má proto velký úkol: přistupovat k pramenům a zdrojům kriticky, případně čestně přiznat, že řada dat má charakter pouhých indicií.

¹ *Grand strategy*, tzn. česky velkou strategií, dlouhodobou strategií státu, chápe tento text v klasickém pojetí Paula Kennedyho, Edwarda Meada Earla či Basila Liddella Harta – jedná se o schopnost vůdců/státníků shromáždit a udržet všechny vojenské i nevojenské složky státních kapacit pro zachování a posílení dlouhodobých (nejlepších) zájmů státu, především tedy zahraničně-bezpečnostních. *Grand strategy* nastiňuje cíle, o něž stát usiluje, a poskytuje také návod k jejich dosažení (srov. Liddell Hart 1967; Earle 1943; Gaddis 2018; Layton 2018).

GRAND STRATEGY PUTINSKÉHO RUSKA

Ruské strategické myšlení v obecném smyslu slova vychází z realistické tradice, přičemž v tomto ohledu se režim Vladimira Putina zásadně neliší od jiných období dějin ruského impéria. Především co se týče představ o síle a mocenské rovnováze, nelze najít v moderních dějinách období, kdy bychom mohli pozorovat nějaký zásadní odklon od realistického vnímání mezinárodních vztahů. Hlavním cílem je dominovat postsovětskému prostoru, což razí tzv. (*neo*)*eurasianisté* (Kerr 1995; Laruelle 2008; Tsygankov 2019). Putinské Rusko pro prostor bývalého SSSR stále častěji používá termín *ruskij mir*, což znamená *ruský svět* (možná i ruský mír, latinsky by tomu odpovídal tedy výraz *Pax Russica*), a to přímo v etnonacionálním smyslu slova. V politicko-teritoriálním vyznění by totiž bylo mnohem případnější použít výraz *rossijskij mir*, což by zahrnovalo i etnický neruské elementy žijící v ruském státě. Termín *ruskij mir* skutečně šovinisticky nadřazuje ruský národ, kulturu a jazyk jako ty, které by měly v tomto prostoru dominovat. Že se to nevyplácí s podporou této myšlenky i neruskými národy, ukazuje příklad Stalina, který přes svůj neruský původ nadřazenost ruského jazyka, kultury a historického dědictví podporoval. Každopádně i dnes najdeme mezi představiteli či podporovateli *ruskogo mira* Osetince Eduarda Kokojtyho (bývalý jihoosetinský prezident), Tuvince Sergeje Šojgu, Arménku Margaritu Simonjan, polovičního Arména Sergeje Lavrova či polovičního Čechence Vladislava Surkova.

Idea *ruskogo mira* a celkově eurasianistický přístup ke geopolitickému uvažování jsou z logiky věci vrcholně (neo)imperialistické a celá Putinova *grand strategy* spočívá ve snaze obnovit ruské impérium v jeho (přinejmenším) sovětské slávě, dominovat eurasijskému makrokontinentu a nastolit skutečný *Pax Russica*. Z toho nepřekvapivě vyplývá, že Putinovým cílem je

znovuobnovení statusu supervelmoci. Naprosto evidentní začíná být tato snaha v jeho druhé prezidentské éře, kdy už nejsou ruské cíle skrývány za ekonomické či geoeconomické projekty a kdy opět „dostala přednost politika před ekonomikou“.

Pokud se zaměříme na základní nástroje a taktiky ruské *grand strategy*, můžeme zaznamenat celou řadu postupů, nástrojů a taktik, kterými se Rusko snaží svých strategických cílů dosáhnout. Jejich důkladnější rozbor přesahuje rámec této práce, proto si vyjmenujeme několik základních instrumentů, na nichž se odborná literatura víceméně shoduje.

Některé mají velmi tradiční charakter a byly používány již za carských dob, potažmo sovětskými pohlaváry. Jiné mají moderní charakter a souvisí s celkovým ekonomickým a technologickým rozvojem.

Mezi tradiční a osvědčené taktiky patří:

- 1) manipulace s etnickými a náboženskými konflikty a vytváření *de facto* států;
- 2) podpora opozičních či proruských politických sil a korupce společenských a politických elit;
- 3) diskreditace či likvidace protiruských politických vůdců;
- 4) organizace státních převratů a politických změn ve třetích zemích;
- 5) manipulace s informacemi a propaganda;
- 7) diplomatický a ekonomický nátlak;
- 8) sabotáže a terorismus;
- 9) omezená vojenská intervence a
- 10) otevřená vojenská invaze.

Moderní doba ke klasickým nástrojům a taktikám přinesla ještě několik dalších:

- 11) energetické a surovinové tlaky a vydírání;
- 12) kyberútoky;
- 13) moderní formy propagandy skrze nová média a
- 14) podporu politických extremistů

(Starr–Cornell 2014: 59–81; Charap–Massicot–Priebe–Demus–Reach–Stalczyński–Han–Davis 2021: 29–32).

Na druhou stranu je nutno dodat, že v podstatě všechny nástroje a taktiky plynoucí z charakteru moderní doby je možno zařadit pod prvních deset klasických – energetické a surovinové tlaky je možno řadit pod diplomaticko-ekonomické, moderní formy propagandy skrze nová média pod manipulaci s informacemi a propagandou, podporu politických extremistů pod podporu opozice, případně částečně pod sabotáže

a terorismus. Snad jen kyberútoky jsou natolik novým fenoménem, že si zaslouží samostatný typus, ačkoliv i ty se nejčastěji objevují v rámci manipulace s informacemi, případně sabotáží a terorismu.

V souvislosti s putinskou *grand strategy* se v posledních letech často objevuje pojem *hybridní válka*, což bývá často uváděno jako nový typ konfliktu (McCulloh 2012; Hoffman 2009). Vyjme-li z představených nástrojů a taktik přímou vojenskou intervenci, tak se pod pojem *hybridní válka* dají zahrnout prakticky všechny zbylé postupy. To ovšem nepředstavuje nic fundamentálně nového a jedná se o kombinaci politicko-diplomatického tlaku, špionážních a vlivových operací s prvky psychologické války a nepravidelného válečnictví. Každopádně hlavním řídicím orgánem všech operací prováděných v rámci ruské *grand strategy* je přímo Kreml, respektive prezident Putin.

VÝZNAM KAVKAZU PRO RUSKO

Co se ruských zájmů v oblasti týče, po rozpadu SSSR musela Moskva vycházet z faktu, že jihokavkazské země se staly formálně nezávislými, kdežto Severní Kavkaz zůstal pod ruskou svrchovaností. Nicméně kvůli skutečnosti, že velkou část Severního Kavkazu tvoří neruské a neslovanské národy, z nichž většina více či méně formuje svoji identitu mimo jiné i na protiruských resentimentech (vyjma Osetinců), je tento region nutno v mnohém pojímat jako více zahraničněpolitickou otázku než vnitropolitickou. Ostatně termín „vnitřní zahraničí“ (*vnutrenneje zarubežije, inner abroad, případně internal abroad*; srov. Doklad krizisnoj grupy no. 236 2015) pro tuto část Ruska je velmi příhodný. Jedná se o relikty specifického ruského imperialismu, který kolonie připojoval k centru přímo, což je zásadní rozdíl oproti zámořským koloniálním impériím. Nemalá část místních etnik přinejmenším sní o dekolonizaci, pokud rovnou v tomto směru nevykazuje praktické kroky (jako například Čečenci či Ingušové).

Severokavkazské národy vyznávají vyjma Osetinců (a části Kabardinců) islám (s výjimkou části dagestánské, vesměs etnicky ázerbájdžánské populace, se jedná o *sunnu*), což z nich činí součást islámské *ummy*, jakkoliv od centra islámského světa geograficky izolované. Některé z nich jsou turkického původu (Balkaři, Kumyci, Karačajci), což z nich činí možný nástroj panturkických a turanistických idejí nesených z Ankary, a další mají k tomu všemu v paměti ruské dobývání regionu v 19. století či stalinské deportace jako genocidu (Čečenci, Ingušové, Adygové, Čerkesové, Balkaři, Kalmyci).

Jihokavkazské země se staly v logice ruského uvažování zeměmi *blízkého zahraničí* a Kreml ani v nejsložitějších obdobích vlastní postsovětské existence

(v letech 1991–1993) tento region neztratil ze zřetele a snažil se omezovat vliv Turecka, Íránu i Západu v čele s USA. Jižní Kavkaz je na rozdíl od Severního tvořen v mnohem větší míře křesťanskými národy – monofyzitští Arméni, pravoslavní Gruzíni, (jižní) Osetinci, velká část Abcházců, přičemž nejpočetnější národ regionu, Ázerbájdžánci, vyznává díky dlouhé společné historii s Persií šíitskou variantu islámu. Sunnitů je zde mnohem méně a Jižní Kavkaz tak severokavkazské sunnity fakticky odděluje od zbytku islámského světa (od Střední Asie je dělí Kaspik). Díky náboženské spřízněnosti měli Rusové v Gruzii a Arménii vždy mnohem více spojenců. A šíitští Ázerbájdžánci pro ně nepředstavovali tolik překážku náboženskou jako spíše nacionalistickou (panturkickou). Na druhou stranu na rozdíl od Severního Kavkazu na Jižním Kavkaze žije minimum etnických Rusů, a už vůbec ne kompaktně na určitých územích – žijí spíše ve městech typu Baku, Jerevan, Tbilisi či Batumi a mnohdy ve smíšených manželstvích (typicky ještě v podobě ruská žena a „jihokavkazský“ muž).

Rozpad SSSR ovšem tradiční kulturní vazby pozměnil, a Rusko muselo pro kontrolu nad tímto regionem volit v řadě ohledů jiné taktiky. Vždy spíše proruší Gruzíni, kteří dali SSSR jeho nejvýraznějšího vládce Josifa Stalina, se na počátku 90. let s Ruskem do značné míry rozešli, Ázerbájdžánci byli vždy vnímáni ostražitěji jako turecká pátá kolona, byť z toho v dobách SSSR umně těžili (vždy na úkor Arménů), a tak Rusku zbyla geopoliticky izolovaná Arménie, která Rusko vnímala nikoli jako blízkého spojence, ale hlavně jako jediného možného ochránce před genocidní politikou Osmanské říše, potažmo Turecka. Vždy v tom bylo více osudovosti a bezvýchodnosti než přátelství a důvěry. Nicméně z ruského pohledu byl takový výrazně asymetrický vztah a postoj vlastně ještě výhodnější.

Kontrolu nad Jižním Kavkazem, potažmo celým Kavkazem, protože faktická kontrola toho severního nebyla nikdy zcela nezpochybnitelná, Rusko potřebovalo upevňovat z několika důvodů, přičemž řada z nich má skutečně existenční charakter, a Rusko je považuje za strategicky významné pro ruskou národní bezpečnost (více k tématu Hunter 2017; Markedonov 2017; Gadžijev 2001; Shaffer 2009; Kapidze 2007; Sushentsov–Neklyudov 2020).

Velkým důvodem k zájmu o tento region jsou jeho obecné geopolitické rysy, které byly zmíněny výše a vnímá je nejen Rusko, ale i další mocnosti. A Rusko nemohlo ignorovat, že se po rozpadu SSSR o region začal zajímat Západ v čele s USA. Nepochybně vysokou důležitost má pro Rusko Kavkaz z důvodů kontroly transportu surovinového bohatství z kaspické pánve, přičemž v této souvislosti je nejdůležitějším státem Ázerbájdžán. Ztrátu dominance v této otázce vnímá Rusko velmi úkorně a snaží se neustále o revizi tohoto geopolitického, potažmo geoeconomického posunu.

Velmi důležitým faktorem je skutečnost, že kontrola Kavkazu Rusku pomáhá vytvářet bariéru před islámským jihem, což je skutečně staletý zájem, jenž je vlastní všem režimům, které v Rusku kdy vládly. Jak se ukázalo na čečenském (a dagestánském) případě,

ztráta kontroly v této oblasti znamenala rozšíření radikálních islámských tezí i do další oblasti Severního Kavkazu, ale dokonce i do Povolží a Tatarstánu, což jsou už téměř středoruské oblasti. Kontrola Jižního Kavkazu se dvěma nábožensky spřízněnými zeměmi logicky posiluje ruské šance svoji jižní hranici lépe ochránit a severokavkazské a povolžské muslimy odříznout od podpory z centra islámského světa.

Z výše uvedeného plynou určité základní body, na něž se Rusko v regionu soustředí. V souvislosti s těmito důvody se Rusko snaží primárně udržet svou dominantu na Severním Kavkaze. Na Jižním Kavkaze se koncentruje na vytvoření pásu států Ruské federaci přinejmenším přátelských, a ještě lépe co nejvíce v celé řadě aspektů závislých. To s sebou logicky nese snahu zadržovat vliv západních mocností v čele s USA a jejich spojenců v regionu a z toho plynoucí potlačování snah především Gruzie, ale i Arménie a Ázerbájdžánu o integraci do euroatlantických struktur. K tomu se váže i snaha udržet co největší kontrolu nad transportem strategických surovin z Kaspické pánve. Ke každé zemi volí Rusko ze základní série svých nástrojů a taktik ty, které se jeví být nejhodnějšími či nejúčinnějšími v určitém čase a prostoru. My v následujících kapitolách jednotlivé země zanalyzujeme, přičemž se zaměříme na některé typické problémy.

ARMÉNIE

Arménie bývá obecně považována za proruský stát a řada skutečností tomuto odpovídá. Nicméně mnohem více než o přátelství a důvěru jde o nevyhnutelnost. Postsovětská Arménie se nachází v geopolitické izolaci. Hraničí s postsovětským Ázerbájdžánem, s nímž je však celou dobu své samostatné existence ve válečném stavu kvůli územnímu sporu o Náhorní Karabach. Ázerbájdžánským územím procházel v sovětských dobách hlavní železniční koridor spojující Arménii s Ruskem, který je však nyní zablokovan. V souvislosti s karabašskou válkou a nevyřešenou otázkou genocidy Arménů, kterou spáchal během první světové války osmanský mladoturecký režim, má Arménie nepřátelské vztahy též s Tureckem. I když kontakty nejsou zcela vyloučeny, diplomatické vztahy navázány nejsou a vzájemné hranice jsou uzavřeny (případný transport zboží i lidí probíhá přes Gruzii nebo Írán). S Íránem Arménii pojí dobré sousedské vztahy a nekali je ani fakt, že vzájemná hranice se nachází v íránské provincii Azarbaycan (Ázerbájdžán), kterou obývají etničtí Ázerbájdžánci (Ázerové). Ti sice v arménsko-ázerbájdžánských sporech verbálně podporují své soukmenovce, ale faktickými kroky to doprovázeno není a většinu íránských turistů v Arménii tvoří právě íráňští Ázerbájdžánci. Problémem ale je, že hranice se nachází ve velmi hornatém prostředí, je krátká a se špatnou dopravní infrastrukturou. Velkou roli hraje také velmi problematická pozice Íránu v mezinárodním společenství. Severní sousedství s Gruzii má sice partnerský charakter, ale vzájemné mezinárodní vztahy nejsou bez napětí a samotná Gruzie má svých problémů více než dost. Gruzie však zůstává pro Arménii jedinou branou do Ruska, s nímž Arménie – jako jediná postsovětská země v regionu – přímo nesousedí. Alternativní železniční spojení Arménie s Ruskem, které vedlo v sovětských dobách přes Abcházii, taktéž nefunguje, tentokrát kvůli zamrzlému abchazsko-gru-

zinskému konfliktu. Silniční spojení přes území Jižní Osetie je vyraženo z analogických důvodů, a zůstává tedy jediná, nesmírně přetížená cesta přes Darialský průsmyk, která ovšem vede vysokými horami. Za zmínku stojí i fakt, že Arméni tvoří třetí nejpočetnější etnikum v Gruzii² a obývají vesměs kompaktní území na jihozápadě Gruzie v regionu Samchce-Džavacheti u arménských a tureckých hranic. To v sobě nese určitou obavu z arménského iredentismu, jakkoliv je to v dohledné době velmi nepravděpodobné.³

Ruská federace si je této velmi složité arménské pozice dobře vědoma a využívá ji. Hlavním nástrojem ruské *grand strategy*, který je vůči Arménii užíván, je zcela nepochybně manipulace s etnickými a náboženskými konflikty a vytváření de facto států. V arménském případě se jedná o konflikt o Náhorní Karabach. Tento konflikt je specifický tím, že jeho moderací Rusko ovlivňuje dění nejen v Arménii, ale také v Ázerbájdžánu, což je stát, jehož teritoriální integrita byla faktickým odtržením Náhorního Karabachu narušena. Tento konflikt má nesmírně komplexní příčiny a rozhodně se nejedná pouze o důsledek ruské, potažmo sovětské národnostní politiky (více k tématu de Waal 2003; Zürcher 2007; Saparov 2014; Cornell 2017), nicméně jak carský dvůr, tak sovětské vůdci a následně i představitelé RF se s těmito spory naučili manipulovat.

² Dlouho byli dokonce druhým, nicméně porodnost etnických Ázerbájdžánců obývajících primárně jihovýchod Gruzie a vystěhovalectví gruzinských Arménů demografický poměr změnilo.

³ Za připomínku stojí i skutečnost, že Arméni historicky tvoří určité procento populace v gruzínské metropoli Tbilisi a kavkazští Arméni toto město vždycky považovali za své kulturní centrum. Složitá demografie a dějiny tohoto regionu přinesly určitý paradox v tom, že hlavním městem dnešní Arménie je Jerevan, který má pro kavkazské Armény historicky nejmenší význam a vždy byl brán spíše jako „turecké“ město. Kulturní elity kavkazských (východních) Arménů se koncentrovaly právě v Tbilisi a ekonomické spíše v Baku. A tato skutečnost také hraje nepříliš pozitivní roli ve vzájemných mezinárodních vztazích, které jsou na Kavkaze obzvláště posilovány různými, často velmi hlubokými, historickými odkazy a skutečnými či jen domnělými křivdami.

Když roku 1988 vypukl ozbrojený konflikt, sovětské centrum podporovalo ázerbájdžánskou stranu, jelikož se obávalo domino efektu v dalších problematičtějších oblastech (který stejně nastal), nicméně po rozpadu SSSR se Rusko postavilo spíše na stranu Arménie, čímž se obnovily vektory z carských dob. Arménům se do roku 1994 podařilo Náhorní Karabach ovládnout a spolu s ním dostali pod kontrolu i sedm okresů vlastního Ázerbájdžánu, které nebyly součástí sovětské Náhorněkarabašské autonomní oblasti (NKAO). Arménské vojenské úspěchy měly ovšem v mnoha ohledech charakter pověstného Pyrrhova vítězství a Rusko si toho bylo dobře vědomo: Arménie strádala díky své geopolitické izolaci nedostatkem energetických surovin, ekonomickým propadem a také značným vystěhovalectvím. Mírová dohoda regulující tento konflikt nebyla dosud uzavřena. Situace, jež měla charakter statu quo více jak dvacet let, byla postavena pouze na příměří z května 1994. Z horké války, která probíhala především v letech 1992–1994, se stal zamrzlý konflikt a z Náhorního Karabachu de facto stát. Rusko ovšem jeho nezávislost nikdy neuznalo (což ostatně neučinila ani Arménie, která kalkulovala s pozdějším připojením ovládnutého území) a nikdy nepřerušilo s Ázerbájdžánem ani obchodní, natož diplomatické styky. Ba co víc, zbraně a zbraňové systémy nedodávalo Rusko jenom do Arménie, ale i Ázerbájdžánu. A jak postupně Ázerbájdžán v souvislosti s vývozem ropy a zemního plynu bohatl, jeho podíl na odběru ruských zbraní se zvětšoval. Arménie výměnou za ruskou podporu akceptovala přítomnost ruských ozbrojených sil na svém území, což sama brala jako záruku, že si Ázerbájdžán a případně ani Turecko nedovolí na ni zaútočit. A Rusko disponovalo stabilní základnou na jihu Kavkazu, což bylo o to cennější, když bylo nuceno opustit své armádní základny v Gruzii a Ázerbájdžánu.

Rusko bylo v postsovětské Arménii vždy vojenským spojencem číslo jedna a úzké vztahy s Ruskem byly klíčovou součástí arménské zahraničněpolitické doktríny. To samozřejmě neplatilo recipročně, ale přesto Arménie představovala pro Rusko poměrně důležitého spojence, především v kontextu Společenství nezávislých států (dále jen SNS) a Organizace Smlouvy o kolektivní bezpečnosti (*Organizacija Dogovora o kollektivnoj bezopasnosti*; dále jen ODKB). Arménie je garantem přímé ruské vojenské přítomnosti na Jižním Kavkaze a přinejmenším do roku 2018 představovala (spolu s Běloruskem) nejužšího spojence Ruska v rámci postsovětských integračních projektů.

Rusko má v Arménii své vojenské síly, konkrétně 102. ruskou vojenskou základnu, která se nachází ve druhém největším arménském městě Gjumri na severozápadě země. Spadá pod Jižní vojenský okruh a její součástí je 127. motostřelecká divize 7. gardové armády. Oficiálně se na základně nachází kolem 3000 mužů a nemálo vybavení sem bylo staženo z 12. ruské vojenské základny, která se nacházela v gruzínském Batumi, případně 62. ruské vojenské základny, jež byla dislokována v gruzínském Achalkalaki, což je ovšem město, kde přes 90 % populace tvoří etničtí Arméni (srov. Gorenburg 2021; Minassian 2016).

Na asymetrickém vztahu obou formálních spojenců je velmi zajímavé, že Rusko Arménii za vojenskou základnu nic neplatí, ba naopak arménská strana financuje veškerý provoz v podobě zásobování elektřinou, topením, vodou a dalšími potřebami (Minassian 2016). I na tom je dobře vidět, že pro Arménii má ruská vojenská pomoc v případě vnější hrozby existenční charakter. Roku 1997 podepsaly obě země dalekosáhlou smlouvu o přátelství, která zakotvuje vzájemnou pomoc v případě vojenské hrozby pro obě strany a umožňuje ruským pohraničnickům hlídat arménské hranice s Tureckem a Íránem. (Na arménsko-ázerbájdžánské hranice se tato smlouva nevztahovala, ale ruské síly se tam pohybovaly také, byť v menší míře, čehož byl autor této studie očitým svědkem).

K otřesu letitého svazku došlo v roce 2018, když se do čela arménské vlády dostal Nikol Pašinjan. Pašinjan byl brán Kremlm jako produkt tzv. *barevné revoluce*, což je hlavní noční můra putinského režimu. Odstavil od moci tzv. karabašský klan svázaný s bývalým prezidentem Robertem Kočarjanem a jeho nástupcem Seržem Sargsjanem, což jsou původem karabašští Arméni a výrazně proruští politici. Zde začal Kreml mimo manipulace s ozbrojenými konflikty uplatňovat i další nástroj, a to podporu opozičních či proruských politických a společenských sil, potažmo diskreditaci a likvidaci protiruských politiků.

Předcházející vládnoucí garnitura byla natolik proruská, že v řadě ohledů Arménie připomínala spíše další federativní republiku než samostatnou zemi. Pašinjan vzešel z lidových protestů, které měly prozápadní či přinejmenším liberalizační nádechy a donutily parlament, aby jej jmenoval premiérem, aniž v něm měl Pašinjan reálnou mocenskou oporu.⁴ Následně přistoupil

4 Když ovšem proběhly na konci roku 2018 parlamentní volby, získala Pašinjanova aliance Můj krok téměř 71 % hlasů, což byl nepochybně silný mandát. Republikánská strana jeho předchůdce Serže Sarksjana, kterého v květnu po

k poměrně ostré čistce tzv. karabašského klanu, k čemuž byl tlačěn také svou vlastní protikorupční rétorikou (srov. Boers 2018).

Na druhou stranu Pašinjan od počátku své vlády poukazoval na arménsko-ruské spojenectví a upozorňoval na to, že Arménie je členem ODKB a Eurasijské ekonomické unie (překládáno též Eurasijský hospodářský svaz; ruský *Evrazijskij ekonomičeskij sojuz*, dále jen EEU). Druhým dechem ovšem dodával, že je také členem Rady Evropy a Partnerství pro mír v rámci NATO a začal usilovat o bezvízový styk se zeměmi EU. Pro Putina byla snaha o politiku více azimutů a vstřícnější rétorika vůči Západu signálem přílišné arménské emancipace. Rusko se postavilo za Kočarjana, který byl trestně stíhán, opakovaně zatýkán a držen ve vazbě. Putin se v této době při své návštěvě Jerevanu (přelom září a října 2019) setkal na ruské ambasádě s Kočarjanovou manželkou Bellou. Její prosbu přímo intervenovat v manželův prospěch ale odmítl s poukazem na to, že se nemůže vměšovat do vnitřních záležitostí Arménie a poukázal také na to, že vztahy s novou vládní garniturou jsou „jiné“ než s tou předchozí (Radio Azatutjun 2. 10. 2019). Ovšem Kočarjanovi poslal do vězení narozeninové gratulace.⁵

Krom Kočarjanova stíhání mělo Rusko také velký problém s vyšetřováním generálního tajemníka ODKB Jurije Chačaturova (Mejlumyan 2019). Nevoli na ruské straně vyvolal také fakt, že v rámci protikorupčního tažení bylo zahájeno vyšetřování daňových úniků ruské společnosti Gazprom Armenia, kterou plně vlastní Gazprom, a také vůči arménským železnicím (od roku 2008 Jihokavkazská železnice), kterou taktéž plně ovládá ruský kapitál (Mejlumyan 2018). Rusko proto záhy po příchodu Pašinjana k moci sáhlo k prvním signálům hospodářského nátlaku. Ještě v roce 2018 začalo prostřednictvím Rosselchoznadzoru omezovat dovoz arménské zeleniny většinou s účelovými poukazy na zvýšený obsah těch či oněch škodlivých látek či mikroorganismů (Agentstvo meždunarodnoj informacii Novosti Armenii 2018, 24. 5. 2018).

vlně protestů nahradil, se navíc do parlamentu s pouhými 4,7 % hlasů vůbec nedostala.

⁵ Kočarjan byl nejviditelnější postavou vypořádání se s kontroverzními aktivitami předpašinjanovské garnitury. Byl stíhán primárně za násilné potlačení demonstrací v roce 2008, kde zahynulo 10 lidí. Stíhán byl i za přijetí úplatku ve výši 3 milionů USD. Vyšetřování či trestně stíhání byli ovšem i další prominenti Kočarjanova a Sargsjanova režimu – několik příbuzných Serže Sargsjana, bývalý premiér Ovik Abramjan, bývalý místopředseda vlády a bývalý tajemník Rady pro národní bezpečnost Armen Gevorgjan; poslanec Republikánské strany Manvel Grigorjan, jehož rodinný klan ovládal město Ečmiadzin (též Vagharšapat), v němž sídlí katolikos – hlava arménské apoštolské církve, Grigorjanova žena či jeho syn a zároveň bývalý starosta Ečmiadzinu Karen Grigorjan, nebo také bývalý šéf celní správy Armen Avetisjan (Mejlumyan 2019; Caucasian Knot, 31. 8. 2018; Radio Azatutjun, 18. 11. 2018).

Zásadní ukázkou, jak může Rusko změnit svoji politiku vůči Arménii, byl jeho přístup k tzv. druhé válce o Náhorní Karabach, nazývané též čtyřicetidenní válka. Ta dala příležitost Rusku využít několika nástrojů najednou: manipulaci s ozbrojenými konflikty, podporu proruských sil a politiků či diskreditaci protiruských politiků a organizování státních převratů. Arménie celá léta od roku 1994 nevyužila plodů svého vojenského vítězství a výhodnou vyjednávací pozici kapitalizovala maximálně k udržení statu quo. Naopak ekonomicky sílící Ázerbájdžán velké procento zisků z prodeje ropy a zemního plynu investoval do modernizace ozbrojených sil a stále častěji dával najevo svoji frustraci z více než dvacet let se táhnoucího konfliktu. Stále častěji přitom zmiňoval možnost, že se pokusí status quo zvrátit vojensky. Arménie modernizaci svých ozbrojených sil věnovala menší pozornost, což z logiky věci padá na hlavu předpašinjanovské garnituře. Tato asymetrie⁶ se poprvé ukázala již v dubnu 2016 a dramaticky pak na podzim roku 2020. Arménie příliš spoléhala na odstrašující efekt ruské vojenské přítomnosti a případnou ruskou vojenskou pomoc, k čemuž ve finále nedošlo, respektive ruská intervence do propuknutí konfliktu rozhodně neodpovídala arménským očekáváním. Od prvních dnů bojů dávala Moskva jasné najevo, že vojensky ve prospěch Arménů zasáhnout nehodlá. Ačkoliv se jedná o formální vojenské spojení v rámci ODKB, Ruskorazilo postoj, že nebylo napadeno arménské území, ale boje se odehrávají na území mezinárodně uznaného Ázerbájdžánu. Diplomatically se ovšem v situaci angažovalo velmi aktivně. Ostatně první kolo jednání ministrů zahraničních věcí obou zemí zprostředkoval Lavrov (TASS 10. 10. 2020). Jistá pikantnost jeho role tkví mimochodem v tom, že je po svém biologickém otci arménského původu.

Na druhou stranu nelze tvrdit, že Rusko dalo ázerbájdžánské straně volnou ruku. Obávalo se totiž nárůstu vlivu ázerbájdžánského spojence a svého regionálního rivala Turecka, s nímž ho pojí v poslední době sice poměrně uspokojivé, ale z dlouhodobého hlediska konfliktní vztahy. Podstatné pro naše téma je, že Rusko zkrátka Arménii vojensky nepomohlo, což bylo v zásadním rozporu s velmi aktivní rolí Turecka na straně Ázerbájdžánu. Existují sice informace o neoficiální přítomnosti některých ruských speciálních jednotek či neformální ruské vojenské společnosti Wagner Group, nicméně v omezené míře. V této souvislosti je nicméně

⁶ Z hlediska početnosti jsou obě armády relativně vyrovnané a nelze ani říci, že by ázerbájdžánská armáda měla kvalitnější výcvik. Zásadní roli skutečně sehrála kvalita zbraní a vojenské techniky a vojenské know how z Turecka a pravděpodobně i z Izraele.

ně důležité připomenout, že Arménie nikdy oficiálně o ruskou vojenskou pomoc ani nepožádala.

Je velkou otázkou, jak by se Moskva zachovala, kdyby v Jerevanu stále vládl proruský karabašský klan, a zda by se Baku k takto masivní ofenzivě vůbec odhodlalo. Nejčastější interpretací mnoha analytiků je, že Moskva nechala Pašinjana v dané situaci „vykoupat“. Ovšem Moskva měla zájem také na solidních vztazích s Ázerbájdžánem, a to nejen kvůli zbrojním kontraktům a surovinovému bohatství. Hlavním zájmem bylo, aby se Ázerbájdžán nevydal gruzínskou cestou a nesnažil se o integraci do západních struktur. Konfliktní vztahy by mohly znamenat přinejmenším ještě větší přimknutí k Turecku, vlivnému členu NATO. Svoji roli hrál i fakt, že Ázerbájdžán je postsovětská země, Baku snad nejvíce ruskojazyčným městem Jižního Kavkazu a v Rusku žije oficiálně přes šest set tisíc etnických Ázerbájdžánců.⁷ V tomto ohledu se z pohledu Moskvy obě země zase tolik neliší, jakkoliv náboženská a kulturní blízkost mluví ve prospěch Arménie. K Ázerbájdžánu se ovšem Rusko díky jeho ekonomické síle a geografické pozici chová mnohem více jako k rovnocennému partnerovi, byť manýry „staršího bratra“ jsou patrné i zde. K válce by tedy patrně došlo i bez politických změn v Arménii. Ostatně Ázerbájdžán se do ozbrojené konfrontace pustil již v roce 2016, kdy si testoval silné a slabé stránky arménské obrany, a ani tehdy Rusko zásadním způsobem v arménský prospěch neintervenovalo. Zkrátka Moskva by se pravděpodobně za Jerevan vojensky nepostavila ani v případě, že by u moci zůstal proruský karabašský klan, a to kvůli vědomí si arménské závislosti na Rusku. Prozápadní křídlo arménských analytiků se proto domnívá, že Alijev od roku 2018 postupuje zcela na základě předchozích konzultací s Kremlem.

Vojenská prohra Arménie stvrzená příměřím z 10. listopadu 2020 otřásla celou arménskou společností a dostala Pašinjana pod obrovský tlak (Kavkazskij uzal 10. 11. 2020). Nemalá část populace jej považovala z důvodu podepsání příměří za zrádce, čehož využívala i Moskva. Faktem ovšem také je, že Arméni přes vážné územní ztráty nepřišli o celý Náhorní Karabach, čehož bylo nepochybně docíleno na základě ruského diplomatického úsilí. Západ situaci fakticky ignoroval a svého formálního aliančního spojence Turecko až na výjimky nijak nenutil, aby se držel zpátky. Čili – jakkoliv je Pašinjan považován za prozápadního politika, neobdržel ze Západu prakticky žád-

nou podporu – ani rétorickou. Až v září 2022 navštívila Arménii po dalším ázerbájdžánském porušení příměří předsedkyně amerického Kongresu Nancy Pelosi. Nelze se tedy divit, že proruské kruhy v Arménii mají dostatek argumentů, aby Rusko stále vykreslovaly jako garanta arménské národní bezpečnosti. Ostatně i Pašinjan pochopil, že na Západě se velkého zastání nedočká, a nadále pokračoval v ujišťování, že Rusko je stále hlavním arménským partnerem a spojencem.

V únoru 2021 přesto došlo k další konfrontaci mezi Jerevanem a Moskvou, která vyvrcholila faktickým pokusem o vojenský převrat. Pašinjan v médiích kritizoval nízkou kvalitu dodaných ruských raket Iskander. Pašinjan se rozhodl odvolat zástupce náčelníka generálního štábu Tigrana Chačatrjana. V reakci na to podepsalo více než 40 vysokých armádních důstojníků otevřený dopis, který obviňoval Pašinjana z vojenské porážky a ztráty území v Náhorním Karabachu a požadoval jeho rezignaci. Mezi signatáři byli velitelé všech pěti armádních sborů a další příslušníci arménské generality v čele s náčelníkem generálního štábu Ovikem Gasparjanem. Gasparjanovi měl podle některých zdrojů (např. Artur Paroian) volat přímo jeho ruský protějšek Valerij Gerasimov s jasným poselstvím, aby se Pašinjana „zbavili“ (srov. Civilnet.am 10. 3. 2021; Kucera 2021; autorův rozhovor s nejmenovaným arménským diplomatem v červenci 2022). Arménský prezident Armen Sarkisjan, jehož role je po ústavních reformách z roku 2015 spíše ceremoniální, odmítl odvolání Gasparjana podepsat, nicméně jednalo se jen o politické gesto, jelikož do týdne vstoupilo Pašinjanovo rozhodnutí v platnost automaticky (Asbarez 9. 3. 2021).⁸ Rusko se pochopitelně cítilo kritikou svých raketových systémů uraženo a v ruských médiích rezonovala ostrá kritika Pašinjanovy osoby i jeho politiky. Proruskou stranu reprezentoval především bývalý ministr obrany z dob první války o Náhorní Karabach Vazgen Manukjan, který byl vnímán jako případný Pašinjanův nástupce. Manukjan sám tvrdil, že má podporu arménské armády a že hodlá Pašinjana postavit před soud za jeho počínání během druhé války o Náhorní Karabach. Manukjan a většina jeho spojenců otevřeně deklarovali své proruské směřování a zdůrazňovali, že mír vyjednala Moskva a ruští vojáci jsou ti, kteří chrání karabašské Armény v zóně konfliktu. Celou krizi doprovázely demonstrace, přičemž řada protestujících na sobě měla vojenské uniformy.

7 Reálný počet je ovšem výrazně vyšší, přinejmenším třikrát. Nejvyšší odhady hovoří až o třech milionech.

8 Gasparjan byl nahrazen Artakem Davtjanem a spory o ústavnosti jeho odvolání byly rozhodnuty na podzim, kdy arménský Ústavní soud v listopadu 2021 uznal jeho odvolání za právoplatné. Gasparjan v předčasných parlamentních volbách v květnu 2021 podporoval opozici (News.am 2. 11. 2021).

Nešlo sice o pokus o vojenský převrat, ale generalita se každopádně zachovala velmi nestandardně, jelikož zcela rezignovala na politickou neutralitu a vystupovala otevřeně proruský.

Pašinjan ovšem, a tomu věřil málokdo, veškeré protesty politicky přežil a v předčasných parlamentních volbách (červen 2021) získala jeho strana s názvem Občanská smlouva téměř 54 % hlasů. Pašinjan ztratil 11 parlamentních křesel, ale mandát mu zůstal silný. Opozice tvořená především proruskými kruhy, v jejímž čele stanul přímo Kočarjan, ovšem posílila a po krachu Republikánské strany v roce 2018 se dokázala pod názvem Arménská aliance opět dostat do parlamentu (Statista.com 21. 6. 2021). Takový výsledek po vojensky nezpochybnitelně prohrané válce o území s obrovským emocionálním významem neznamena nic jiného, než že (pro mnohé překvapivě) velká část arménské společnosti chápe, že karabašská otázka Arménii nesmírně zatěžuje. Rozumí také tomu, že Pašinjan stěží může být hlavním viníkem vojenské porážky, protože z dlouhodobého hlediska nemůže nést zodpovědnost za stav arménských ozbrojených sil. V neposlední řadě je evidentní, že v Arménii sílí prozápadní nálady, což má jednak generační rozměr a jednak je to důsledkem událostí z roku 2008, kdy se po kočarjanovském násilném potlačení demonstrací začala rodit opravdová občanská společnost.

Arméni sice Rusko stále chápou jako garanta, ale stížnosti na nedostatek pomoci ze strany ruských sil stále sílí. Od zahájení invaze na Ukrajinu je zřejmé, že ázerbájdžánské pokusy zabírat další a další dílky území, které podle dohodnutého příměří mělo zůstat arménské straně, jsou mnohem častější. Přesto všechno stále nezmizel elementární společný zájem Ruska a Arménie, že dokud bude Republika Arcach (Náhorní Karabach) v nějaké formě existovat, budou ruské jednotky potřeba. Pokud ale Moskva rezignuje na naplnění své role ochránců elementární bezpečnosti karabašských Arménů a Ázerbájdžán obnoví plně svoji územní integritu v hranicích bývalé Ázerbájdžánské SSR, Rusko přijde o výhodu mít na formálním ázerbájdžánském území své síly, a jeho velmocenský vliv na jihu Kavkazu značně oslabí (a to i kdyby mu zůstala 102. základna v Gjumri, což by v případě takového vývoje nebylo vůbec jisté). Pro Arménii by to znamenalo otřes, který by mohl vyústit až v geopolitický rozchod s Moskvou.

Je složité vyhodnotit, zda jsou nástroje ruské *grand strategy* užívány správně. Rusko a jeho spojenci

v arménské politice se snaží Pašinjana sesadit, ten však, jakkoliv ho můžeme označit za produkt *barevné revoluce*, zásadní obrat na Západ nezhájil a ani se z tohoto směru žádné výrazné podpory nedočkal. Stále tedy platí, že Arménie je členem ODKB a EEU a Rusko je garantem arménské národní bezpečnosti. V tomto ohledu se nelze ubránit dojmu, že Putiny ataky vůči Pašinjanovi jsou primárně produktem jeho ega a odporu vůči politikům vzešlým z lidových protestů s prozápadním nádechem. Reálně totiž nelze tvrdit, že by se Pašinjan snažil Arménii vymanit z ruské sféry vlivu jako třeba Saakašvili Gruzii či Porošenko nebo Zelenskyj Ukrajinu.

Rusko však i zde vůči dosud spojenecké Arménii nasazuje svůj velmi oblíbený a tradiční nástroj – energetické a surovinové tlaky. Byl užíván i za vlády proruského karabašského klanu. Ještě za prvního Putinova prezidentství v roce 2007 zahájil tehdejší arménský prezident Kočarjan spolu se svým iránským protějškem Mahmúdem Ahmadínežádem provoz plynovodu z Íránu do Arménie (Socor 2007). Sice se z hlediska objemu nejednalo o nic zásadního, ale byl to signál, že se Arménie snaží alespoň částečně diverzifikovat dodavatele strategických surovin a že se obě země pokouší nezůstat zcela stranou rozvíjejících se infrastrukturních projektů. Tehdy navíc existovala obava, že by Gazprom mohl mít v následujících letech nedostatek plynu, jelikož nedostatečně investoval do těžebních zařízení. Na druhou stranu Rusku o mnoho nešlo, jednak těžilo z dobrých vzájemných iránsko-ruských vztahů a pak ruský vliv na Arménii byl natolik silný, že zda je Arménie na jeho plynu závislá stoprocentně či „jen“ devadesátiprocentně, nehrálo žádnou roli. Rusko si to zkrátka mohlo dovolit, a to tím spíše, že Arménie pro něj rozhodně nepředstavuje lukrativní trh.

Ovšem ambice Íránu, že by se Arménie stala první mezinárodní jeho možných budoucích dodávek do Evropy, Rusko důrazně odmítlo. Moskva si vždy uvědomovala, že Írán je z dlouhodobého hlediska pro ni mnohem více konkurentem než spojencem, a tak Jerevanu nařídila (přes iránský nesouhlas) zmenšit průměr plynovodu z původně projektovaných 1420 milimetrů (velikost hlavních exportních plynovodů) na 700 milimetrů (Socor 2007; Asbarez 24. 11. 2008). Toto opatření tranzit iránského plynu do třetích zemí vylučuje, a plynovod je tedy relevantní jen pro Arménii. Kočarjan navíc s Putinem dohodl, že část plynovodu na arménském území bude společností ArmRosGaz předána Gazpromu. V ArmRosGazu měl Gazprom a jeho dceřiná společnost Itera více než dvoutřetinový podíl

(Socor 2006). Moskvě tedy zůstala v rukou i veškerá kontrola přístupu plynu od tohoto dodavatele.

Další ruské tlaky související s dodávkami plynu se objevily v roce 2013 – v roce, kdy měla Arménie podepsat asociační dohodu s EU. V polovině května bylo oznámeno velké zdražení ruského plynu pro arménský trh, což podnítilo kritiky z řad arménské opozice, že iránský plyn by byl levnější (Asbarez 21. 5. 2013). Nicméně tehdejší arménský ministr energetiky Armen Movsisjan v rozhovoru s autorem tohoto textu tyto úvahy odmítl s tím, že ruský plyn pro Arménii je i s novou cenou 270 USD za 1000 kubíků plynu zhruba o 100 USD levnější než iránské dodávky do jiných zemí. A podotkl, že Arménie Íránu platí za plyn dodávkami elektrické energie, jinak by si odběry od jižního souseda dovolit nemohla.

V této chvíli stojí za to na chvíli odbočit od energetických a surovinových otázek k problému asociační dohody Arménie s EU. Ačkoliv byla v roce 2013 u moci stále proruská garnitura, nálady veřejnosti (a přinejmenším skrytě i části establishmentu) byly prozápadní a tlak na podpis asociační dohody nebyl zanedbatelný. Zdůrazňovala se možnost hrát nemalou roli v alternativních koridorech pro produktovody z Kaspiku a Střední Asie s tím, že země Střední Asie jsou od Evropy daleko a Ázerbájdžán s Íránem díky charakteru svých režimů nemohou hrát takovou roli jako Arménie (a samozřejmě ještě více Gruzie). Prozápadní kruhy v Arménii si samozřejmě dobře uvědomovaly potřebu přehodnotit dosavadní přístup k řešení konfliktu o Náhorní Karabach, čehož si bylo plně vědomo i Rusko, a tak reagovalo uzavřením velkého zbrojního kontraktu s Ázerbájdžánem. To by samo o sobě nebylo nic mimořádného, kdyby tento krok nebyl mimořádně mediálně propagován a použit jako zřejmý vzkaz Arménii. Například Vjačeslav Kovalenko, bývalý ruský velvyslanec v Arménii, varoval, že Arménie podpisem asociační dohody získá minimum hmatatelných výhod, a přitom riskuje zhoršení vztahů s Ruskem, poněvadž asociační dohoda zabrání vstupu Arménie do EEU a jeho celní unie (Danielyan 2013). Finálním příkladem politického tlaku byla soukromá schůzka tehdejšího prezidenta Serže Sargsjana s Putinem v Moskvě. Podle řady neoficiálních vyjádření arménských politických a diplomatických představitelů čelil Sargsjan, bytostně proruský politik, který sám rozhodně na asociační dohodě nebazíroval, ze strany Putina přímému vydírání a vyhrožování. Nejspíše i proto bylo jeho oznámení ze 3. září 2013, že asociační dohodu nepodepíše a Arménie bude usilovat o plné členství v EEU, pro evropské

a také arménské představitelé přinejmenším nečekané. Putin přitom zveřejnil Sargsjanovo rozhodnutí ještě dříve, než to stihl on sám (Giragossian 2014). Převládá názor, že se jednalo o záměr a nikoliv politováníhodné nedorozumění. Ještě v červenci se totiž zdálo, že vyjednávání s Arménií jsou úspěšná, a EU dokonce oznámila, že podpisu nestojí nic v cestě. Nicméně i evropští vyjednávači se shodovali v tom, že jejich arménští partneři čelí nevybíravému nátlaku ruské strany a je jim nepokrytě vyhrožováno, že se ruský postoj vůči situaci na Náhorním Karabachu v případě podpisu dohody s EU změní v arménský neprospěch. Ruská strana také zdůrazňovala, že EU je sice největší importér arménského zboží, ale Rusko je hned na druhém místě.⁹

Sargsjanovo rozhodnutí vyvolalo v Arménii protesty opozice a prozápadně orientované části populace. Během září jich proběhlo několik včetně pochodu k prezidentskému paláci. Demonstrace pokračovaly i na počátku prosince 2013, kdy na oficiální návštěvu přijel sám Putin (Reuters 2. 12. 2013). Během dalšího pochodu k prezidentskému paláci policieablokovala přístupové cesty a došlo i na násilné střety, přes 100 lidí bylo zatčeno (Radio Azatutjun 2. 12. 2013). Moskva si prosadila svou, v roce 2015 se Arménie stala členem EEU. Putinova návštěva v Jerevanu logicky vyvolala obavy v Baku. Přispěl k tomu i rozhovor ruského velitele 102. základny Andreje Ružinského pro oficiální noviny arménského ministerstva obrany. Ružinský prohlásil, že v případě zahájení ozbrojených akcí ze strany Ázerbájdžánu může Rusko vojensky zasáhnout ve prospěch Arménie (Minasjan 2014). Putin ovšem na tuto možnost reagoval vyhýbavě, což potvrdilo, že Kreml nadále lavíruje, a pokud mu snad záleží na tom, aby nepropukla nová válka o Náhorní Karabach, pak primárně kvůli konání ZOH v Soči.

Nicméně ani Sargsjanův ústupek neznamenal zastavení manipulací s cenou plynu, byť po arménské rezignaci na asociační dohodu s EU Rusko v této otázce zaujalo (na jistou dobu) velkorysejší postoj. Na začátku jara 2014 ministr energetiky Movsisjan oznámil, že Arménie zvýší dovoz plynu z Íránu o celých 75 % dosavadního ročního objemu. Ruská strana na to

⁹ Rusko využilo i takové záležitosti, jakou byla nešťastná tragická dopravní nehoda, kdy se řidič kamionu arménské národnosti srazil u Moskvy s autobusem, přičemž zahynulo 18 lidí a desítky dalších včetně něj byly vážně zraněny. Řidič byl vytažen policií z nemocnice a v nedůstojném stavu a oblečení přivlečen před soud, který rozhodoval o jeho vazebním stíhání. Ruská média záběry ze soudní síně bezostyšně odvysílala a neustále zdůrazňovala řidičovu národnost. Bylo to natolik ponižující, že řada představitelů arménské občanské společnosti proti postupu ruských úředníků a médií oficiálně protestovala. Řidič byl nakonec v srpnu 2014 odsouzen k 7 letům odnětí svobody (Kommersant 15. 7. 2013; Lenta.ru 16. 7. 2013; TASS 4. 8. 2014).

překvapivě nijak nereagovala (Asbarez 26. 3. 2014), což kontrastovalo s jejím přístupem z roku 2007. Ruské mlčení bylo bráno jako „odměna“ za nepodepsání asociační dohody s EU a také jako snaha nepopudit arménskou veřejnost před plánovaným vstupem Arménie do EEU, který veřejnost nijak výrazně nepodporovala. Důvodem však bylo také to, že rok 2014 byl ve znamení normalizace vztahů Íránu se Západem. Navíc Putinské Rusko na jaře zahájilo anexi Krymu. Spotřebitelská cena ruského plynu se pohybovala kolem 391 USD za 1000 kubíků, což je pro chudou arménskou populaci (pod hranicí chudoby žije zhruba třetina Arménů) velmi vysoká částka. Mimochodem je to osmkrát (!) více, než kolik platí Bělorusové (Arminfo.info 11. 12. 2013). Arménskou distribuční síť nadále plně ovládá ruský Gazprom. Což je i odpověď na otázku, zda by mohla Arménie v budoucnu sehrát roli zprostředkovatele íránského plynu na západní trh.

V červnu 2015 došlo k oznámení zvýšení cen elektrické energie s účinností od 1. srpna ve výši zhruba 1 americký cent za kilowatthodinu. Protesty, často označované jako ElektroMajdan (případně EnergoMajdan), začaly 19. června. Protestující odmítali, že by se jednalo o „druhý Majdan“ a cítili se takovým označením dotčeni. Protesty měly do značné míry apolitický či lépe řečeno nestranický charakter. Zvýšení cen se dotýkalo celé populace, i když většina demonstrujících patřila spíše k mladší generaci a podporovatelům prozápadního směřování země. Problém tkvěl v tom, že více než 50 % akcií polostátní společnosti Inter RAO, která od roku 2006 vlastnila distribuční společnost Electric Networks of Armenia (ENA), držela ruská vláda (Cecire 2015). ENA byla koupena údajně hlavně proto, že nebyla schopna splatit dluh ve výši zhruba čtvrt miliardy USD, který vznikl primárně díky neefektivitě zastaralé arménské energetické infrastruktury. Ztráty ve společnosti ovšem přetrvávaly i za ruského vlastnictví a společnost byla roku 2013 na pokraji bankrotu. Opozice poukazovala na masivní korupci, která v tomto sektoru panuje, stejně jako na skutečnost, že i toto odvětví je plně v ruských rukou.

Demonstrace probíhaly prakticky celé léto a docházelo při nich ke střetům s policií, stovky demonstrujících byly zadrženy a mnozí zraněni. Policejní násilí situaci vyhrlo, protestující zabarikádovali jerevanské třídy Maršála Bagramjana, Sajat-Novy či Maštocovu třídu a nepokoje se rozšířily i do dalších měst (Gjumri, Vanadzor, Martuni či Ašarak). V souvislosti s protesty se zformovalo hnutí *Povstaň Arménie* (arménsky *Votki Hajastan*) a *Ne loupeži* (arménsky *Voč t' alanin*).

Protesty ustaly poté, co došlo k auditu ve společnosti ENA, a ta byla nakonec odkoupena společností Tashir ovládanou v Rusku žijícím arménským miliardářem Samvelem Karapetjanem (Shahnazarian 2016).

Karapetjan je v Arménii populární a uznávaná postava, nicméně z hlediska emancipace na ruských mocenských zájmech tento krok neznamenal žádný posun. Karapetjan a jeho klan jsou v Arménii navázáni na karabašský klan, jeho bratr Karen byl poslancem arménského parlamentu za Republikánskou stranu. Karapetjan má jasné vazby na Kreml a ocitl se na „Putinově seznamu“, který zveřejnilo americké ministerstvo financí.

Arménie je jedinou jihokavkazskou zemí, která disponuje jadernou elektrárnou. Jedná se o Mecamor nacházející se necelých 40 km od Jerevanu. Dodává zhruba 39–40 % veškeré arménské elektrické energie, nicméně představuje pro Arménii taktéž celou řadu problémů. Nemá ochranný kontejnment, leží v tektonicky aktivní oblasti a ázerbájdžánská strana ji využívá ve svých vojenských hrozbách vůči Arménii.¹⁰ Její životnost byla stanovena do roku 2016, provoz byl nicméně prodloužen s tím, že dojde k její modernizaci – jeden starý reaktor bude uzavřen roku 2026 (povolení má do roku 2027 a plánuje se možné prodloužení o dalších 10 let). Vzhledem k faktu, že byla postavena v dobách SSSR a veškeré technologie jsou navázány na ruský průmysl, je projekt modernizace plánován v partnerství s Ruskem. Rusko (na rozdíl od EU či USA) nikdy nekritizovalo prodloužení provozu elektrárny, podílil se na financování provozu a dodává veškeré jaderné palivo. Na začátku roku 2022 byla podepsána dohoda mezi vedením jaderné elektrárny a společností Rosatom o prozkoumání možné výstavby nových jaderných bloků na místě současné elektrárny (World Nuclear News 21. 1. 2022; World Nuclear Assotiation 2022). K faktu, že téměř veškerý energetický mix v Arménii ovládá Rusko, je třeba připočíst i skutečnost, že provozovatelem jaderné elektrárny je od roku 2003 Inter RAO UES.

10 Na druhou stranu je třeba podotknout, že MAAE ji považuje za bezpečnou a provádí tam pravidelné inspekce. Když udeřilo v prosinci 1988 na Arménii ničivé zemětřesení s epicentrem ve Spitaku, který je vzdálen od elektrárny necelých 100 km, elektrárna zůstala nedotčena. Podle exministra energetiky Movsisjana má být ostatně konstruována, aby odolala zemětřesení odpovídajícímu 9 stupňům Richterovy škály (zemětřesení v roce 1988 mělo 6,8 stupňů, Fukušima 7,3 a nejsilnější zaznamenané zemětřesení v Chile roku 1960 9,5 stupňů). Nicméně podle jiných údajů je konstruována, aby odolala zemětřesení o síle 7 stupňů, přičemž potenciál otřesů v dané geologické oblasti je až 8 stupňů. Elektrárna byla na základě silného veřejného nátlaku po arménském zemětřesení odstavena a Arménie její provoz obnovila v roce 1995, jelikož se musela vyrovnat s fatálními důsledky energetické blokády, neboť sovětská energetická soustava procházela přes území nepřátelského Ázerbájdžánu.

V posledních letech se ruská hegemonie v tomto sektoru snižuje, jelikož došlo k prodeji některých tepelných a vodních elektráren (např. Kaskáda Hrazdan), nicméně kupujícím byla ve většině případů společnost Tashir, jejíž vazby na ruský establishment skutečnou emancipaci neznačí. V menší míře lze v posledních letech zaznamenat přísun amerického, německého, čínského, italského, španělského či emirátského kapitálu. To ovšem v žádném případě nenarušuje rozhodující roli Ruska (Economist Intelligence 30. 12. 2019).

★★★

Opětovně se otázka zásobování plynem a jeho ceny vrátila do hry po arménské sametové revoluci. Oznámení Gazpromu o zvýšení cen plynu přišlo v prosinci 2018, čili zhruba 8–9 měsíců po revolučních událostech. Arménské snahy dohodnout nižší ceny byly neúspěšné. Arménie tvrdila, že své dceřiné společnosti Gazprom Armenia prodává Gazprom na vstupu za 150 USD za 1000 kubíků plynu, přitom ke spotřebitelům se dostává za 284 USD. Putin oproti tomu tvrdil při Pašinjanově návštěvě v Moskvě v září 2018, že Arménie platí nejnižší cenu ze všech klientů Gazpromu. Arménie v dubnu 2019 navrhla pětiletý systém stanovování cen plynu místo dosavadní roční báze. Arménské straně by to poskytlo větší jistotu ohledně sazeb a snížilo by se zásadně riziko svévolného zvýšení cen. Zároveň Arménie opětovně zahájila jednání s Íránem. V únoru 2019 Pašinjan navštívil Teherán a byla podepsána tranzitní dohoda o vytvoření koridoru pro íránský plyn do Gruzie. Pašinjan prohlásil, že návrh je v souladu s dohodou o volném obchodu mezi EEU a Íránem, která má být ratifikována. Začátkem března arménské ministerstvo energetiky oznámilo, že jednání mezi arménskými a gruzínskými představiteli o možném tranzitu plynu z Íránu skutečně probíhají. Tripartitní energetická spolupráce by mohla Arménii, Gruzii a Íránu přinést nemalé hospodářské a politické výhody. Zejména Arménii by to poskytlo určitou páku při jednáních o plynu s Gazpromem. Energetická diverzifikace rovněž posílila pozici Gruzie v jednáních o cenách plynu s Ázerbájdžánem, který dodával na gruzínský trh téměř veškerý plyn. Koridor pro tranzit plynu by také pomohl Teheránu obejít sankce uvalené USA a otevřít přístup na evropské trhy s plynem. Íránsko-arménský plynovod může přepravit přibližně 2,3 miliardy metrů krychlových ročně, ale dosud nebyl plně využit. Nicméně i kdyby dala Moskva tomuto projektu zelenou, získal by Gazprom kontrolu nad distribucí íránského plynu nejen v Arménii, ale i v Gruzii. Navíc by další toky plynu z Íránu mohly spadat pod

nový režim sankcí, které USA uvalily na Írán. Zatímco současný vývoz íránského plynu je osvobozen od sankcí, američtí představitelé varovali, že pro další objemy nemusí být žádná taková výjimka. A to by byla nepřijatelná komplikace hlavně pro nejprozápadnější zemi v regionu Gruzii. Rusko každopádně zvýšilo cenu svého plynu pro Arménii o 10 %, aniž by na to Arménie dokázala nějak reagovat (srov. Konarzewska 2019; Giragossian 2019).

Arménie se následně snažila dostat na svůj spotřebitelský trh plyn z Turkmenistánu s předpokládaným výhledem na vytvoření plynovodu z Turkmenistánu přes Írán, Arménii a Gruzii až do Ruska (obcházel z arménského pohledu nepřátelský Ázerbájdžán). V létě roku 2019 se v Ašchabadu probírala také otázka rostoucího exportu turkmenských ropných a plynových produktů do Arménie.

Další krokem byla žádost Jerevanu o snížení cen zemního plynu v momentě, kdy jeho ceny v roce 2020 celosvětově klesaly, přičemž Gazprom plánoval naopak zvýšení tarifů. V dané době Rusko prodávalo plyn do Evropy za 60 USD za 1000 kubíků, kdežto pro Arménii byla cena 165 USD a spotřebitelé platili ve finále přibližně 285 USD. Rozdíl byl ovšem v tom, že Arménie měla na dodávky s Ruskem bilaterální smlouvu, kdežto do Evropy byl plyn vyvážen na základě tržních cen. A ty klesaly. Dlužno dodat, že v této době svoji nespokojenost s ruskými dodávkami artikulovaly i Bělorusko a Kyrgyzstán (Mgdesyan 2020).

Z arménské strany byla iniciována jednání na úrovni Pašinjan–Putin a prvně jmenovaný uvedl, že záměr Gazpromu zvýšit ceny plynu pro místní spotřebitele je nepřijatelný, a to zejména během pandemie. Vyjádřil přitom naději, že ho Putin při řešení sporu o plyn podpoří. Moskva argumentovala, že Gazprom může případně s přechodem na plovoucí tržní ceny souhlasit, ale Arménie na to musí být připravena – nyní jsou totiž nízké, ale po skončení pandemie COVID-19 mohou opět vzrůst.

Problémem také je, že arménské snahy o diverzifikaci jsou podmíněny spoluprací s Íránem, nicméně za veškerá léta vyjednávání s Teheránem nedošlo k žádným skutečně hmatatelným výsledkům, co se zvýšení dodávek plynu týče. Nehledě na skutečnost, že Gazprom kontroluje arménskou distribuční síť, což Moskvě dává v takovém případě velké páky – jak již ostatně bylo ukázáno výše ohledně případného ropovodu z Turkmenistánu do Gruzie. Arménie je v této

záležitosti ve velmi nevýhodné pozici a je nucena prakticky každý rok znovu reagovat na zdražování ze strany ruského dodavatele. Takový vyděračský potenciál je obrovský tím spíše, že arménská ekonomika na plynu do značné míry závisí. Více než třetina elektrické energie je produkována v plynových elektrárnách, v Arménii je navíc plyn dominantní i jako palivo pro automobilovou dopravu. Zemní plyn je v Arménii prakticky nenahraditelný, tudíž je potřeba pro posílení energetické bezpečnosti hledat nikoli alternativy za plyn, ale alternativní dodavatele. A takový úkol je, i díky celkové geopolitické konstelaci, v níž se Arménie nachází, nesmírně obtížný.

Aktuálně se cena stále pohybuje na 165 USD za 1000 kubíků, kterou platí Gazprom Armenia, přičemž koncoví spotřebitelé odebírají plyn za téměř dvojnásobek (Radio Azatutjun 22. 1. 2022). V souvislosti s ruskou agresí na Ukrajině je nyní na stole snaha Arménie platit za ruský plyn v rublech. Nejedná se o novou otázku, Arménie ji nastoluje přinejmenším od svého připojení se k EES v roce 2015. Putin navíc 23. března 2022 oznámil, že od „nepřátelských zemí“ začne vyžadovat platbu dodávek zemního plynu v rublech. Nicméně to je výsostně politický krok a vzhledem k tomu, že ve skutečnosti Rusko trpí nedostatkem valut, je důvodné se domnívat, že s arménskými požadavky souhlasit ani tentokrát nebude. Nehledě na skutečnost, že přechod na platbu v rublech by znamenal technické potíže, které Rusko nemá zapotřebí řešit vůči zemi, která na seznamu „nepřátelských“ není.

★★★

Arménie si v souvislosti s ruským vpádem na Ukrajinu zachovává neutralitu a rozhodně nelze říci, že by Rusko v jeho agresii podpořila, jak ji některé schematicky uvažující kruhy obviňují – hlavně po hlasování na VS OSN 2. března 2022, kde se Arménie hlasování zdržela. Ve skutečnosti je reakce na ruské počínání na Ukrajině zhruba stejná jako v jiných zemích. V Arménii probíhají demonstrace na podporu Ukrajiny, a to přesto, že ukrajinská strana i ústy svých oficiálních představitelů několikrát podpořila protiarménské kroky Turecka, a dokonce i ozbrojené akce Ázerbájdžánu – včetně situací, kdy ázerbájdžánské síly porušovaly dohodnuté příměří. Jestliže většina Arménů mlčí, je tomu tak do značné míry proto, že nedávno sami zažili válku, v níž zemřelo několik tisíc lidí, mnozí byli zmrzačeni, například právě tureckými drony. Prakticky všechny segmenty arménské společnosti včetně těch prozápadně naladěných zastávají názor, že Arménie

byla ponechána na holičkách nejen svým formálním vojenským spojencem Ruskem, ale i Západem. Arménie má také v paměti počínání některých ukrajinských politických představitelů během druhé války o Náhorní Karabach.¹¹ Dá se říci, že postoj Arménie ukázkově odráží poměrně časté rozpory mezi hodnotami demokracie a lidských práv na jedné a geopolitickými a bezpečnostními zájmy na druhé straně.

★★★

Problematickosti arménsko-ruských vztahů se ukázala také na pozadí takové události, jakou byl nejspíše nešťastnou náhodou způsobený výbuch v jerevanském nákupním centru Surmalu, kde explodoval sklad zábavní pyrotechniky. Při tragédii zahynulo 16 lidí a přes šest desítek jich bylo zraněno. V některých arménských médiích a také klasickou šeptandou se začala šířit teorie, že do výbuchu je „zapleteno Rusko“. Ruská ambasáda v Jerevanu na to reagovala formální stížností s tím, že je fámami „rozhořčena“, a označila je za „přímou provokaci zaměřenou na podkopání rusko-arménských spojeneckých vztahů“. O několik dní později zástupce ředitele tiskového odboru ruského ministerstva zahraničních věcí Ivan Nečajev prohlásil, že Moskva „očekává odpověď“ na svoji stížnost. Mluví arménského ministerstva zahraničních věcí Vahan Hunanjan 25. srpna potvrdil, že arménská strana na nótu odpověděla (Civilnet.am 25. 8. 2022; Kavkazskij uzal 16. 8. 2022).

I přestože Putin poslal Pašinjanovi kondolenční dopis a některé fámy (například že ruská média o výbuchu informovala dříve, než k němu došlo) byly spolehlivě vyvráceny, část arménské veřejnosti tento narativ přijala a podrážděná ruská reakce jej pouze udržela při životě. Jedná se o jeden z neaktuálnějších důkazů, že Rusko v této formálně spojenecké zemi ztrácí své pozice a sílu protiruské, a hlavně protiputinovské nálady.

¹¹ Arménie ruskou agresí výslovně neodsoudila především proto, že případná zásadní roztržka s Ruskem by vedla nejspíše ke ztrátě zbylých území ve sporné oblasti, které ještě Arménie v rámci Náhorního Krabachu kontroluje. Arménie ale ani nepřistoupila k uznání DNR a LNR a její uměřený postoj je dobře vidět především v kontrastu s počínáním Běloruska. Dále je nutné si uvědomit, že v obou znepřátelených zemích žijí rozsáhlé komunity etnických Arménů. V Rusku se jedná oficiálně o více než 1,1 milionu Arménů, reálný počet se odhaduje ovšem až na dvojnásobek. Na Ukrajině žije oficiálně kolem 100 000 Arménů, a to podle 20 let starého sčítání, reálné číslo je ovšem vyšší – reálně se jedná o 140–150 000 lidí. Nejvíce jich žije navíc na východě a jihu země (včetně Krymu), které jsou nejvíce postiženy válečnými událostmi. Ukrajínští Arméni jsou silně rusifikováni (ukrajinizovaní je velmi málo) a mnozí patřili k podporovatelům připojení Krymu a Donbasu k Rusku, nicméně od roku 2014 se nálady obecně hodně proměnily. Nemálo Arménů bojuje v ukrajinské armádě či dobrovolnických formacích. I tyto demografické skutečnosti hrají v kalkulacích arménských politických představitelů svoji roli.

Rusko má k dispozici obrovské prostředky, jak nadále držet Arménii v šachu a hrát roli faktického protektora, nicméně již samotná arménská sametová revoluce dala jasný signál, že vztah arménské společnosti k Rusku se mění, a to k horšímu. Po druhé válce o Náhorní Karabach poklesla též důvěra ve strategické partnerství s Ruskem, ačkoliv nelze zcela popřít, že díky ruské intervenci nedošlo k pro Arménii nejčernějšímu scénáři – ztrátě celého území dobytého v roce 1994. Rusko sice nedokázalo zabránit zásadnímu narušení statu quo, který mu léta vyhovoval, ale dokázalo na druhou stranu dostat na formálně ázerbájdžánské území své vojenské jednotky a docílit toho, že má své síly dislokovány ve všech třech jihokavkazských zemích – ať je tomu na základě vzájemných dohod nebo díky faktické okupaci, jako je tomu v případě Abcházie a Jižní Osetie.

Není sice pravděpodobné, že za Putinova života dojde, ve velmocenském smyslu slova, ke ztrátě Arménie, na to jsou obě země ještě příliš provázány, nicméně proces nenápadné emancipace začal. A může se nečekaně zrychlit, jakmile dojde z ruského pohledu ke ztrátě jeho hlavní páky – konfliktu o Náhorní Karabach. Ať již mírovou dohodou, nebo pro Arménii definitivní ztrátou sporného území ve prospěch Ázerbájdžánu. Především druhá možnost by nejspíše vedla k dramatickému přehodnocení celé arménské geopolitické orientace, protože u mírové dohody obsahující územní kompromisy by bezpochyby asistovalo Rusko a udrželo si tím svůj velmocenský vliv.

ÁZERBÁJDŽÁN

Ázerbájdžán má v ruské politice na Kavkaze své speciální místo a lze s čistým svědomím konstatovat, že oproti Arménii, která disponuje minimem geopolitických alternativ a je na Rusku silně závislá, a oproti Gruzii, která je nejvíce prozápadní, ale od svých spojenců geograficky odříznutá, má Ázerbájdžán vůči Rusku nejvýhodnější pozici. Je ze všech tří jihokavkazských zemí nejrozlehlejší (a to i fakticky bez započítání území, jež stále ovládají Arméni), nejlidnatější a disponuje bohatými zásobami ropy a zemního plynu. Na rozdíl od Arménie s Ruskem přímo sousedí, a to jak na souši (podle různých údajů 272–284 km dlouhá hranice s federativní republikou Dagestán, vedoucí vesměs velehorským terénem), tak v Kaspickém moři (23 km). Ázerbájdžán má strategickou pozici, spojuje Velký kavkazský hřbet se Střední Asií (skrz Kaspické moře) a Blízkým a Středním východem (díky hranici s Íránem). Ázerbájdžán má také po většinu postsovětského období nejrychleji rostoucí ekonomiku na Jižním Kavkaze.

Důležitým faktorem je také role diaspor. Ta již byla zmíněna v kapitole o Arménii, ale je třeba dodat, že zatímco v arménsko-ruském případě hovoříme pouze o velké arménské diaspoře v Arménii, kdežto Rusové či příslušníci jiných národů RF v Arménii prakticky nežijí, tak v Ázerbájdžánu (převážně v Baku) naopak žije velké množství Rusů. Svoji roli hrají i menšíny dagestánských národů, které žijí u vzájemných rusko-ázerbájdžánských hranic, a mají tudíž iredenti-stický potenciál (především Lezginové a Avari).¹² Tato

skutečnost dává vzájemným vztahům taktéž svoji specifickou dynamiku, jelikož kromě otázky Náhorního Karabachu je zde další potenciál pro územní změny. A v případě Lezginů se jedná o početnější skupinu, než jsou třeba karabaští Arméni, kterých bylo před rokem 2020 zhruba 140 000.

Dalším rozměrem vzájemných vztahů je fakt, že na rozdíl od Gruzie a Arménie je Ázerbájdžán vysoce nedemokratická země, kde vládne regulérní diktatura, jež v sobě obsahuje až sultanistické rysy (například dědění funkce prezidenta z otce na syna). To znamená, že v mnoha otázkách má putinské Rusko mentálně k bakuskému režimu blíže než k tbiliskému, a po roce 2018 i jerevanskému.

Na rozdíl od Arménie má Ázerbájdžán v geografické blízkosti přirozeného spojence, jenž disponuje statusem regionální velmoci. Tím je kulturně a jazykově velmi blízké Turecko, s nímž navíc Ázerbájdžán díky exklávě Nachičevan přímo sousedí. Pro něj je Ázerbájdžán branou dál do Střední Asie k dalším spřízněným turkickým národům, díky čemuž může Ankara kapitalizovat svoji jazykovou a kulturní blízkost se zeměmi až do hloubi západní Číny (díky turkickým Ujgurům a čínským Kazachům).

Toto všechno je důvodem, proč Moskva považuje Ázerbájdžán za strategického partnera a přistupuje k němu s mnohem větší opatrností, ba v některých aspektech až s respektem, což je velký rozdíl od

¹² Rusové oficiálně tvoří třetí největší etnickou skupinu v Ázerbájdžánu, a to po Ázerbájdžáncích samotných a Lezginích. Oficiální údaje udávají přibližně 135 000 lidí, přičemž 90 % z nich žije v Baku. Oproti sovětské éře je to dramatický propad, v 50. – 70. letech 20. století tvořili Rusové až třetinu veškeré populace ázerbájdžánské metropole, která byla nejvíce ruskojazyčným městem celého Zakavkazska (ruštinu jako první jazyk měla i řada etnických Ázerbájdžánců, především z vyšších společenských tříd). Počet Lezginů se složitě odhaduje. Ázerbájdžánská vláda záměrně v rámci politiky ázerbájdžá-

nizace jejich počet podhodnocuje, ale i oficiální údaje ukazují, že je jich více než Rusů, a to 180 000. Dagestánští experti oproti tomu pracují s odhady až 450 000. Autor této stati v rozhovoru s etnologem z RAN, ke kterým má odbornou důvěru, bere jako nejpravděpodobnější údaj zhruba 300 000 Lezginů žijících primárně v severoázerbájdžánských okresech a v Baku. Pro většinu z nich je ázerbájdžánština až třetí jazyk – po lezginštině a ruštině. Avarů žije v Ázerbájdžánu oficiálně 53 000, většinou na severozápadě země, podle odhadů expertů z RAN jich žije v Ázerbájdžánu zhruba 80 000.

protektorského přístupu k Arménii a vysloveně agresivního ke Gruzii. Nicméně postsovětský syndrom staršího bratra nevymizel ani v tomto případě a při snahách udržet si v Ázerbájdžánu co největší vliv Rusko neváhá užívat mnohé z výše rozebraných nástrojů a taktik, z nichž řada má mocenský charakter a představuje pro juniorního partnera bezpečnostní hrozbu.

★ ★ ★

Ázerbájdžán se začal emancipovat od ruského vlivu už v 1. polovině 90. let během První války o Náhorní Karabach, kdy Arménii podporovalo nejen Rusko, ale díky vlivné arménské lobby i USA. Ázerbájdžán se rozhodl přilákat pozornost Západu a eliminovat jeho podporu Arménie skrze nabídky na vstup do lukrativního surovinového byznysu. USA i řada evropských zemí se rozhodly této nabídky využít, poněvadž po První válce v Perském zálivu byla velká poptávka po alternativních zdrojích ropy a zemního plynu mimo tento neklidný region. Ázerbájdžán v této souvislosti zveličoval různé údaje o zásobách ropy a zemního plynu a často z propagandistických důvodů zaměňoval „možné“ a „prokázané“ množství zásob v kaspické pánvi. Nepochybně se však jednalo o lákavé množství nových zásob. Problém spočíval v tom, že veškerá transportní infrastruktura procházela skrze ruské území, a aby mohly kaspické uhlohydráty hrát skutečně geopolitickou/geoekonomickou alternativu, bylo třeba zajistit koridor pro zásobování západních trhů, jenž by nebyl ovládnán žádným velmocenským protivníkem Západu.

V září 1994 došlo k podpisu tzv. *kontraktu století*, který podepsal Ázerbájdžán, respektive jeho státní společnost State Oil Company of Azerbaijan (SOCAR) spolu s americkými (Amoco, Unocal, Statoil), britskými (BP), ale i tureckými, a dokonce i ruskými firmami. Smlouva byla podepsána na 30 let a měla hodnotu 7,5 miliard USD. Jednalo se o rozvoj těžby ropy v ropném poli Azeri-Cirag-Gunešli, které bylo objeveno v roce 1970 a je největším v ázerbájdžánském sektoru kaspické pánve. Pro účely vzájemné kooperace byla vytvořena Azerbaijan International Operating Company (AIOC). Tato smlouva byla velkou ranou pro ázerbájdžánsko-ruské vztahy, ačkoliv částečně na ní ruské společnosti (primárně Lukoil) participovaly (Bagirov 2001: 180–182; Badalyan 2012; Boers 2019: 215). Jednalo se totiž o velký zásah do ruských snah zůstat hegemonelem v jihokavkazském, potažmo kaspickém, regionu a mít určující podíl jak na těžbě, tak na transportu kaspického surovinového bohatství. Na druhou stranu je třeba dodat,

že vzájemné vztahy byly velmi vyostřené ještě před *kontraktem století*, což bylo do značné míry důsledkem politiky prvního ázerbájdžánského prezidenta Ajaze Mutalibova, což byl nacionalistický a protirusky naladěný politik. Když ho politicky smetly prohry na karabašské frontě a nastoupil místo něj bývalý generál sovětské KGB Hejdar Alijev, vztahy s Moskvou dostaly mnohem pragmatičtější ráz. Alijev nebyl zdaleka tak protirusky naladěný a jedním z jeho kompromisů bylo právě zařazení ruských firem do *kontraktu století*. Nicméně celkově bylo Rusko s vývojem v této oblasti nespokojeno, cítilo úkorně, že ztrácí hegemonní pozice a snažilo se smlouvu přinejmenším znehodnotit.

Snaha zpochybnit celý kontrakt a oslabit v tomto ohledu pozici Ázerbájdžánu, čímž by došlo i ke snížení vlivu Západu v čele s USA, byla jedním z hlavních konfliktních bodů vzájemných vztahů. Přímo ve vztahu k těžbě v kaspické pánvi Rusko dlouho používalo kartu právního statusu Kaspického moře. Ve sporech o právní status Kaspického moře (jeho vodní plochy) vznikla spojenecká osa Moskva–Teherán, jelikož Rusko a Írán se opíraly o staré smlouvy mezi SSSR a Persií z let 1921 a 1940, kdy o situaci rozhodovaly pouze tyto dvě země a na základě těchto bilaterálních smluv připadalo cca 90 % vodní plochy SSSR. Po rozpadu SSSR se obě země snažily tento *status quo* zachovat a nutily nové kaspické státy *de facto* nepodnikat žádné kroky ohledně využívání kaspického bohatství bez souhlasu Moskvy či Teheránu.

Klíčovou byla otázka, zda lze Kaspické moře považovat za moře či jezero, přičemž Rusko prosazovalo variantu „jezero“, aby mohlo trvat na principu společného vlastnictví. Nově vzniklé státy prosazovaly variantu „moře“, aby mohla být vodní plocha rozdělena v souladu s mezinárodním mořským právem do národních sektorů, v nichž by byly svrchovanými suverény (srov. Mehdiyoun 2000; Roberts 2001; Kapyshev 2012).

Rusko dlouhodobě nebylo schopno čelit miliardovým investicím, které měly přímou vládní podporu v Turecku, Velké Británii či USA. Proto do jisté míry ustoupilo ze svých pozic a akceptovalo variantu „moře“, přičemž se ovšem opět pokusilo zabránit tomu, aby Ázerbájdžán nerušeně využíval svého ropného bohatství. V roce 1996 tehdejší ruský ministr zahraničních věcí Jevgenij Primakov navrhl, aby byly zřízeny výlučné ekonomické zóny jednotlivých států až 45 námořních mil od pobřeží s tím, že by ve středu platil režim volného moře. Zdánlivě kompromisní varianta byla záluďná pro Ázerbájdžán v tom, že nejbohatší naleziš-

tě ázerbájdžánského sektoru se nalézají vně pětačtyřicetimílové zóny. O 2 roky později přišlo Rusko s návrhem, aby do národních sektorů bylo rozděleno mořské dno s tím, že na vodní ploše by dál platil princip společného vlastnictví (Blum 1998).

Rusku nešlo primárně o to, aby pro sebe uzurpovalo nějak vymezený sektor, dejme tomu v co nejrozlehlejší variantě, jeho primárním cílem bylo „kaspickou otázku“ držet stále ve hře, aby mohlo ovlivňovat a potažmo vydírat ostatní státy v regionu – především Ázerbájdžán, ale i Kazachstán a Turkmenistán. S Íránem mělo společný zájem v izolaci Ázerbájdžánu od Západu a zabránění průniku západních mocností ke svým hranicím (v případě Íránu bylo velmi citlivé i ázerbájdžánsko-izraelské sblížení). Rusko a ani Írán rozhodně nespěchaly s vyřešením tohoto sporu. Obě země měly klíčová naleziště v jiných částech svých zemí a kaspická naleziště pro ně nepředstavují nutnou podmínku pro ekonomický rozvoj. Obě mocnosti ovšem mohou skrze Kaspik ovlivňovat geopolitické dění ve svém okolí. Ázerbájdžán (spolu s Kazachstánem a Turkmenistánem) pro zvýšení svých příjmů a nastartování ekonomik na surovinovém bohatství v tomto regionu životně závisely, čili to pro ně představuje prioritní národně-bezpečnostní otázku.

Pro Rusko opravdu podstatné odmítnutí aplikace mezinárodního mořského práva v Kaspickém moři, a to nejen kvůli právu na zdroje z mořského dna, ale také kvůli plavbě. Mořské právo totiž stojí na volné plavbě, které by krom regionálních aktérů mohly využívat další státy, což by do hry vtáhlo i Volžsko-donský průplav, který byl dokončen na sklonku Staliny vlády za pomoci otrocké práce vězňů z gulagů a německých válečných zajatců. Toto umělé spojení Kaspiku se světovým oceánem prochází ruským vnitrozemím a jeho otevření volné plavbě Rusko pojímalo jako nepřijatelné bezpečnostní riziko (Zimnitskaya-von Geldern 2011).

Dynamika dění v regionu nutila několikrát Rusko v otázce řešení právního statutu Kaspického moře revidovat svá stanoviska, nicméně toto téma nikdy nepustilo ze zřetele a jako diplomatický nástroj ho používalo ještě dalších 20 let, jelikož k podpisu nějaké stabilnější konvence došlo až 12. srpna 2018 v kazachstánském Aktau na 5. summitu o Kaspickém moři. Pětice kaspických zemí se dohodla na kompromisu, že Kaspické moře je speciální případ, a tudíž nebude považováno ani za moře, ani za jezero. Konvence o právním statutu Kaspického moře je postavena na principu, že vodní hladina bude rozdělena podle

mořského práva, což znamená, že do 15 námořních mil od pobřeží se jedná o výlučné území daného státu a dalších 10 námořních mil má právo výhradního rybolovu. Žádná část hladiny není považována za mezinárodní vody, nicméně otázka dna Kaspického moře uzavřena ani touto konvencí plně nebyla. V tomto případě se má řídit bilaterálními dohodami kaspických států, což stále dává prostor pro manipulace a vydírání, jelikož právě otázka dna je podstatná pro těžbu energetických surovin. Ačkoliv se zdánlivě může jevit, že Moskva po 20 letech summitů, jednání na úrovni prezidentů, premiérů či ministrů tento geopolitický střet definitivně prohrála, tak tomu zatím rozhodně není (Convention on the Legal Status of the Caspian Sea 2018; srov. Karataeva 2020).

★★★

Silnější pozici, a také větší zájmy, mělo Rusko v otázce transportu kaspického surovinového bohatství. I kdyby vyřešení právního statutu nevyšlo podle jeho představ, ovládním transportu na světové trhy by stále disponovalo silnými pákami na kaspické státy v čele s Ázerbájdžánem. Dosavadní transport byl navázán na sovětský systém produktovodu a ázerbájdžánská ropa byla transportována přes území RSFSR. Rusko se snažilo, aby jeho výostná role zůstala zachována, a argumentovalo svojí ucelenou a stabilní infrastrukturou. Kromě velmocenské výhody a zachování geopolitického vlivu šlo Rusku také o příjmy z tranzitních poplatků. Nové producentské státy a v neposlední řadě také západní odběratelé měli ovšem z ruské dominance v této sféře obavy. Přesto Hejdar Alijev nakonec souhlasil s podpisem dohody mezi společnostmi AIOC, SOCAR a Transneft, k níž došlo v únoru 1996, o vývozu ázerbájdžánské ropy skrze ropovod Baku–Novorossijsk (Badalyan 2012; Roberts 2001). Ten byl později v souvislosti s Druhou čečenskou válkou ještě rekonstruován, aby obcházel čečenské území. Nicméně prochází taktéž neklidným Dagestánem, kde se islamistické vzbouřenectví aktivovalo jen pár let po skončení hlavní vojenské fáze Druhé čečenské války.

Jelcinské Rusko mělo vůči Ázerbájdžánu také jednu velkou výhodu, o kterou posléze během Putinovy éry přišlo. Ázerbájdžán byl stejně jako jeho dva jihokavkazští sousedi závislý na dodávkách zemního plynu od ruského Gazpromu. Nicméně v roce 1999 došlo k objevení gigantického plynového pole Šah Deniz ležícího v Kaspickém moři zhruba 100 km od Baku. Tím začal proces měnící postupně Ázerbájdžán z importérské země na vývozce, co se zemního plynu týče. Dovoz

ruského plynu byl dramaticky snížen, Ázerbájdžán se stal roku 2007 čistým vývozcem zemního plynu, a Moskva tím přišla o nemalý kus svého vyděračského potenciálu (Kjærnet 2009; Fuller 2007).

Na přelomu 90. let 20. století a přelomu tisíciletí byla ovšem největším tématem otázka transportu ázerbájdžánské ropy na západní trhy mimo ruské území, což Moskva vnímala s velkou nelibostí a ke zpochybnění „západního směru“ používala krom existence ropovodů Baku–Novorossijsk, který svým severozápadním směřováním skutečně v geografické logice svoji roli hrál, opětovně manipulaci se zamrzlými etnopolitickými konflikty. Nejvíce jí opět sloužil Náhorní Karabach, ale ke zpochybnování stability a bezpečnosti případného ropovodu směřujícího na západ mimo ruské území jí sloužily i konflikty v Abcházii a Jižní Osetii na území Gruzie, otázka lezgingského (či avarského) iredentismu a do určité míry i turecko-kurdský konflikt. Potenciální „neruský“ ropovod nemohl nijak obejít východní Turecko, neměl-li záviset jako Baku–Novorossijsk, či jediný západní neruský Baku–Supsa (přístav v Gruzii), na následném transportu lodními tankery přes úžiny Bospor a Dardanely. Otázka tureckých úžin je totiž velkým ruským geopolitickým traumatem už několik staletí, jelikož nejkratší cestu do teplých moří pro ruské lodě ovládá právě Turecko.

★★★

Projekt „západního“ ropovodu existoval už od raných 90. let, přičemž diskutováno bylo několik variant. Jednou z nich byl tzv. *ropovod míru*, který prosazovali Američané bezprostředně po ukončení bojů v Náhorním Karabachu roku 1994. Již tento návrh předpokládal konec ropovodu ve středomořském tureckém přístavu Ceyhan, čímž by odpadl problém lodní přepravy přes turecké úžiny. Jeho trasa měla ovšem z Ázerbájdžánu vést přes Arménii, potažmo i přímo Náhorní Karabach, na čemž návrh ztroskotál hned na počátku. Z hlediska geografické vzdálenosti to byla nejkratší trasa, což bylo nezanedbatelné hledisko vzhledem k nákladům na stavbu. Američtí diplomaté navíc kalkulovali, že společný energetický projekt takového významu by přispěl k posílení míru a stability mezi oběma znesvářenými stranami, a navíc by se snížil význam arménsko-ruského spojení. Ázerbájdžán ovšem tento návrh, dlužno dodat zcela pochopitelně, smetl ze stolu, poněvadž odmítal poskytnout svému válečnému nepříteli podíl na případných ziscích z tranzitních poplatků, a navíc mu dát do rukou nástroj, kterým by kdykoliv mohl producentskou

zemi vydírat. Nehledě na skutečnost, že po vojenských prohrách a faktické ztrátě více než 10 % svého území byla taková varianta neprůchodná u ázerbájdžánské veřejnosti i z čistě emocionálních důvodů. Zájem na tomto projektu nemělo ani Rusko – jednak obecně proto, že odmítalo jakýkoliv produktovod neprocházející jeho územím, a jednak neměla zájem na snížení arménské závislosti na něm. A konečně ani část arménských elit pro tento projekt nevykazovala žádné nadšení, protože se obávala omezení či přímo ztráty ruské vojenské podpory (srov. Hill 2004; Betts 1999).

Po několika dalších projektech, které ovšem neřešily obejít tureckých úžin, se prosadil projekt nazvaný Baku–Tbilisi–Ceyhan (dále BTC). Gruzie se již za vlády posledního sovětského ministra zahraničních věcí Eduarda Ševardnadzeho snažila využít své zeměpisné polohy k tomu, aby participovala na projektech souvisejících s kaspickým surovinovým bohatstvím. Využívala jednak arménskou geopolitickou izolaci a nevyřešený konflikt o Náhorní Karabach a jednak snahu Západu a Ázerbájdžánu nezáviset při přepravě kaspických surovin na ruském území. Oproti výše zmíněnému návrhu *ropovodu míru* byl BTC mnohem delší, čímž vzrůstaly náklady na jeho realizaci. Nehledě na skutečnost, že bezpečnostní rizika zůstávala nemalá (Kupchinsky 2005; Cornell–Tsereteli–Socor 2005; Badalyan 2012). Měl procházet jen zhruba 20 km od linie dotyku, na níž zamrzl karabašský konflikt. Výhružky v této souvislosti přicházely i od lezgingských iredentistů a samotná Gruzie trpěla hned dvěma *zamrzlými konflikty* – s Abcházíí a Jižní Osetií, kde byly přítomny ruské ozbrojené síly. Nehledě na skutečnost, že ropovod měl na gruzínském území procházet i územími s arménským osídlením (Samcche–Džavacheti), dále poblíž tehdy odbojné Adžárie, v jejímž čele stál proruský Aslan Abašidze, a ve finále putovat tureckým územím, kde žijí ve velké míře Kurdové pojímající Turecko jako represivní režim bránící jejich samostatnosti (nicméně kurdskou otázku v této souvislosti neřešil ani *ropovod míru*, ba naopak).

Přesto tento veskrze (geo)politický projekt nakonec dostal zelenou. Ázerbájdžán nebyl, jak bývá některými kruhy interpretováno, pro tento projekt bezmezně nadšen. Alijevova vláda byla sice vysoce nedemokratická, ale byla pragmatická – především v zahraniční politice, a pozorně vnímala finanční nákladnost projektu BTC, která spočívala v zásadní rekonstrukci ázerbájdžánsko-gruzínské části a kompletně novém vybudování turecké větve. Z toho důvodu bylo nutné k projektu přitáhnout co nejsilnější západní partnery,

což znepokojovalo Moskvu. Geostrategické a geoekonomické argumenty nakonec přesvědčily západní partnery o preferenci této varianty a opuštění snů o zapojení Arménie. Ázerbájdžán se západní podporou v zádech viděl tuto variantu se zapojením přátelského Turecka a partnerské Gruzie jako nejméně rizikovou verzi, jak prodávat svoje surovinové bohatství na Západ. Varianta s jižním směrem do Íránu a již existujících terminálů v Perském zálivu byla odmítána nepřekvapivě především USA.

BTC byl oficiálně zahájen na základě Ankarské deklarace v říjnu 1998 za účasti Hejdara Alijeva, Eduarda Ševardnadzeho, tureckého premiéra Sulejmana Demirela, ale také dalších předpokládaných participantů – kazachstánského prezidenta Nursultana Nazarbajeva a uzbeckého prezidenta Islama Kerimova (Baran 2005: 106). Rusko zůstávalo stranou a nezměnilo se to ani po nástupu Putina do prezidentské funkce. Oficiální položení základního kamene proběhlo 18. září 2002 za účasti prezidentů všech tří zapojených zemí a amerického ministra energetiky Spencera Abrahama. Samotnou stavbu realizovaly firmy z Francie, Řecka, Turecka a USA (Eurasianet 18. 9. 2002).

Rusko celou dobu BTC kritizovalo a zpochybňovalo. Považovalo jej, a to zcela v souladu s realitou, za projekt určený k izolaci Ruska a Íránu. Západ sicerazil stanovisko, že kaspická ropa má hlavně snížit závislost západních zemí na ropě z Perského zálivu, a nejde vůbec o zvýšení politického vlivu USA v oblasti, nicméně již samotná logika celého projektu v sobě inherentně obsahovala zvýšení geopolitické váhy USA, potažmo Západu na Kavkaze. Kaspické ropné zásoby jsou sice bezesporu zajímavé a lukrativní, ale Perský záliv nahradit nemohou ani z 20 % (a Blízký a Střední východ celkově ani z 10 %), čili argument o snížení závislosti na Perském zálivu značně pokulhává. Cíl emancipovat Jižní Kavkaz od ruského vlivu a posílit západní vliv byl zcela zřejmý a dlužno dodat – plně legitimní.

★★★

Rusko se ve snaze překazit realizaci BTC zaměřilo hodně na destabilizaci Gruzie, což mělo i širší geopolitické aspekty, nicméně Ázerbájdžán nezůstal stranou. Jak již bylo řečeno, osvědčenou pákou se stal konflikt o Náhorní Karabach, kde ovšem Rusko muselo být opatrné, jelikož tentýž konflikt sloužil i pro nátlak na Arménii. Čistě na Ázerbájdžán tlačilo skrze lezginický iredentismus/separatismus. Hnutí Sadval mělo vždy ruskou podporu s tou výhradou, že jeho cíle se měly

zaměřovat na sjednocení s dagestánskými Lezginy pod svrchovaností RF a nesměly směřovat ke snahám o vytvoření samostatného Velkého Lezgistánu, který by narušil teritoriální integritu nejen Ázerbájdžánu, ale i Ruska. Proto ostatně Moskva hleděla vždy s nelibostí na čečensko-lezginické kontakty a zapojování Lezginů do islamisticko-džihádistických sítí v čele s Imaratem Kavkaz. Nicméně k oslabování Baku se lezginští nacionalisté hodili již od jelicinských dob. V roce 1993 zaútočili na hraniční přechod mezi Ázerbájdžánem a Ruskem, o rok později dokonce zorganizovali teroristický útok v bakuském metru, podle Ázerbájdžánu ve spolupráci s arménskými kruhy. Útok, při němž zahynulo 27 lidí, nebyl, a v atmosféře dané doby ani nemohl být, řádně vyšetřen, nicméně podíl arménských, potažmo ruských tajných služeb na organizaci nelze rozhodně vyloučit. Tato verze má i přes značný nános ázerbájdžánské propagandy svoji logiku. A to tím spíše, že ruský občan (lezginské národnosti) Nariman Ramazanov, který byl považován za hlavní postavu celé akce, byl sice ázerbájdžánskými orgány v roce 1996 zadržen, ale záhy byl v rámci výměny zajatců vydán zpět do Ruska, a to přímo na Alijevův příkaz. Verzi o ruské orchestraci akcerazil ázerbájdžánský vyšetřovatel Ramin Nagijev, který také později obvinil Alijeva a další vysoké státní představitele, že tak učinili proto, že Moskva na ně byla v opačném případě ochotna zveřejnit kompromitující materiály (Shafee 2008: 206–208; srov. Litviněnko–Felštinskij 2016). Nagijev později získal politický azyl ve Francii.

Lezginický iredentismus nezemřel ani po stabilizaci Ázerbájdžánu ve 2. polovině 90. let. Zanikl sice Sadval, ale problém rozhodně nezmizel. Oživení podobných nálad bylo zřejmé po uznání Abcházie a Jižní Osetie ze strany Ruska v roce 2008 a ještě více po anexi Krymu, což autor této stati zaznamenal osobně při účasti na jedné konferenci v dagestánské Machačkale v roce 2014. Další dynamiku dal lezginickému nacionalismu pohyb na karabašské frontě v dubnu 2016. Moskva je ovšem i v tomto ohledu opatrná, jelikož radikálnější lezginští nacionalisté žádají větší autonomii i v rámci Dagestánu, tzn. RF, a část se jich přidala k Imaratu Kavkaz, či dokonce později i k Islámskému státu (srov. Goble 2014).

Ázerbájdžán na druhou stranu poskytoval útočiště čečenským separatistům, byť především v 90. letech. V První válce o Náhorní Karabach dokonce prokazatelně bojovaly čečenské oddíly vedené později známými polními veliteli Šamilem Basajevem a Chunkarem Israpilovem. Baku se stalo jedním z center ičkerijské

(čečenské nacionalistické) emigrace a „čečenská věc“ měla obecně širokou podporu v ázerbájdžánské populaci. Když později propukly čečenské války, tak jak v první, tak ve druhé došlo k úmrtí či zajetí ne zcela zanedbatelného počtu ázerbájdžánských státních občanů (v řádu nižších desítek), včetně přímo etnických Ázerbájdžánců. Když do čela RF nastoupil Putin, byla čečenská otázka palčivějším problémem vzájemných vztahů než BTC, přinejmenším v krátkodobém horizontu. V roce 2000 bylo v Ázerbájdžánu na 10 000 čečenských válečných uprchlíků (Musayev 2003). Nicméně Ázerbájdžán nemohl věrohodně podporovat čečenský separatismus, jestliže se vymezoval proti arménskému. Moskva také hrozila zpřísněním vzájemných vízových a obchodních omezení, což by pro Ázerbájdžán s velkou komunitou v Rusku (viz výše) bylo velmi nepříjemné. V roce 2001 Baku uzavřelo ičkerijské kulturní centrum a k poklesu veřejných sympatií pro čečenský odboj došlo i díky častějším konfliktům mezi domorodci a čečenskými uprchlíky. Ičkerijský prezident Maschadov oznámil, že Ázerbájdžán přestal být pro Ičkeriji přátelskou zemí a k odcizení přispěla také atmosféra po 11. září 2001. K úplné eliminaci kontaktů mezi Ázerbájdžánem a čečenskými separatisty ovšem nedošlo, jen výrazně poklesly (srov. Markedonov 2007).

Vrátíme-li se k BTC, můžeme konstatovat, že byl nakonec skutečně uveden do provozu – v květnu 2005 do něj byla napumpována první ropa a za rok se objevila v Ceyhanu. K oficiálnímu otevření došlo 25. května 2005 za účasti Ilhama Alijeva, gruzínského prezidenta Michaila Saakašviliho, tureckého prezidenta Ahmeta Sezera, Nursultana Nazarbajeva a amerického ministra energetiky Samuela Bodmana. Dne 4. června 2006 prvních 600 000 barelů odplulo z terminálu v Ceyhanu na západní trhy na tankeru British Hawthorn. Postoj Ruska se příznačně odrazil v tomto diplomatickém kroku – slavnostního otevření se měl zúčastnit i Putinův zvláštní vyslanec pro energetickou spolupráci Igor Jusufov, nicméně nedorazil s vysvětlením, že onemocněl. Žádná náhrada za něj poslána nebyla (srov. Ziyadov 2006; Kupchinsky 2005).

Uvedení BTC do provozu bylo jednoznačně ruskou geopolitickou (méně již geoeconomickou) prohrou, protože byl prolomen ruský monopol na vývoz energetických surovin z oblasti Kaspiku. Rozhodně ale nezmizely nástroje, kterými Moskva mohla provoz ropovodu komplikovat. BTC ostatně čelil již několika

sabotážím, kterým bývá připisována ruská spoluúčast. Nejspíše nejzávažnějším incidentem byl útok z 5. srpna 2008, k němuž došlo ve východotureckém Refahiye. Došlo k přerušení dodávek na několik týdnů, a ačkoliv byla z útoku obviňována nejčastěji PKK, což mělo svoji logiku, protože kurdští povstalci na tureckou energetickou infrastrukturu již několikrát zaútočili, a PKK se dokonce k tomuto útoku přihlásila, svoji váhu měla i obvinění, že za sabotáží stálo Rusko. Agentura Bloomberg dokonce zveřejnila, že se mělo jednat o ruský kyberútok. Podle jejích zdrojů z prostředí zpravodajských služeb zachytily krátce před výbuchem bezpečnostní kamery dva muže v neoznačených černých uniformách ve stylu speciálních jednotek. Software umístěný v potrubním systému měl vypnout alarmy a zvýšit tlak v potrubí na tak vysokou úroveň, že explodoval. Představitelé amerických tajných služeb se navíc domnívali, že PKK se s útočnickými dohodla, že si připíše zásluhy, přičemž skutečnost, že tato kurdská ozbrojená skupina je částečně financována z Moskvy, je všeobecně známá již z dob studené války.

Celé podezření o ruské účasti umocňuje skutečnost, že k útoku došlo pouhé 3 dny před zahájením invaze do Gruzie (srov. Kucera 2014; Weiss-Larrabee-Bartis-Sawak 2012: 29; Robertson-Riley 2014).

Samotná ruská invaze do Gruzie byla velkým ohrožením celého projektu, jelikož panovaly obavy, že bude zcela zničena gruzínská větev. Ačkoliv takové obavy byly liché, zásadním, ze západního pohledu geopolitickým, znehodnocením celého projektu by byl již samotný fakt ovládnutí Gruzie či instalace proruské loutkové vlády. Interpretace, že ruská invaze byla vedena primárně kvůli ztrátě hegemonických pozic při transportu kaspických surovin, byla také velmi častá.

Velmi ohrožen byl ropovod na podzim 2020, kdy propukla Druhá válka o Náhorní Karabach. Ázerbájdžán počátkem října tohoto roku obvinil arménské síly, že vedly raketovou palbu na BTC v úseku poblíž druhého největšího ázerbájdžánského města Gandža. Arménská strana striktně odmítla, že by útočila záměrně na energetickou infrastrukturu, a dlužno dodat, že k žádnému přerušení dodávek nedošlo (O' Byrne 2020). Nicméně hrozba dramaticky vzrostla a netýkala se jen BTC, ale také plynovodu South Caucasus Pipeline (SCP), který vede stejnou cestou jako BTC až do Erzurumu, kde končí a napojuje se na Trans-Anatolian Natural Gas Pipeline (TANAP), jehož existence je taktéž stvrzením ruské geopolitické prohry v regionu (otevřen byl v červnu 2018 a vede až do Itálie).

Ázerbájdžán je tedy vůči Rusku v nejnvýhodnější pozici ze všech tří jihokavkazských zemí, přičemž obě země rozděluje hlavně otázka kaspických energetických surovin. Nicméně v řadě ohledů jsou jejich vztahy partnerské a poté, co Baku seznalo, že ruská vojenská a politická podpora Arménii v otázce Náhorního Karabachu není bezpodmínečná a je mnohem méně výrazná než v 90. letech, staly se vzájemné vztahy ještě bližšími a hlavně pragmatickými.

Pro Rusko je Ázerbájdžán poměrně důležitý jako odběratel zbraní a vojenské techniky, a jak již bylo zmíněno, Rusko dodává zbraně oběma stranám konfliktu již od dob, kdy v Jerevanu vládl proruský karabašský klan. Ostatně tato politika je ukázkovým příkladem ruského manipulativního přístupu k celému konfliktu a jasnou indicií, že Moskva nemá rozhodně zájem na konečném vyřešení sporu a podpisu závazné mírové dohody.

V polovině 10. let 21. století, kdy Moskva anektovala Krym a spolurozpoutala válku na Donbase a v arménském prezidentském křesle seděl proruský Sargsjan, který zemi dovedl v roce 2015 do EEU, Ázerbájdžán realizoval 85 % svých zbrojních nákupů z Ruska. To všechno v době, kdy celkově dramaticky zbrojil a evidentně se připravoval na vojenskou konfrontaci s Arménií. V období od roku 2010 do roku 2014 se dovoz zbraní do Ázerbájdžánu zvýšil o 249 % oproti pětiletce 2005–2009. Budeme-li Ázerbájdžán brát jako evropskou zemi, tak nákup 13 % veškerých zbraní všech evropských zemí realizoval právě desetimilionový Ázerbájdžán. A Rusko na jeho horečném zbrojení profitovalo zmíněnými 85 % procenty, což dramaticky převyšovalo další nákupy z Izraele, Turecka či Běloruska (Kucera 2015). Arménská strana byla z těchto vztahů natolik nervózní, že se toto téma stávalo předmětem konverzací mezi běžnou arménskou populací. Když autor této stati navštívil v letech 2015 a 2016 Arménii (druhý rok včetně problémového Náhorního Karabachu, který se vzpamatovával z dubnové tzv. čtyřdenní války), byly obavy z ázerbájdžánského zbrojení a hlavně ruské „zrady“ největší za celých 15 let, kdy autor pravidelně do oblasti jezdil.

Zbrojní nákupy z Ruska pokračovaly i po roce 2016, kdy proběhla největší reescalace od roku 1994. Arménie reagovala na ruské prodeje zbraní do Ázerbájdžánu stále podrážděněji a svoji nelibost artikulovala i oficiální cestou.

Ruská strana Arménii uklidňovala argumenty, že vzájemné dohody s Baku byly podepsány ještě před *Čtyřdenní válkou* s tím, že na situaci zareagují a prodej zbraní Ázerbájdžánu bude omezen. Je faktem, že 85 % ruský podíl veškerého objemu ázerbájdžánských zbrojních akvizic z roku 2014 poněkud poklesl, nicméně stále dalece překračoval 50 % (SIPRI Fact Sheet March 2018: 6). Do Arménie na druhou stranu dodala Moskva v roce 2016 raketové systémy krátkého dosahu Iskander (SS-26 Stone), což pro změnu zvedlo vlnu nevole v Baku a tato dodávka do nepřátelské země podnítila ázerbájdžánské snahy o větší diverzifikaci zbrojních dodávek a procentuální podíly na dovozu se začaly zvyšovat u Turecka, Izraele, Ukrajiny či také České republiky, byť ČR použila pro politicky kontroverzní obchod, jdoucí proti duchu embarga OBSE, izraelské zprostředkovatelské firmy (srov. Felgenhauer 2021; Abrahamyan 2016).

Moskva takový vývoj logicky nevítila, protože Ázerbájdžán byl z finančního hlediska mnohem lukrativnější trh než Arménie, ale zároveň by došlo k oslabení pozice Ruska jako klíčového moderátora konfliktu mezi Armény a Ázerbájdžánci. Aby tuto roli mohlo hrát nadále, a ve svůj prospěch, bylo nutné, aby byla největším dodavatelem zbraní pro obě strany.

Dlužno také podotknout, že jestliže Arménii dodává Rusko zbraně na dlouhodobé úvěry, Ázerbájdžán platí hned. To značí skutečnost, že zatímco v případě ázerbájdžánsko-ruských vztahů hraje velkou roli ekonomická stránka věci, v arménském případě jde především o politickou rovinu.

Ázerbájdžán by si díky svým příjmům ze surovinového bohatství mohl dovolit nakupovat mnohem více i u jiných partnerů, což ale není ruský zájem. Nicméně ruským zájmem není ani příliš slabá Arménie, proto jí poskytuje zbraně na dluh, a ten je navíc dalším nástrojem, jak k sobě Arménii poutat. Arménie také získává zbraně za nízké ceny – v podstatě za takové, za jaké nakupují domácí ruské složky. Skutečnost, kterou naznačoval i Pašinjan, že ruské dodávky do Arménie obsahují mnoho nekvalitních zbraní a často vysloveně zastaralého šrotu, je ovšem dalším rozměrem problematiky, který se hodně ukázal během Druhé války o Náhorní Karabach. Nicméně v tomto případě se jedná o záležitost, která jde do značné míry na vrub arménským politickým a vojenským elitám a jejich korupčním a klientelistickým vazbám na Rusko, které přes vlastně poměrně masivní ruské dodávky přivedly zemi na okraj vojenské katastrofy, jelikož z hlediska

kvality, a především modernity výzbroje Arménie za Ázerbájdžánem velmi zaostala. Do jaké míry se jednalo i o „daň“ za nízkou pořizovací cenu, je velmi těžké hodnověrně zjistit.

Každopádně, jakýkoliv rozvoj vojenské spolupráce mezi Ázerbájdžánem a Západem či jinými třetími zeměmi není tedy v Moskvě nikdy vítán. Zcela tomu zabránit nemůže, ale snaží si hrou na obě strany udržet dominanci. Podíváme-li se na celé desetiletí 2011–2020, tvořily ruské dodávky 60 % ázerbájdžánského zbrojního dovozu a 94 % arménského. V tomto ohledu lze říci, že se Rusku obojetnou pozici udržet podařilo, jakkoliv jeho podíl na ázerbájdžánském dovozu postupně klesal.

★★★

Za zmínku též stojí, že Rusko používá na Baku *ekonomické tlaky*, což je méně viditelný, ale poměrně účinný nástroj. Ázerbájdžán je vysoce závislý na exportu ropy a zemního plynu na Západ. Jeho export je tvořen těmito surovinami a příbuznými produkty více než z 80 % (pro rok 2021 to bylo 88, 4 %), a jedná se tedy o klasický „ropný stát“ náchylný k tzv. *holandské nemoci*, což jej ostatně do jisté míry spojuje právě s Ruskem (IEA 2021). Nicméně ázerbájdžánská neschopnost prosadit se na mezinárodních trzích jinými komoditami než primárními nezpracovanými surovinami je ještě podstatně nižší než v ruském případě, kdy je podíl ropy a zemního plynu na celkovém exportu 43 % za rok 2021 (pokud bychom přidali ještě další nezpracované minerály a surové dřevo, činil by podíl zhruba 52 %) (Workman 2022). Ázerbájdžán se v této souvislosti snaží o diverzifikaci odběratelů, aby se jeho ekonomická zranitelnost snížila. Problém je ovšem silná konkurence a neschopnost nabízet jiné než neenergetické produkty. Rusko v této souvislosti neopustilo nikdy snahy přilákat Ázerbájdžán do EEU, přičemž (z ruského pohledu) výhody členství artikulovalo hlavně ve chvílích, kdy Ázerbájdžán vyvíjel horečné diplomatické aktivity na Západě. Dlužno dodat, že ázerbájdžánská podnikatelská komunita je do nemalé míry rozšíření spolupráce s EEU nakloněna, neboť by to výrazně podpořilo export z neenergetických sektorů – především zemědělského. Jelikož zisků ze surovinového bohatství země nepožívá příliš velké procento populace, a bohatství se koncentruje do rukou několika málo klanů okolo vládnoucího alijevského, v Ázerbájdžánu panuje mezi širokými vrstvami populace frustrace z chudoby a nezaměstnanosti. Tato skutečnost stimuluje vystěhovalectví,

kteří nejčastěji míří do Ruska, čímž se Ázerbájdžán stává stále více závislý na remitencích, jakkoliv arménských či gruzínských rozměrů nedosahují (v Gruzii tvoří remittance zhruba 13 % HDP, v Arménii 10,5 %, v Ázerbájdžánu zhruba 4 %) (theGlobalEconomy.com 2020).

Trh EEU by byl pro neenergetické sektory ázerbájdžánského hospodářství přínosem, a ještě více v případě, že by EEU dojednala zónu volného obchodu s Íránem, o čemž se vedou jednání stvrzená prozatímní obchodní dohodou z roku 2018. Dohodnuty jsou též zóny volného obchodu se Srbskem, Uzbekistánem, Vietnamem, Tádžikistánem, Egyptem a Moldávií. Jednání byla vedena také s Indií a Izraelem, nicméně nyní je velkou otázkou, jaký bude mít vliv na projekty v rámci EEU ruská invaze na Ukrajinu. Každopádně Ázerbájdžán by zapojením se do EEU získal volný přístup na řadu zajímavých trhů.

Co se týče nepřátelství s Arménií, Rusko předpokládá, že sblížení EEU s Ázerbájdžánem by mohlo pomoci otupit pomyslné hrany a Pašinjan ostatně prohlásil, že Arménie přistoupení Ázerbájdžánu bránit nebude, pokud jedním z výsledků bude právě posílení regionálního míru (PanARMENIAN.net 25. 12. 2021). V kontextu běžné rétoriky mezi oběma zeměmi se jednalo o velmi vstřícné prohlášení. Přesto je téměř jisté, že vzájemná arménsko-ázerbájdžánská nevraživost by při přístupových jednáních znamenala velkou komplikaci a protáhl by se již tak zdlouhavý proces, jelikož i k zisku statusu pozorovatele, natož k plnému členství, je potřeba souhlasu všech stávajících členů. EEU trpí také řadou vnitřních problémů již nyní, členské státy se na řadě otázek neshodnou a problémy s fungováním má i společný trh s energiemi.

Ázerbájdžán by také mohl narazit na nesouhlasnou reakci svých spojenců v čele s Tureckem či partnerů na Západě a jeho multivektorová politika by výraznějším příkloněním se k jednomu vektoru utrpěla. Každopádně Ázerbájdžán hledá partnery pro oživení své ekonomiky, jeho dosavadní partneři mají své vlastní problémy, na Západě Ázerbájdžán limituje nedemokratický a represivní charakter jeho režimu, jenž soustavně porušuje základní lidská práva a svobody. Jednalo-li by se opravdu o zcela volný pohyb zboží včetně oblasti Náhorního Karabachu, a navíc by o integraci usilovala také výrazná část běžných Ázerbájdžánců, není vyloučeno, že by se Moskvě mohlo podařit Ázerbájdžán do EEU zapojit. A byl by to nepochybně její velký geopolitický úspěch. Od jeho realizace se ovšem

výrazně vzdálila, když v únoru letošního roku zahájila ukrajinskou válečnou kampaň.

★★★

Stávající situace na Ukrajině vnesla do ázerbájdžánsko-ruských vztahů, nadto rozkolísaných Druhou válkou o Náhorní Karabach, novou dynamiku. Ázerbájdžán totiž nebyl s výsledky Druhé války i přes značné územní zisky plně spokojen, protože nedobyl všechna sporná teritoria zpět a vnímavější kriticky myslící pozorovatelé viděli, že nebýt výrazné turecké (a pravděpodobně i izraelské) organizačně-velitelské pomoci a využití džihadistických bojovníků ze Sýrie, boje by rozhodně nedopadly tak přesvědčivě – i přes jasnou technologickou převahu. Ázerbájdžánská armáda sama o sobě nepodávala nijak kvalitní výkony a tyto vážné nedostatky skrylo pouze zahraniční *know how*, které bylo umožněno západním mlčením k zapojení členské země NATO. Mnohokrát bylo uvedeno, že Putin v této hře prohrál, protože pustil do regionu, kde vojensko-politicky stále, přes veškeré ztráty způsobené rozpadem SSSR, dominovala Moskva, odvěkého regionálního konkurenta Turecko. To je sice pravda, a také autor tohoto textu to považuje za ruskou geostrategickou chybu, ale na druhou stranu se Rusku podařilo do Ázerbájdžánu dostat legální cestou pod hlavičkou mírových sil svá vojska. A tuto skutečnost je nutno považovat za jisté vyvážení posílení vojensko-politické role Turecka v jihokavkazském regionu.

Samotná přítomnost ruských sil vyvolává napětí, jak již bylo uvedeno, jak mezi Armény, kteří jejich roli považují za spornou a málokdo si upřímně myslí, že jsou zárukou bezpečnosti arménských civilistů, tak v Ázerbájdžánu, který je vnímá jako dočasnou nutnost a skrytě proarménský element. Faktem je, že i když Rusko Pašinjanovu Arménii nepodpořilo zdaleka tolik, jak očekávali nejen Arméni, ale i většina mezinárodního společenství, rétoricky se projevovalo, když už ne neutrálně, tak spíše proarménsky. A to včetně Putina, který (mimořádně z historického hlediska velmi zkratkovitě, nicméně nikoli vysloveně chybně) komentoval počátky konfliktu o Náhorní Karabach jako arménskou pochopitelnou reakci na pogromy na Armény v ázerbájdžánských městech Sumgait a Baku. Tato slova nejvyššího ruského představitele zazněla ještě v době probíhajících bojů v říjnu 2020 (Meljulmjan 2020). Putin je vyslovil nikoli náhodně. Byla jedním z podtextů přípravy na příchod ruských sil – zajistit bezpečnost karabašských Arménů před etnickými čistkami.

Ázerbájdžán se s tím smířil velmi nerad a od počátku příměří roli ruských sil zpochybňuje, přičemž jeho úsilí se v této souvislosti stupňuje a nevyhýbá se ani ozbrojeným provokacím včetně palby na civilisty, jako tomu bylo například na počátku října 2021, kdy u Mardakertu zastřelily ázerbájdžánské síly sedláka, který oral traktorem pole. Došlo k tomu přesto, že na místě byli ruští vojáci, kteří dokonce zemědělce přesvědčili, že se nemusí bát vyjet, jelikož ten vyjadřoval o svoji bezpečnosti obavy (Radio Azatutyun 11. 10. 2021). Přesto byl zastřelen a takový krok nelze považovat za nic jiného než útok na legitimitu ruských sil. Stejně tak došlo k několika zajetím arménských vojáků v oblasti, která spadá pod kontrolu ruských sil.

Baku stále častěji zdůrazňuje, že ruské mírové síly jsou zde pouze dočasně, a že jejich status se může změnit i dříve, než jim vyprší původní pětiletý mandát. Přímo Alijev si několikrát stěžoval, že Rusové nebrání ve vstupu do Armény stále ovládané části Náhorního Karabachu zahraničním občanům, což je v rozporu s ujednáními s Ruskem a narušuje to ázerbájdžánskou suverenitu.

Ruské mírové síly doteď nemají jasně daný mandát, přičemž podpis zdržuje právě Ázerbájdžán v principu s jejich přítomností nesouhlasící. Důvody nejsou technické, jak Baku poukazuje, ale politické s cílem využívat tuto otázku jako nástroj pro vyjednávání s Ruskem. Navíc Alijev si potřebuje zachovat tvář před veřejností, poněvadž přítomnost ruských sil je v rozporu s jeho triumfalistickými vyjádřeními, že konflikt je vyřešen a Ázerbájdžán zvítězil. Na tyto rozpory ostatně upozorňuje ázerbájdžánská opozice, především nacionalisté z Lidové fronty Ázerbájdžánu, kteří jsou tradičně protirusí.

Mandát se opírá o příměří z 9. listopadu 2020, které stanovuje počet ruských sil na 1960 osob s ručními palnými zbraněmi, 90 obrněných transportérů a 380 dalších motorových vozidel. Postaveno má být 27 kontrolních stanovišť, vesměs podél klíčových dopravních cest v Náhorním Karabachu a Lačinském koridoru. Celkově text příměří věnuje mandátu mise až překvapivé minimum prostoru (Kavkazskij uzul 10. 11. 2020).

V létě 2021 začali ruští vojáci provádět každodenní hlídky, přičemž reálně ale reagují pouze na přímé žádosti civilistů nebo generálních štábů Arménie či Ázerbájdžánu. Přehled o aktuální situaci získávají také z pozorovacích dronů, které provozuje společné rusko-turecké velitelské středisko dislokované u ázerbájdžánské obce Kijamaddinli.

Lze předpokládat, že čím déle zde budou ruské síly přítomny, *nota bene* na základě neujasněného mandátu, bude napětí růst. Tím spíše, že po ruském vpádu na Ukrajinu se ázerbájdžánské provokace zintenzivnily. Ještě během loňského roku proběhlo v Baku několik protirusky laděných demonstrací, přičemž na jedné z nich byl otevřeně artikulován požadavek, aby ruské síly byly nahrazeny tureckými. Tradičně panturkičtí nacionalisté nebyli rozehnáni policií, jak běžně Alijevova diktatura zachází s demokratickou opozicí, což bylo jasným vzkazem, že vládní kruhy jsou v tomto ohledu s nacionalisty zajedno.

Ázerbájdžán také prováděl společná cvičení s tureckými ozbrojenými silami poblíž Lačinského koridoru, jenž je zásadní pro spojení zbytkové neuznané Republiky Arcach (arménský název pro Náhorní Karabach) s vlastní Arménií.

Přestřelky na linii kontaktu byly poměrně pravidelné už od konce nultých let 21. století, ale dnes se jedná o každodenní záležitost, a hlavně zákopy jednotlivých stran se dramaticky přiblížily. Jestliže ještě v roce 2016 při autorově návštěvě v regionu byla mezi zákopy „země nikoho“ mnohdy delší než několik kilometrů, dnes jsou podle svědectví vzdálenosti v řadě případů jen několik metrů! Po ruské invazi na Ukrajinu zkušený ruský personál tento region evidentně opouští, jak potvrzují i svědectví z regionu. Mladí ruští branci (kteří

jsou určitě raději, že nemusí sloužit na Ukrajině) drží horské blokposty ovšem nemají s takovým typem činnosti vůbec žádné zkušenosti a nejsou k ní ani cvičeni. A byť si o celkové kvalitě ázerbájdžánské i arménské armády můžeme myslet cokoliv, jedná se přece jenom o jednotky, které mají vesměs bojové zkušenosti.

Rusko zkrátka po invazi na Ukrajinu oslabilo, na místní úrovni ztrácí pověst na obou stranách zákopů, a především o Turecko opřený Ázerbájdžán toho využívá. Vzhledem k tomu, že roli Ruska zpochybňují obě zneprátelené strany, stále více se snaží do dění vstupovat v době průběhu války zcela pasivní EU. EU má partnerské vztahy jak s Ázerbájdžánem, tak s Arménií. Na rozdíl od Moskvy Brusel nepovažuje Jižní Kavkaz za svůj dvorek, nepoužívá politické a vojenské metody nátlaku na země regionu, na druhou stranu to znamená, že nemá žádné skutečné páky. Brusel na jaře hostil summit Alijev–Pašinjan, kde byly diskutovány kromě porušování příměří dílčí otázky, které by se měly stát podkladem pro mírovou dohodu. Reálně ale na EU nikdo v regionu příliš nespolehá, v Arménii je snad kromě Francie, kde má země silnou diasporu, brána EU jako spíše proázerbájdžánská, protože mnoho zemí od něj odebírá ropu a zemní plyn a prodává mu zbraně. Klíč k řešení stále leží do značné míry na Rusku, jeho bilaterálních vztazích s Tureckem a vývoji rusko-ukrajinské války, která mezinárodně Moskvu do značné míry izolovala.

GRUZIE

Ruská velmocenská politika vůči poslední z jihokavkazských zemí – Gruzii – je nejčastěji reflektovanou a analyzovanou ze všech tří nabízejících se případových studií. I z tohoto důvodu se následující kapitola bude soustředit jen na několik klíčových momentů, které nejlépe ilustrují ruské postupy vůči Tbilisi a jejich specifika.

Gruzínsko-ruské vztahy patřily podobně jako arménsko-ruské k příkladu celkem blízkých vztahů a kulturní podobnosti byly navzdory jazykové rozdílnosti rozhodně větší než mezi Rusy a například Ázerbájdžánci, Kazachy či třeba Čečenci. Ostatně není náhodou, že v bolševické straně se prosadilo tolik Gruzínů v čele s Josifem Stalinem, což dnešní gruzínská veřejnost nerada reflektuje a výrazně nadproporční podíl etnických Gruzínů na bolševické totalitě ráda zamlčuje.¹³

Gruzínsko-ruské vztahy napříč (moderními) dějinami lze ve zkratce nazvat příznačným německým výrazem Hassliebe (láska a nenávisť v jednom). Ruská nadvláda měla bezesporu své stinné stránky, ale přesto docházelo v Gruzii ke kulturnímu rozvoji, gruzínská šlechta měla stejná práva jako ruská a etnostereotyp Gruzínů v ruském prostředí byl poměrně pozitivní – romantický.

Nicméně o to bylo překvapivější, jak dramaticky se vzájemné gruzínsko-ruské vztahy na politické i identitární úrovni začaly horšit koncem 80. let během gorbačovovského uvolnění. Gruzie rozhodně patřila k těm sovětským republikám, které o nezávislost aktivně usilovaly, což ji spojovalo s oběma sousedními zeměmi. Arménie viděla v nezávislosti historickou spravedlnost, jelikož v prostoru své „pravlasti“ přišla o státnost již v 6. století

(a v pohoří Taurus arménské Kilíkijské království padlo ve 14. století) a První arménská republika v době bolševické revoluce existovala velmi krátce. Ázerbájdžán viděl v samostatném státu (a na pozadí ozbrojeného konfliktu s Armény o Náhorní Karabach) možnost vytvořit si svoji etnogenezi, potažmo *nation-building*. Rok 1991 byl tudíž brán jako důležitý mezník v historické kontinuitě gruzínské státnosti, podobně jako tomu bylo u Arménů. Nositelem této politiky byl sovětský disident a literát Zviad Gamsachurdija, jenž se ovšem vyznačoval výrazným nacionalismem, který místy dostával charakter vysloveného šovinismu. Tato skutečnost se zásadně podepsala nejen na gruzínsko-ruských, ale hlavně na abchazsko-gruzínských a snad ještě více na gruzínsko-osetinských vztazích. Abcházci disponovali v rámci Gruzínské SSR vlastní ASSR a Osetinci Autonomní oblastí Jižní Osetie. A právě tyto etnické třenice, na kterých měl první postsovětský gruzínský prezident, ačkoliv to nemalá část gruzínské společnosti nerada přiznává, velký podíl, začalo takřka okamžitě využívat Rusko. V gruzínském případě tedy mělo hned několik možností používat nástroj manipulace s nevyřešenými etnickými konflikty a vytváření de facto států. Kromě kavkazských Abcházců a indo-iránských Osetinců, jejichž ambice oddělit se od Gruzie se nakonec ukázaly nejzávažnějším případem, bylo třeba brát v potaz i otázku džavachetských Arménů, (tzv. borčalinských) Ázerbájdžánců, případně meschetských Turků a muslimských Adžarců, kteří sice patří etnicky ke Gruzínům, ale mají odlišné náboženství a silnou regionální identitu. Komplikovaná etnopolitická mapa Gruzie byla pro intervenující Rusko velkou výhodou, k čemuž přispíval vyhocený nacionalismus Gamsachurdijovy éry, s nímž měla problém i řada Gruzínů.¹⁴

¹³ Kromě Stalina můžeme zmínit i Sergo Ordžonikidzeho, Abela Jenukidzeho či Lavrentije Beriju a později Eduarda Ševardnadzeho.

¹⁴ Například o Osetincích, jejichž každodenní kultura je i díky shodnému pravoslavnému náboženství s Gruzíny přes odlišný etnolingvistický původ paradoxně docela blízká, se Gamsachurdija opovržlivě vyjadřoval jako

Ruská strana využívala především konfliktů v Abcházii a Jižní Osetii. Jednak jejich ambice byly nejostřeji artikulované, území obou entit bylo jasně vymezeno a obě se nacházely na gruzínsko-ruské hranici. (Jižní) Osetinci měli navíc na druhé straně Velkého kavkazského hřbetu své soukmenovce, kteří disponují federativní republikou Severní Osetie-Alanie. V jejich případě se jednalo o ukázkový iredentismus v jistých ohledech podobný lezginskému (byť v jejich případě jsou obě části hranicí rozděleného národa přibližně stejně velké, v Jižní Osetii oproti tomu žije jen 10 % všech Osetinců). Role Moskvy v těchto konfliktech byla naprosto zásadní a mnohem přímočařejší, než je tomu v případě Náhorního Karabachu. Tím se ostatně Moskva stala neoddelitelnou částí gruzínské nejen zahraniční, ale i vnitřní politiky. Na druhou stranu je třeba odmítnout častou interpretaci, že oba konflikty „vymyslela“ a rozehrála Moskva. To není jednoduše pravda a je nutno si uvědomit, že příčiny obou konfliktů měly specificky místní charakter. Moskva pouze jako „zkušené imperiální centrum“ dokázala manipulovat těmito konflikty ve svůj prospěch a část moskevských kruhů, především armádní velení, měla v jistých fázích zájem o jejich ozbrojenou eskalaci.

Gamsachurdija Moskvu dráždil jednak svojí rétorikou, ale také odmítáním vstupu do SNS, podpisu Taškentské dohody, a především snahou o zrušení ruských vojenských základen na gruzínském území. Gruzie jako strategické území na jihovýchodě Černomoří a hranicích s Tureckem hrála ovšem v ruském geostrategickém uvažování své nezastupitelné místo, a Moskva se rozhodla Gamsachurdiju odstranit. Naprosto bez pochyb tehdy použila *státní převrat* jako geopolitický nástroj, a to dávno před nástupem Vladimira Putina. Ruská armáda podpořila Gamsachurdijovy nepřátele jak v Abcházii a Jižní Osetii, tak v rámci gruzínských vojensko-politických kruhů. Vznikla z toho regulérní občanská válka, přímo v Tbilisi se bojovalo s použitím těžké vojenské techniky, kterou milicím opozičních vůdců Džaby Ioselianiho, Tengize Siguy a Tengize Kitovaniho poskytli velitelé ruských vojenských základen. Gruzínský stát se tehdy regulérně zhroutil. Gamsachurdija nakonec uprchl a prezidentem se v březnu 1992 stal Eduard Ševardnadze, od něhož se i vzhledem k jeho sovětské funkcionářské kariéře očekávala vstřícnější politika vůči Rusku (srov. George 2009: 95–143; Zürcher 2007: 115–151).

Ševardnadze vůči etnickým menšinám vedl mnohem smířlivější politiku, přesto se situace gruzínské vládě zcela vymkla z rukou. Neměla k dispozici skutečně bojeschopnou armádu a zemi ovládly polovojenské jednotky, jež byly oddány svým velitelům a nikoli Ševardnadzemu. V západní Gruzii v regionu Samegrelo stejně jako v jižní části Abcházie, vypuklo povstání *zviadistů*, tedy zastánců Zviada Gamsachurdiji, který ze Samegrela pocházel.

Gruzínské síly přesto pokračovaly i v útocích na Jižní Osetii, což se málem zvrhlo v přímou gruzínsko-ruskou válku již tehdy v roce 1992, tzn. 16 let před srpnem 2008. Moskevští jestřábi v čele s předsedou parlamentu (a etnickým Čečencem, tzn. Kavkazanem) Ruslanem Chasbulatovem a viceprezidentem Ruska Alexandrem Ruckým volali po vojenském řešení a Jihoosetince prohlásili za občany Ruské federace. To byl první signál politiky tzv. *pasportizace* (Cornell 2001: 157). Následně došlo dokonce k útokům přímo ruských helikoptér na gruzínské pozice okolo správního střediska Jižní Osetie Cchinvali a Rusko už tehdy užilo další klasický nástroj – přerušování dodávek plynu do Gruzie. V Severní Osetii se formovaly dobrovolnické jednotky a od přímé mezistátní ozbrojené konfrontace byl skutečně jenom krok. Situace byla deeskalována díky jednání v jihoruském Dagomysu v červnu 1992, kde se dohodlo vytvoření smíšeného mírotvorného kontingentu složeného z Gruzínů, Rusů a Osetinců. Každý kontingent měl okolo 500 mužů a byl kontrolován Smíšenou kontrolní komisí. Rusko tak získalo legální zástěrku pro vojenskou přítomnost na formálně gruzínském území (Toal 2017: 135).

★★★

Otázka ruské vojenské přítomnosti na gruzínském území byla ovšem širším problémem než pouze dislokací v Jižní Osetii a Abcházii. Ševardnadze, zklamán přístupem moskevských předáků, odmítal vstup Gruzie do SNS, a hlavně existenci ruských vojenských základen ještě ze sovětských dob, které se Moskva zavázala původně opustit do roku 1995. S tím ovšem zásadně nesouhlasilo federální ministerstvo obrany v čele s generálem Pavlem Gračovem. Upozorňovalo především na skutečnost, že ztráta vojenských základen v Gruzii by měla negativní dopad na účinnou kontrolu Černomoří (Hill–Jewett 1994).

Do toho se vyhroutil vztahy mezi Gruzii a Abcházíí, která stupňovala svoje požadavky. Abchazský předák Vladislav Ardzinba na rozdíl od Ševardnadzeho

o přivandrovalcích, kteří jsou na Kavkaze a gruzínském území „jen hosty“, čímž narážel na to, že Osetinci se na Kavkaze pod tlakem Mongolů usídlili „až“ zhruba ve 12.–13. století (srov. Saparov 2015: 147–150).

artikuloval touhu Abcházie stát se členem SNS a jeho separatistické snahy byly stále silnější. Na to zareagoval bez Ševardnadzeho posvěcení Kitovani, který se svojí milicí zaútočil na Abcházii a brzy dobyl Suchumi. Jako důvod k akci uváděl také aktivity *zviadistů*, kteří skutečně krom Samegrela kontrolovali i část jihovýchodní Abcházie a blokovali přístup k Tbilisi. Moskva se v září pokusila vyjednat dohodu mezi oběma stranami, ale Kitovani ji odmítl, ačkoliv Ševardnadze jej k tomu výslovně vyzval. Abcházci gruzínského vnitropolitického nesouladu využili a přešli do ofenzivy. V ní je podporovali dobrovolníci ze severokavkazských národů, především čerkeského původu (ty pojí s Abcházci společný původ), ale významným byl i tzv. Abchazský batalion složený z čečenských ozbrojenců pod velením Šamila Basajeva. Ten byl materiálně podporován přímo federálními složkami a tehdy prokazatelně bojoval v souladu s ruskými zájmy. Na abchazské straně bojovaly i kozácké jednotky. Bojů se účastnily i přímo ruské jednotky, ačkoliv oficiálně to Moskva popírala. Abchazská strana byla vyzbrojena množstvím ruských zbraní, jimiž ještě v předchozích střetech, např. s Kitovaniho milicemi, nedisponovala (tanky T-72 a T-80, raketové komplexy Grad a další). Gruzínské pozice byly bombardovány letadly Su-25 a Su-27, která prokazatelně vzlétala z ruského území a nemohla být pilotována nikým jiným než ruskými piloty, jelikož Abcházci takovým personálem zkrátka nedisponovali.

Dokreslujícím „detailem“ je fakt, že Moskva odpojila Gruzii od mezinárodního telefonního spojení s argumentem, že nezaplatila účty (Zürcher 2007: 132; Cornell 200: 339–340).

Boje se táhly až do léta 1993, kdy se válka dostala do patové situace, obě hlavní strany byly vyčerpány a za mediace nikoli neutrální Moskvy bylo v Soči 27. července 1993 dohodnuto příměří. To předpokládalo demilitarizaci Abcházie, stažení gruzínských vojsk z Abcházie a odzbrojení abchazských vojsk. Abcházci ho ovšem nedodrželi a zaútočili na stahující se gruzínskou armádu. Abchazské zbraně přitom byly předtím odevzdány ruským zprostředkovatelům, je tudíž naprosto zřejmé, že Moskva opět nedodržela neutralitu nutnou pro roli moderátora a Abcházcům navzdory ujednáním zbraně vrátila. A sama ruská armáda vyhlásila v probíhajících bojích neutralitu, ačkoliv se v Soči zavázala, že bude garantem příměří, a měla v Abcházii téměř 20 000 mužů. Abchazské jednotky a jejich spojenci se během postupu dopouštěli etnických čistek a vyhnali na 200 000 Gruzínů,

přičemž pro pořádek dodejme, že etnických čistek se dopouštěly během celého ozbrojeného konfliktu obě jeho hlavní strany (ibidem).

Ševardnadze byl v překerní situaci, k abchazskému problému se přidala i sílící rebelie *zviadistů*, kteří se v jeden moment ocitli jen 20 km od Tbilisi a neuklidnila je ani stále více protiruská Ševardnadzeho rétorika. Ševardnadze tlačeny z jedné strany nacionalistickými *zviadisty* a z druhé Moskvou, jejíž přístup k jeho vládě ho osobně zklamal, se ovšem nakonec rozhodl dohodnout se s Ruskem, které mu mohlo nabídnout setrvání u moci, byť logicky za velké ústupky. Gruzie akceptovala vstup do SNS, a hlavně akceptovala existenci ruských vojenských základen na svém území. Rusko Ševardnadzemu pomohlo zlikvidovat *zviadisty*, kteří měli jasný cíl – odstavit ho od moci a znovu instalovat Gamsachurdiju. Ševardnadzeho nakonec u moci udržela Moskva, která si tak uchovala v Gruzii velmocenský vliv. V říjnu 1993 bylo podepsáno za ruské mediace příměří s Abchází, které bylo v květnu následujícího roku rozšířeno na dočasnou mírovou dohodu. Podle dohody měl být ruský mírotvorný kontingent v počtu 3 000 lidí vzápětí doplněn jednotkami dalších členských zemí SNS, k čemuž však nikdy nedošlo (Soglašenije o prekraščenií ognja v Abcházii i machanizme kontrolja za jego sobludenijem 1993)

Smlouva o umístění vojenských základen mezi Gruzii a Ruskem byla podepsána v roce 1995 na 25 let s možností následujícího prodloužení, nicméně nebyla nikdy ratifikována gruzínským parlamentem. Z tohoto důvodu se ruské základny nacházely v podstatě v právním vakuu. Spolu se 102. základnou v severoarménském Gjumri se staly součástí tzv. Zakavkazské skupiny ruských vojsk a v Gruzii byly až na jednu dislokovány v oblastech, kde byla obecně autorita centrální vlády v Tbilisi slabá. 137. letecká základna se nacházela v obci Vaziani poblíž Tbilisi, a Rusko mělo tudíž pod kontrolou gruzínský vzdušný prostor nad centrální částí země. Další, 12. základna, složená hlavně z motostřelců a dělostřelců, se nacházela v přístavním městě Batumi, které je zároveň správním střediskem Adžárie, což byl v dané době polonezávislý útvar v čele s Aslanem Abašidzem, jenž se nepokrytě opíral o podporu Moskvy, především právě armádních kruhů. Na rozdíl od Abcházie a Jižní Osetie ovšem nikdy výslovně gruzínskou územní integritu nezpochybnil.

62. základna byla dislokována v Achalkalaki, regionálním středisku oblasti Samcche-Džavacheti, kde žijí převážně etničtí Arméni. Zde měli ruští vojáci dobré vztahy s místním obyvatelstvem, protože džavachští Arméni měli proruské tendence, a základna navíc v centru opomíjeném pohraničním regionu poskytovala místním nemálo pracovních míst. Stejně tak ruské síly místní Arméni pojímali jako záruku před útokem sousedního Turecka či od přílišných centralizačních snah Tbilisi.

V Abcházii, konkrétně v Gudautě, se nacházela 7. vojenská základna, která je zde dodnes. V Jižní Osetii se nacházel zmíněný mírový kontingent v rámci Smišených mírových sil, z něhož vznikla regulérní ruská vojenská základna až po srpnové válce 2008 – konkrétně 1. února 2009 (Minassian 2016; srov. Gorenburg 2021).

Rusko dosáhlo prosazením vojenských základen důležitého cíle, nicméně gruzínské emancipační snahy neustaly. *Zviadistické* dědictví bylo velmi silné, ostatně mladší generace gruzínských antisovětských disidentů byla dokonce ještě radikálnější než Gamsachurdija a artikulovala jako jeden ze strategických cílů nezávislé Gruzie členství v NATO. A to ještě v dobách hluboké perestrojky! Vůdce této frakce byl Giorgi Čanturija, který byl 3. prosince 1994 zavražděn a jeho žena Irina Sarišvili, taktéž opoziční politička, byla při tomto atentátu těžce zraněna. Zemřel i Čanturijův bodyguard. Vražda nebyla nikdy řádně vyšetřena, natož potrestána, nicméně v Gruzii dodnes panuje všeobecná shoda, že za jeho likvidaci stáli warlord a zločinecký boss (byl to dokonce korunovaný *vor v zakone*) Džaba Joseliani, který velel nejnebezpečnější gruzínské milici Mchedrioni (česky něco jako Nebeští jezdci, Jezdci, Rytíři) a proruští politici Vardik Nadibaidze a Igor Giorgadze, kteří tehdy zastávali post ministra obrany, respektive státní bezpečnosti (Shonia 2020).

Nicméně protiruské křídlo gruzínské politiky spolu s pragmatiky razilo zapojení Gruzie do západních transportních projektů souvisejících s ázerbájdžánským surovinovým bohatstvím, tím spíše, když Arménie byla díky válečnému stavu s Ázerbájdžánem ze hry. Ševardnadze navázal v této souvislosti úzké styky s dalším veteránem sovětské politiky Hejdarem Alijevem, s nímž se celá desetiletí osobně znal, a pomohl prosadit, aby se Gruzie stala tranzitní zemí prvního „neruského“ kaspického ropovodu. Především na pozadí této geoeconomické hry se vytvořily dvě ne-

formální spojenecké osy – východozápadní směr měla osa Baku–Tbilisi–Ankara–(Washington) a severojižní Moskva–Jerevan–Teherán. Ševardnadze měl velkou výhodu v tom, že byl v mezinárodních politicko-diplomatických kruzích jako bývalý ministr zahraničních věcí sovětské supervelmoci (jakkoliv chátrající) velmi známou postavou, a tuto výhodu dokázal zužitkovat. Gruzie se za Ševardnadzeho éry stala členem řady mezinárodních organizací včetně Rady Evropy, Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE) či Světové obchodní organizace (World Trade Organization – WTO) a stejně jako oba jihokavkazští sousedi se zapojila do programu NATO Partnerství pro mír. Spolu s dalšími partnery ve zmíněné ose měl zájem na redukci ruského vlivu v regionu a produktovody nezávislé na Rusku k tomu byly vynikajícím nástrojem. Zhoršené vztahy s Jerevanem Gruzii tolik nepálily, protože ten ji potřeboval mnohem více než ona jeho – jak ke spojení s Ruskem, tak s (Černým) mořem.

Souběžně s tím, jak v regionu sílil americký vliv, začaly v Gruzii, která se pro USA stávala hlavní základnou, zaznívat hlasy volající po stažení ruských vojenských základen. Naladění gruzínské veřejnosti bylo stále více prozápadní, hlavně u mladší generace, a zdaleka přesahovalo Ševardnadzeho představy, kam až lze zajít. Část gruzínských politických elit volala po sblížení s NATO s cílem do aliance přímo vstoupit. Ševardnadzeho lze v této otázce považovat za skeptického, a tak prozápadním křídlem začal být vnímán opět jako politik proruský, ač to byl on, kdo dokázal Gruzii zapojit do hlavního amerického projektu v regionu.

Sílily požadavky na zrušení ruských vojenských základen, z nichž dvě (Batumi a Achalkalaki) ležely v oblastech, kudy měl procházet ropovod BTC. Situaci ovšem neprospěly dva zásadní momenty. Jednak nástup mnohem agilnějšího Putina do čela RF a následně především změna mezinárodně-politického klimatu po 11. září 2001, kdy došlo ke sblížení americko-ruských pozic, což fundamentálně ovlivnilo náhled na čečenskou otázku. Nemalé gruzínské sympatie k čečenskému protiruskému odboji začaly být překážkou. Ještě větší komplikací byla skutečnost, že Gruzie nedokázala plně uplatňovat svoji teritoriální suverenitu nad soutěskou Pankisi, kterou obývají etničtí Čečenci, a přes horské cesty se tam stahovali čečenští *bojevici*. Problémový byl především polní velitel Ruslan Gelajev se svými oddíly, který soutěsce na počátku 21. století fakticky vládl a udělal z ní mimo jiné překladiště zbraní a narkotik. Rusko situace využilo a začalo na Gruzii vyvíjet tlak, obviňovat ji z podpory mezinárodního

terorismu a al-Kájdý, přičemž neváhalo vyhrožovat ozbrojenými údery na tuto oblast. Oblastí Pankisi prošlo několik představitelů této salafisticko-džihádistické sítě, ale označovat Pankisi za jednu z jejich základů bylo velmi nadnesené a ruská propaganda problém dramaticky zveličovala. Faktem nicméně bylo, že Tbilisi problematiku soutěsku nemělo pod kontrolou a ona opravdu fungovala jako pověstná černá díra. V létě 2002 ruské síly skutečně několikrát gruzínskou teritoriální integritu porušily a bojovými helikoptéry ostřelovaly některé horské vesnice v Pankisi, přičemž zabili i několik civilistů. Faktem ale také je, že Gruzie nijak výrazně neprotestovala, což místní populace s hořkostí přisuzovala tomu, že mrtví byli čečenské, nikoli gruzínské národnosti. Ostatně pocit, že Tbilisi se o odlehlý region nijak nezajímá a vůbec do něj neinvestuje, je silný a do velké míry oprávněný dodnes. Pankiský problém ovšem umožnil Tbilisi a Washingtonu vyhlásit operaci Trvající svoboda (Enduring Freedom), která měla proběhnout v Pankisi za účasti gruzínských a amerických jednotek zvláštního nasazení za účelem navrácení této oblasti pod faktickou jurisdikci gruzínského státu. USA a Gruzie využily situaci a poprvé se na území jižního Kavkazu objevili američtí vojáci, jakkoliv ve velmi malém počtu. V Rusku to bylo přijato s velkou podrážděností a nevolí (Baev 2002; Peuch 2002; Grazvydas 2015).

Dlužno také dodat, že Rusko v prvním roce Putinova prezidentství, tzn. roku 2000, zavedlo pro gruzínské občany vízovou povinnost, což byl jednoznačný *diplomatický nátlak* – o to více ve světle skutečnosti, že obyvatelé Abcházie a Jižní Osetie mohli do Ruska cestovat zcela volně a mnohým Abcházcům a Jihoo-setincům bylo poskytnuto ruské občanství, přestože Tbilisi taktiku *pasportizace* považovalo za porušení pilířů mezinárodního práva.

★ ★ ★

Skutečně fatálním momentem pro gruzínsko-ruské vztahy byly politické změny v Gruzii na konci roku 2003, které vešly ve známost jako *revoluce růží* a představovaly první barevnou revoluci v postsovětském prostoru. Ševardnadzeho režim měl nepochybně určité prozápadní tendence, ale ty se netýkaly v žádném případě vnitřní politiky. Jednalo se o velmi zkorumpovaný režim, kde měly neúměrný vliv vysloveně kriminální bandy. Kriminální společenství tzv. *vorů v zakone*, vyrostlé v sovětských lágrech a věznicích, které bylo určující složkou vzniku organizovaného zločinu v prostoru bývalého SSSR, čítalo v 90. letech

okolo 1000 profesionálních zločinců. A z nich nejméně třetina byla gruzínského původu! Rusové tvořili další třetinu. Nicméně při celkovém demografickém nepochybně je počet Gruzínů až zarážející. Ševardnadzeho režim se s tímto fenoménem nedokázal, a ani se příliš nesnažil, vypořádat, a Gruzie měla v mnoha ohledech charakter kriminálního státu. Dlužno k tomu dodat, že gruzínští *vorů v zakone* obecně tendovali spíše k proruským směrům, již jen proto, že byli navázáni primárně na ruské kriminální trhy a vazby.

Když v roce 2003 probíhaly parlamentní volby, Ševardnadzeho garnitura přistoupila k volebním podvodům, aby zvrátila ze svého pohledu nepříznivé výsledky. To vyvolalo tak rozsáhlé protesty, že prezident nakonec rezignoval. Revoluce k moci vynesla mladého politika Micheila Saakašviliho, což byl velmi proamerický a zároveň nacionalistický bývalý ministr spravedlnosti (srov. Wheatley 2005: 171–216). Jeho revoluční rétorika se zaměřovala především na boj proti korupci a organizovanému zločinu a je nutno uvést, že první roky jeho vlády byly v tomto ohledu nečekaně úspěšné. Organizovaný zločin především dramatickým způsobem ztratil své mocenské a vlivové pozice. Míra všeobecné korupce se snížila natolik, že to bylo možné pozorovat doslova na vlastní oči – autor této stati Gruzii pravidelně navštěvoval již za Ševardnadzeho éry a následně za Saakašviliho (i jeho nástupců) a změny v tomto ohledu byly opravdu fundamentální.

Saakašviliho prioritou bylo ovšem obnovení teritoriální integrity země a stažení ruských vojenských základů. Jedním z prvních kroků jeho vlády bylo znovu získat plnou suverenitu nad Adžárií, což gruzínská veřejnost nadšeně přijala. V této souvislosti je ovšem velmi zajímavé sledovat postoj Moskvy. Ta svého klienta Abašidzeho totiž nepodržela, přestože měl, jak již bylo uvedeno, velmi úzké vazby na ruské armádní kruhy. V době Saakašviliho nátlaku na Batumi za Abašidzem přiletěl tehdejší ruský ministr obrany Igor Ivanov a prvně jmenovaný následně rezignoval a odletěl do Moskvy (srov. Baev 2004). Saakašvili nikdy ruskou pomoc nepřiznal, ale skutečnost, že se ruské jednotky do ničeho nemíchaly a nechaly Abašidzeho padnout, nelze vykládat jinak než jako projev Putinovy dobré vůle. Putinovo rozhodnutí se totiž nelíbilo armádnímu velení, ale přesto si své kroky dokázal prosadit, ačkoliv čelil kritice, že ustupuje Západu a pomáhá dotvořit osu Baku–Tbilisi–Ankara. Putin podle všeho předpokládal, že se mu s mladým Saakašvilim bude jednat lépe než se zkušeným Ševardnadzem, a očekával, že obětováním Abašidzeho získá Saakašviliho na svou

stranu a bude mu moct paternalisticky mluvit do personálních otázek a zahraničněpolitické orientace země.

Saakašvili ovšem tento postup odmítl a pokračoval v prozápadním směřování Gruzie. Hned po prvním setkání s Putinem v roce 2004 vyhodil ministra státní bezpečnosti Valeriho Chaburdžaniju, za kterého Putin orodoval. Saakašvili pochopil, že Chaburdžanija musí být pro Rusko velmi důležitý, když se za něj přimlouvá přímo prezident, a zareagoval opačně, což bylo bezpochyby politicky odvážné (Laaneots 2016: 23; Wheatley 2005: 171–216). Symbolickou tečkou za vztahy s Putinem bylo jeho rozhodnutí neúčastnit se oslav Dne vítězství 9. května 2005, a místo toho se tentýž den setkat v Tbilisi s americkým prezidentem Georgem Bushem ml. Putin to bral jako osobní ponížení a podle řady svědectví se postupem času jejich vzájemný vztah podobal přímo nenávisti a některá jejich osobní setkání často končila používáním hrubých vulgárních vzájemných urážek.

Nicméně ještě v roce 2005 Rusko zahájilo stahování své základny z Adžárie, což opětovně vyvolávalo odpor v ruských armádních kruzích. Ve vzájemných vztazích to ovšem byl poslední případ vstřícnosti.

★★★

Díky takovému zhoršení vztahů bylo iluzorní se domnívat, že snaha o obnovení teritoriální integrity v případě Abcházie a Jižní Osetie půjde stejně hladce, jako tomu bylo v Adžárii. Byla by logicky mnohem složitější, i kdyby vzájemné vztahy byly lepší, protože se jednalo o území pro ruské zájmy důležitější než Adžárie, ale za těchto okolností bylo téměř nemožné dosáhnout toho bez zásadního konfliktu.

Co se Jižní Osetie týče, Saakašvili se pokusil situaci zvrátit již v roce 2004, když nařídil jednotkám ministerstva vnitra a policii, aby do odbojného regionu vstoupily, přičemž odůvodněním byla snaha zamezit pašování ilegálních komodit z Ruska. Okolo správního střediska Cchinvali propukly mezi gruzínskými silami a osetinskými *bojeviky* ozbrojené střety, během nichž ale Saakašvili zjistil, že Gruzie není na silové řešení připravena (Torbakov 2004). V srpnu 2004 obsadila několik strategicky významných vyvýšenin a po tomto průzkumu bojem se stáhla a byla zahájena velká reforma gruzínských ozbrojených sil. Gruzínské vojenské výdaje od roku 2004 dramaticky rostly. Podle údajů SIPRI činily před Saakašvilimho příchodem v roce 2003

74 milionů USD, přičemž v roce 2007 činily již 923 milionů USD a ve válečném roce 2008 876 milionů USD. Gruzie dovezla řadu zbraní z Izraele, Turecka, České republiky, Bulharska a Ukrajiny a rozšířila se také americká finanční pomoc zaměřená na boj proti terorismu, která směřovala především do ozbrojených složek (SIPRI 2018; Kofman 2018).

V roce 2008 byla gruzínská armáda nejrychleji rostoucí ozbrojenou silou v prostoru bývalého SSSR a sama o sobě by byla schopna separatistické regiony dostat opětovně pod kontrolu. Iluzí ovšem bylo, že byla dostatečně silná na to, aby odradila Rusko od případné intervence.

Saakašvilimu navíc začala doma sílit opozice, protože se kromě populismu, který u něj byl zřejmý vždy, projevovaly stále častěji autokratické tendence a nedostatek respektu k politickému pluralismu. Ostatně svět mohl jeho kariéru dostatečně sledovat i nadále například i v ukrajinské politice a materiálu k diskuzi o jeho politickém stylu je nepřehledné množství.

★★★

Zhoršování gruzínsko-ruských vztahů a skutečnost, že Saakašvili trval na znovuoobnovení suverenity nad oběma problémovými *de facto státy*, nakonec dovedly Moskvu k tomu, že se proti Gruzii rozhodla užít *přímé vojenské síly*.

Je ovšem nutné připustit si skutečnost, že saakašviliovská Gruzie taktéž artikulovala možnost silového řešení vůči oběma regionům a chystala se k němu. Bylo by iluzorní se domnívat, že Rusko to ponechá bez reakce, navíc v situaci, kdy Gruzie celkově měnila svoji geopolitickou orientaci směrem na Západ. Saakašvili spojoval znovu ovládnutí Abcházie a Jižní Osetie se snahou zvýšit svoji upadající popularitu, která utrpěla poté, co v listopadu roku 2007 nechal násilně potlačit opoziční protesty, a vyhlásil dokonce výjimečný stav (Asatiani 2007). Gruzie zbrojila, měla k dispozici kvalitní a moderní zbraně, nicméně druhou otázkou jsou strategické, taktické a operační dovednosti, stejně jako kvalita výcviku mužstva, a to byla otázka druhá. I celá řada Saakašvilimho sympatizantů či *off record* i spolupracovníků později připouštěla, že prezident byl příliš velikášský a schopnosti své armády čelit případně i Rusku přeceňoval, často se opíraje o vzor čečenských *bojeviků*, kterým se v První čečenské válce podařilo ruskou armádu fakticky porazit. Jenže to byla jednak 12 let stará záležitost, příliš neaktuální na hodnocení

bojeschopnosti ruské armády, a jednak Maschadovovi *bojevici* vedli boj úplně jiným stylem než pravidelná armáda takřka vševojskového typu. Navíc řada gruzínských těžkých zbraní byla ukrajinského či ruského původu, maximálně tak s izraelskými či ukrajinskými modernizacemi, a nebyla plně kompatibilní s výzbrojí NATO.

Saakašvili si myslel, že ruské mírové síly v oblasti nepředstavují nepřekonatelný problém, a pochyboval, že jsou schopny rychlé reakce. Skutečně zásadní chybou Saakašviliho uvažování bylo přeceňování americké (i evropské) politické podpory (Blank 2009: 104–121). Tím ostatně trpěla vždy velká část gruzínské společnosti, která nevnímala signály ze Západu, které ukazovaly, že její geopolitická důležitost nemá tak kritickou hodnotu, aby kvůli ní Washington riskoval přímou vojenskou konfrontaci s Ruskem. Naopak byl Saakašvili západními diplomaty mnohokrát varován, že se ho Rusko pokusí vyprovokovat, a že nemůže počítat s přímou západní vojenskou pomocí.

Jistěže v USA či na Západě existovaly kruhy, které Saakašviliho v jeho asertivním přístupu povzbuzovaly, především ty ideologicky silně soustředěné např. okolo amerických neokonzervativců, nicméně politické elity se skutečně formální odpovědností byly velmi opatrné a Saakašvilimu se v této souvislosti mělo dostat varování přímo od Condoleezy Riceové, že pokud na ruskou provokaci skočí, s vojenskou pomocí NATO počítat nemůže (Kucera 2011).

Skutečnost, že gruzínsko-ruské spory vykulminovaly v ozbrojený střet, tedy nespočívá pouze v ruském revanšismu, ačkoliv ten byl nepochybný a Rusko se vojenskému řešení nijak zabránit nesnažilo, ba naopak, ale velký kus odpovědnosti leží i na grandiózních představách prezidenta státu malé velikosti, který přecenil svoji geopolitickou hodnotu. A nepochybně vypovídá mnohé také o v ideologických schématech uvězněných podporovatelích a sponzorech, kteří svému klientovi nedokázali podat reálný obraz jeho možností.

Je třeba zmínit také skutečnost, že Saakašvili se nejpozději od roku 2007 začal stále více odklánět od demokratického stylu vládnutí, což neiritovalo pouze domácí opozici, ale i řadu jeho západních podporovatelů, protože ti spojovali jeho podporu s demokratickým stylem vládnutí. Demokracie v tomto ohledu měla skutečně až národně-bezpečnostní charakter a jakýkoliv odklon od ní snižoval ochotu Západu kvůli

Gruzii riskovat vážné střety s Ruskem. Obhájit si například ve Washingtonu politicky podporu režimu, který má demokratické deficity, je mnohem náročnější než podporovat zemi k demokracii směřující a o její růst se snažící. Tyto nedostatky nejdou na vrub nikomu jinému než Saakašvilimu osobně.

★★★

Ruská strana navíc vysílala velké množství signálů, že vojenské řešení vzájemných sporů jí rozhodně nebude cizí a že Abcházie či Jižní Osetie jsou dostatečný *casus belli*. Putin prohlásil na bukureštském summitu NATO, na nějž byl pozván, že „přítomnost silného vojenského bloku“ na ruských hranicích považuje za „přímou hrozbu“ pro ruskou národní bezpečnost a ujištění, že proces rozšiřování NATO není namířen proti Rusku, mu nestačí (UNIAN 18. 4. 2008). Západ nicméně tyto ruské postoje dostatečně nedoceňoval. Ostatně stejně jako plně nebral vážně Putinův projev z mnichovské bezpečnostní konference z 10. února 2007. Ruský prezident tam jasně odmítl poststudnoválečnou unipolaritu, kritizoval mentorské a pokrytecké poučování o demokracii ze strany západních států a odmítl *Pax Americana*. Zřetelně plédoval za multipolaritu, nesouhlasil, aby o legitimitě užití síly rozhodovaly NATO nebo EU s tím, že jedinou takovou autoritou může být OSN. Vyslovil se proti projektu protiraketové obrany ve střední Evropě, což bral úkorně i ve vztahu k tomu, že Rusko stahovalo své základny z Gruzie a NATO oproti tomu posilovalo počty amerických vojáků v Bulharsku a Rumunsku (srov. Prezident Rossii 10. 2. 2007). Jeho na konferenční poměry ostrý projev sice vyvolal kritiku, ale k přehodnocení přístupu k putinskému Rusku neznamenal. V Moskvě také velmi pozorně sledovali vyhlášení nezávislosti Kosova a jeho uznání řadou západních států v čele s USA. Nebylo to bráno nijak jinak než jako politika dvojích standardů, a Moskvě se dostalo argumentační munice pro pozdější uznání nezávislosti Abcházie a Jižní Osetie.

★★★

V Severokavkazském vojenském okruhu proběhlo několik velkých cvičení – v roce 2006, 2007 i 2008 a k tomu řada menších. Intenzita cvičení se každý rok stupňovala, měla vševojskový charakter (pozemní i vzdušné síly a k tomu černomořská flotila) a byla simulována podpora mírových sil včetně průniku přes kavkazský hřbet a zahájení invaze (North Caucasus Weekly 17. 7. 2008). V tomto vojenském okruhu byla také dislokována nejlépe vycvičená část ruských ozbrojených sil, z nichž

mnozí měli zkušenosti z bojových operací v Čečensku, případně z protipovstaleckých akcí proti džihádistům i v dalších částech Severního Kavkazu, jako byly Dagestán, Ingušsko či Kabardino-Balkarie. Na druhou stranu se jednalo o okruh se starou vojenskou technikou, protože v Moskvě vládlo přesvědčení, že si v případě konfrontace poradí s Gruzii i tak. Některé jednotky byly složeny především z branců a od nich se kvalitní bojový výkon dal předpokládat jen stěží. Nicméně tyto slabiny byly v Tbilisi zveličovány. 58. kombinovaná armáda spolu se 4. armádou vzdušných sil a protivzdušné obrany byly dostatečně silnými protivníky, tím spíše za asistence Černomořské flotily a samozřejmě s podporou místních abcházských, respektive osetinských *bojevíků*.

Saakašvili po letních událostech z roku 2004 remilitarizoval Kodorskou soutěsku v Abcházii, o rok později se snažil vytvořit novou (progruzínskou) správu pro Jižní Osetii pod vedením Dmitrije Sanakojeva, který od separatistů přeběhl v roce 2006 na gruzínskou stranu a gruzínským běžencům z Abcházie sliboval brzký návrat do svých domovů. V roce 2008 Rusko posílilo své kontingenty v obou *de facto státech* o jednotky SPECNAZ a nad Abchází sestřelilo několik průzkumných dronů (The New York Times 22. 4. 2008). Dalším jasným signálem ruských příprav na ozbrojený střet byl přesun železničních vojsk do Abcházie, aby opravila spojení s tímto regionem pro potřeby velkého přesunu živé síly i materiálu. A od jara 2008 byly stále častější přestřelky u nárazníkových zón.

Většina pozorovatelů předpokládala, že situace vyescaluje v Abcházii, nicméně spouštěčem se nakonec ukázala Jižní Osetie. Na začátku července byl na Sanakojeva spáchán bombový atentát, který pravděpodobně nařídil proruský Eduard Kokojty. Sanakojev přežil, ale situace se začala vyhrcovat. Bylo zabito několik příslušníků gruzínských zvláštních jednotek a poté, co Gruzie obsadila vyvýšeniny nad Cchinvali, tak separatistické vedení nařídilo všeobecnou mobilizaci (Socor 2008). Několik dní poté navštívila Tbilisi Condoleeza Riceová a ruské stíhačky během jejího pobytu několikrát narušily gruzínský vzdušný prostor. Zahájeno bylo také společné americko-gruzínské vojenské cvičení nazvané Immediate Response 2008.

Mezinárodní pozornost tehdy poutala především letní olympiáda v Pekingu, a i když si svět napětí mezi Gruzii a Ruskem všiml, předpokládalo se, že Putin rozkaz k útoku během olympijských her nedá. Dne 1. srpna explodovalo gruzínské policejní auto

díky IED umístěnému u cesty a gruzínští policejní ostřelovači začali pálit po jihoosetinských kontrolních stanovištích. Přestřelky se rozpoutaly na celé hranici a Cchinvali nařídilo evakuaci všech civilistů – vesměs do Ruska. Den na to skončilo cvičení Kavkaz 2008, nicméně některé z jednotek zůstaly na hranici u Rokského tunelu spojujícího Rusko s Jižní Osetií. Sotva pár (desítek) km od něj se utábořilo na 1500 mužů, bitevní tanky, raketové systémy Grad a samohybné houfnice (Illarionov 2009: 72–75).

Saakašvili se velmi obával, že pokud nezariskuje a nepůjde do ozbrojeného střetu, Rusko obě odštěpené entity fakticky anektuje a uzná v duchu kosovského precedentu jejich nezávislost. Tím by Gruzie ztratila veškerou naději na jejich opětovné ovládnutí a v tomto kontextu i na vstup do NATO. To ovšem Saakašvili považoval za svoji totální politickou porážku a na konfrontaci přistoupil. Prakticky dodnes zůstává ne zcela vyjasněna otázka, kdo vlastně ozbrojený střet bezprostředně odstartoval. Faktem je, že těžké boje se rozpoutaly 6. srpna a počet ruských vojáků do nich zapojených není možné určit. Stejně tak je vůbec otázkou, zda se zpočátku do bojů zapojili přímo Osetinci a zda na takové eskalaci měli reálné zájem. Přestřelky pokračovaly až do 7. srpna a Saakašvilho snaha kontaktovat Putina byla odmítnuta ruským ministerstvem zahraničních věcí s tím, že na prezidentský formát jednání není ta pravá chvíle (Laaenots 2016: 37).

Je jisté, že v této fázi ustavila Gruzie operační velení, stáhla většinu dostupných jednotek k hranicím Jižní Osetie a nařídila částečnou mobilizaci záloh. Dokonce stáhla síly i od Abcházie a nařídila jim přesun k Cchinvali. Saakašvili pronesl 7. srpna televizní projev, v němž oznámil jednostranné příměří, zatímco gruzínské jednotky pokračovaly v pohybu, aby zaujaly pozice na osetinské hranici. Jihoosetinské síly ostřelovaly několik obcí natolik, že prakticky všichni gruzínští civilisté se dali na útěk a gruzínské dělostřelectvo nakonec hodinu před půlnocí zahájilo palbu na Cchinvali. To byl bod zlomu, po němž lze konstatovat, že ruská provokace vyšla a Saakašvili se nechal vtáhnout do války.

Gruzíni postupovali na Cchinvali, ale místo geograficky nabízejících se kleští přistoupili k přímému útoku na město. Podle pozorovatelů OBSE dopadaly střely na Cchinvali každých 20 vteřin. Když vstoupily gruzínské síly do města, došlo ke střetům s osetinskými jednotkami a příslušníky ruských mírových sil, k nimž se přidali i příslušníci 58. armády, o nichž Tbilisi tvrdí, že už byli ve městě přítomni. Operace gruzínské

4. brigády nesla kódový název Čisté pole a podařilo se jí obsadit několik vesnic v kopcích nad Cchinvali. Je nesmírně složité dopátrat se faktu, kdo boje skutečně zahájil, nicméně tím, že gruzínská armáda vstupovala do města, které předtím nekontrolovala, byla v pozici útočnicka ona. Když se Rusové a Osetinci dostali k protiakti, byla rozbombardována celá levá část zhruba třicetitisícového Cchinvali a padly stovky lidí – podle ruských zdrojů až 1000. Večer už ovšem Rusko pronikalo do gruzínského vzdušného prostoru a Rokským tunelem se přemísťovala těžká vojenská technika pro posílení ruských mírových sil v Jižní Osetii, přičemž si opětovně připomeňme, že Gruzie trvala na skutečnosti, že velká část byla v Jižní Osetii přítomna již dříve než 8. srpna. Ruské letectvo bombardovalo gruzínskou leteckou základnu ležící jen zhruba 60 km od Tbilisi a celková válečná iniciativa přešla na rusko-osetinskou stranu. Ruské jednotky se soustředily na boj s hlavní částí gruzínských sil, zatímco osetinské oddíly bojovaly spíše ve venkovských oblastech. Ruský SPECNAZ plně kontroloval Rokský tunel, který se jejich gruzínským protějškům nepodařilo odříznout, a i řada prosaakašviliovských pozorovatelů a analytiků později prezidentovi a generalitě vyčítala, že obchvat Cchinvali a následné odříznutí tunelu nezvolili hned při zahájení operace namísto užití varianty čelního útoku. I někteří ruští velitelé později *off record* přiznávali, že se takového taktického postupu obávali a jeho nezvolením jim gruzínská strana značně ulehčila situaci. I tak ovšem ruská strana čelila v zásobování Rokským tunelem potížím, které umožnily gruzínským silám podniknout několik protiútoků a v jistou chvíli téměř ovládnout Cchinvali. Od 10. srpna přešla ovšem iniciativa na rusko-osetinskou stranu zcela bezvýhradně a 11. srpna byla celá Jižní Osetie pod její nadvládou. Gruzínské jednotky se stáhly k městu Gori. Moskva zahájila také námořní blokádu Gruzie a v Abcházii, kde došlo následně k otevření druhé fronty, byla vysazena námořní pěchota. Gori ležící pouze necelých 30 km od Cchinvali, bylo silně bombardováno, přičemž ruská strana, ač to popírala, používala kazetové bomby. Gori nakonec gruzínští vojáci a civilisté spěšně opustili a 12.–13. srpna se ocitlo zcela pod ruskou kontrolou. Úprk byl doprovázen marodérským chováním útočících jednotek, přičemž v tomto ohledu vynikaly nepravdivé osetinské jednotky. V některých případech páchali na gruzínské civilisty vyslovené pogromy (Felgenhauer 2009: 169–171).

Válečné události zasáhly i Samegrelo, především města Senaki a Zugdidi, což souviselo s otevřením abchazské fronty a postupem ruské námořní pěchoty. Gruzie ztratila 12. srpna bez odporu kontrolu nad Kodorskou

soutěskou, bez boje se stáhla také ze základny u Senaki a přišla o přístup k důležitému černomořskému přístavu Poti. V půli srpna se začala situace uklidňovat, 15. srpna bylo v Tbilisi podepsáno příměří, přičemž diplomaticky se v něm horečně angažoval tehdejší francouzský prezident Nicolas Sarkozy. Jeho plán se skládal ze čtyř hlavních bodů (závazek opětovného nepoužití síly, ukončení nepřátelských aktů, přímý přístup humanitární pomoci, stažení gruzínských sil na stálé pozice), ruská strana si prosadila další dva – o stažení svých sil do pozic, které by umožnily dostatečně rychlou reakci na nepřátelské aktivity a o řešení statusu Abcházie a Jižní Osetie na mezinárodním fóru. V této podobě plán přijali i abchazský prezident Sergej Bagapš a jeho jihoosetinský kolega Eduard Kokojty. Následně Moskva nařídila stáhnout ruské síly z území nezpochybitelně patřících Gruzii, ovšem vytvořila nárazníkové zóny okolo Abcházie a Jižní Osetie a stejně tak udržovala kontrolní stanoviště na území Gruzie v Poti, Senaki a Perevi (Protocol on Agreement /The Medvedev–Sarkozy–Saakashvili plan/ 12. 8. 2008). Saakašvili byl nucen příměří podepsat a je dobře známo, že jej k tomu doslova tlačil i Washington. Skutečné stažení ruských sil z vlastní Gruzie vážlo a trvalo několik týdnů, než Gruzii opustily.

Gruzínsko-ruská válka je nepochybně jedním z příkladů ruské velmocenské politiky a *přímého použití vojenské síly* k dosažení svých cílů, poněvadž Rusko provedlo několik vyslovených provokací. Nicméně v tomto případě k tomuto řešení výrazně přispěl Saakašvili, který na tyto provokace reagoval přesně tak, jak si Moskva přála, přes výslovná varování svých západních spojenců a partnerů. Gruzie díky němu nejspíše přišla o Abcházii a Jižní Osetii, kterou získá zpět pouze v případě, že dojde k zásadnímu velmocenskému oslabení Ruska, což je přinejmenším dlouhodobá perspektiva, ne-li „transgenerační“. V případě Jižní Osetie se dá dokonce říci, že opětovná reintegrace bude nemožná. Abchazský případ je specifický, jelikož tam historicky existují i silné protiruské reminiscence a je představitelné, že za jiných geopolitických okolností a s jinými typy politických předáků může dojít k vzájemné dohodě. Kromě Ruska sice nezávislost obou *de facto států* uznalo jen několik geopoliticky nevýznamných (Nauru) či málo významných (Nikaragua, Venezuela) zemí,¹⁵ což lze jednoznačně považovat za ruskou

15 V roce 2018 se k uznání obou *de facto* států přidala také asadovská Sýrie. Nezávislost uznaly také jiné *de facto* státy, přičemž Podněstří a Náhorní Karabach/Arcač tak učinily již před srpnovou válkou. Západní Sahara k tomuto

diplomatickou prohru, nicméně jeho faktická kontrola v oblasti se jasně upevnila. A Saakašvili, i když politicky přežil, přišel o velkou část domácí podpory a v některých otázkách se začal chovat mnohem více jako autoritářský vládce než odpovědný demokrat. To byl sice rys jeho vládnutí i předtím, ale po prohrané válce se podstatně zvýraznil. Saakašvili také nepochopil, že Rusko je geopoliticky zkrátka země jiné váhové kategorie a Gruzie rozhodně není hlavním vektorem vztahů na linii Washington–Moskva. Právě tuto skutečnost je možno považovat za jeho největší strategickou chybu.

Rusko se ovšem v mnoha aspektech a příliš snadným vojenským vítězstvím nechalo „ukolébat“ a ignorovalo zjevné nedostatky své armády. Jak ve výstroji, v linii velení, koordinaci různých druhů vojsk a zbraní, tak například také v disciplíně v rámci jednotek. Velká část vojenských vítězství nebyla dána ani tak kvalitními výkony ruských ozbrojených sil jako spíše gruzínskou vojenskou neschopností (především na velitelských postech) a v některých případech až nevlí k boji. To mimochodem gruzínské vojáky zásadně odlišovalo od čečenských *bojevíků*, kteří by se například střetům rozhodně nevyhýbali. Proto také ruskou armádu obě čečenské války vyčerpaly vojensky mnohem více než gruzínská kampaň. A když o 14 let později ruská armáda při uplatňování stejného nástroje *vojenské invaze* narazila na ukrajinského protivníka, bylo nepoučení se z čečenských válek, natož z gruzínské srpnové války, zcela zřejmé.

Gruzínskou demokracii (pokud nepočítáme pobaltské země, tak v postsovětském prostoru opravdu již tehdy nejvíce etablovanou) ovšem Moskva nezničila, stejně jako nepadl Saakašvili. Prozápádní orientace země se také v zásadě nezměnila, nicméně západní étos poněkud opadl. I ve světle toho, že USA Gruzii vojensky nepomohly v takové míře, jakou si mnoho prozápadních Gruzínů, ostatně v čele se Saakašvilim, představovalo. Mnoho Gruzínů si uvědomilo, že Rusko zde zkrátka je, a to hned za horami, a že s ním mají (de iure) 894 km dlouhou hranici, kdežto do Washingtonu je to od Tbilisi přes 9000 km vzdušnou čarou. Probuzení těchto nálad bylo nepochybně ruským vítězstvím. Rusku se také podařilo členství Gruzie v NATO, které jí bylo přes ruský odpor přislíbeno na summitu v Bukurešti, upevněním faktické nezávislosti Abcházie a Jižní

Osetie na Tbilisi odsunout na neurčito. Ukázalo se také, že Evropa je rozdělená a USA svému nejbližšímu spojenci v regionu nejsou ochotny pomoci nad rámec diplomatických prohlášení a maximálně tak určitých zbrojních dodávek. Ve světle skutečnosti, že Washington v určitý moment přibližování Gruzie k NATO sám urychlil, aniž by to důkladně probral se zbylými aliančními spojenci, a opravdu v Tbilisi vzbudil dojem, že členství v NATO mu bylo vlastně přislíbeno, to vyznívalo velmi pokrytecky.

★★★

I po skončení srpnové ozbrojené konfrontace panovaly obavy, že Rusko opětovně použije vojenskou sílu, aby dosáhlo Saakašviliho odchodu. K tomu ovšem Rusko nemělo důvod, jelikož klíčových cílů dosáhlo – zabránilo formálním přístupovým jednáním o vstupu Gruzie do NATO, destabilizovalo vnitropolitickou situaci v zemi a politicky Saakašviliho oslabilo. Podařilo se též Saakašviliho znevěrohodnit u řady západních zemí, a navíc vneslo i svár mezi americké a evropské křídlo NATO. Gruzie na další válku neměla vůbec potenciál. Její armáda byla zdecimovaná a ponížená, a další konfrontace by vedla maximálně tak k masivní ruské invazi a okupaci mnohem větší části území, ne-li celé země.

Na druhou stranu již tehdy zaznívaly hlasy, jejichž prozíravost se ukázala v plné nahotě až v roce 2022, že Rusko nelze považovat za zcela racionálního aktéra, a nebylo zcela vyloučeno, že osobní rozměr sporu Putin–Saakašvili bude chtít prvně jmenovaný stvrdit Saakašviliho skutečným pádem. Představou, že by Putin odchodem do premiérské pozice mocensky oslabil vůči Medveděvovi, nikdo, kdo dění v Rusku skutečně rozuměl, netrpěl. Brali je jako tandem, kde Medveděv je v podřízené roli, a že bylo uvažování správné, prokázala opět následující léta.

Podíváme-li se na, v čase do rusko-ukrajinské války zahájené v roce 2014 a reeskalující v roce 2022, jediný případ, kdy Rusko uplatnilo vůči jiné zemi nástroj v podobě vojenské invaze, finálním pohledem, je nutno odmítnout častou interpretaci, že hlavní vinu za ni nese Saakašvili. I když autor této stati nesouhlasí s jednostranným, a řekněme si upřímně spíše aktivistickým než analytickým, pohledem, že Saakašviliho Gruzie byla zcela nevinná oběť, naprosto zásadně neguje opačný extrém – házení veškeré viny na Saakašviliho, případně dokonce na něj a jeho západní podporovatele. Saakašvili nepochybně jednal velikáš-

kroku přistoupila v roce 2010, ovšem pouze v případě Jižní Osetie a ještě „de facto“, a DNR s LNR v roce 2014 v případě Jižní Osetie a 2022 v případě Abcházie. Nicméně jiné státy k tomu nepřistoupily, a to ani spojenci jako Bělorusko, Kazachstán či Tádžikistán.

sky a impulsivně, k tomu existuje dostatek svědectví i z jeho přímého okolí. Postupem času stále více ignoroval demokratické mechanismy vládnutí a v některých momentech až příliš silně připomínal Gamsachurdiju, a to nejen ideologicky, v tomto ohledu měl k němu blízko vždy, ale právě i nerespektem k demokratickým postupům. Nedokázal Osetincům a hlavně Abcházcům, kde šance na kompromis byly mnohem větší, nabídnout smysluplnou alternativu a nezříkal se někdy ani šovinistické gamsachurdijovské rétoriky. Je též pravdou, že přes varování západních partnerů na ruské provokace reagoval někdy vysloveně pošetile. Nicméně hlavní zodpovědnost za rozpoutání války nese putinská garnitura v Moskvě. Jejím cílem byla destabilizace nezávislé a suverénní země, jejíž zahraničněpolitické směřování se jí nelíbilo, a byla zcela odhodlána použít k tomu ozbrojenou sílu. Při hodnocení míry provinění za rozpoutání války se nelze soustředit pouze na bezprostřední dny před zahájením palby. V takovém případě bychom opravdu mohli považovat za hlavního válečného štváře Saakašviliho. Sledujeme-li ovšem vývoj několik let před reeskalací konfliktů zamrzlých v 1. polovině 90. let, je zřejmé, že Rusko své kroky směřovalo k tomu, aby podkopalo teritoriální integritu a nezávislost Gruzie.

★ ★ ★

Saakašvili nakonec gruzínskou politiku opustil poté, co v parlamentních volbách v říjnu 2012 prohrála jeho strana s uskupením Gruzínský sen, které vedl miliardář s vazbami na Rusko Bidzina Ivanišvili.

Saakašvili ještě dokončil své volební období, ale do třetího již kandidovat nemohl, Gruzii opustil a jeho politická kariéra se přesunula na Ukrajinu. V Gruzii byl stíhán za překročení pravomocí při demonstracích v roce 2007. Následně byl stíhán i na Ukrajině a jeho osudy byly velmi turbulentní. Nicméně Kreml na ně měl jen malý vliv, jakkoliv jeho eskapády bezesporu sledoval s uspokojením. V současné době je vězněn ve své rodné Gruzii a spekuluje se o závažnosti jeho zdravotního stavu. V Gruzii po Saakašvilio odchodu sice došlo k určitému poklesu protiruských nálad, ale k zásadní změně zahraničněpolitické orientace země nedošlo. Rusko sice zrušilo v roce 2013 embargo na dovoz gruzínského vína a bylo založeno několik proruských nadací a spolků, ale Kreml vůči Gruzii uplatňoval i po roce 2012 řadu taktik a nástrojů, jejichž reflexe by stála za další kapitolu. Opětovné zhoršení vztahů nastalo po roce 2014, kdy Gruzie podpořila Ukrajinu a ruské tlaky opětovně zesílily, byť k tak výraznému vyhocení jako v roce 2008 již nedošlo. Bylo obnoveno přímé letecké spojení, Moskva zjednodušila vízovou povinnost pro gruzínské občany, ale i tak během posledních 8 let můžeme zaznamenat kybernetické útoky na gruzínskou kritickou infrastrukturu, opětovné omezení dovozu vína a minerálních vod či zastavení přímých letů, když došlo k protiruským demonstracím v roce 2019. Po zahájení ruské invaze na Ukrajinu v únoru 2022 se sice Gruzie jednoznačně postavila na ukrajinskou stranu, ale nepodpořila sankce proti Rusku, a není tudíž na ruském seznamu nepřátelských zemí (Kucera 2022).

ZÁVĚR

Na příkladu postsovětských jihokavkazských republik lze velmi dobře demonstrovat, jakým způsobem Kreml uplatňuje svoje dlouhodobé strategické zájmy a jakých nástrojů a taktik při tom užívá. Jihokavkazský region také velmi dobře demonstruje, jak dokáže být Moskva flexibilní a jednotlivé přístupy volit podle jejich vhodnosti pro tu či onu zemi, respektive pro tu či onu situaci a časové období. V silách této práce nebylo postihnout plně celou kremelskou/putinskou *grand strategy* a její taktiky pro daný region, to by si zasloužilo celou hutnou monografii, nicméně představené nástroje a taktiky jsou ty nejtypičtější a nejilustrativnější. I na Jižním Kavkaze můžeme zaznamenat kyberútoky, podporu proruských stran a politiků, případně nesystémových extremistů, šíření dezinformací a podobné nástroje, které dobře známe z evropských zemí. Nicméně právě proto bylo účelnější koncentrovat se na přístupy, které v Evropě či obecně na Západě z ruské strany nezaznamenáváme, případně zaznamenáváme v malé míře. Snad pouze energetické a surovinové páky mají velmi podobnou váhu prakticky všude, kde vznikla závislost na ruském dodavateli. Stejně tak lze na příkladu Ázerbájdžánu a částečně Gruzie vidět, jak může vyvázání se z takové závislosti danému státu uvolnit ruce. A ponechme nyní

stranou represivní a nedemokratický charakter Alijevova režimu. Na arménském případě lze naopak demonstrovat, jak se Rusko dokáže chovat k zemi, která je na spojenectví s ním závislá, respektive je k němu svým způsobem odsouzena. A jak dokáže trestat byť jen pokus o malou emancipaci. Stejně tak je Jižní Kavkaz dalším důkazem, jak hluboce Putin nenávidí barevné revoluce, a v tomto ohledu je mentálně mnohem blíže Alijevovu režimu.

Gruzínský případ budiž flagrantní ukázkou toho, kam až je Kreml ochoten zajít, snaží-li se nějaká země v jeho okolí, v blízkém zahraničí, vydat opravdu prozápadní cestou, a jak dokáže využít (v tomto případě skutečně mistrně) slabin protivníkovy politického vůdce. Západní společenství může nyní jen vzdychat, že lekci ze srpna 2008 plně nedocenilo a snilo obamovský sen o možném resetu vztahů s Ruskem. Byl to první jasný signál, že Kreml je schopen a ochoten rozpoutat válku se svojí přímou účastí. Dlužno ovšem dodat, že i ti z pozorovatelů, kteří tuto lekci plně pochopili, byli zaskočení, že se Kreml pustí i do takového sousta, jakým je oproti Gruzii nepoměrně větší Ukrajina.

LITERATURA A ZDROJE

- Abrahamyan, Eduard (2016): Armenia's New Ballistic Missiles Will Shake Up the Neighborhood. *National Interest*, 12. 10. 2016. Dostupné z: <https://nationalinterest.org/feature/armenias-new-ballistic-missiles-will-shake-the-neighborhood-18026>
- Agentstvo meždunarodnoj informacii Novosti Armenii (2018): „Pomidory“ razdora: Pašinjan poručil razobrattsja s problemami eksporta selchozprodukcii iz Armenii. Agentstvo meždunarodnoj informacii Novosti Armenii, 24. 5. 2018. Dostupné z: <https://newsarmenia.am/news/economy/pomidory-razdora-pashinyan-poruchil-razobrattsya-s-problemami-eksporta-selkhozprodukcii-iz-armenii/>
- Arbatov, Alexej (2020): Moskva budet okázat vojennuju pomošč Jerevanu při perenose bojevych dejstvii na territoriju Armenii. Rossijskij sovet po meždunarodnym delam, 7. 10. 2020. Dostupné z: <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/comments/moskva-budet-obyazana-okazat-voennuju-pomoshch-erevanu-pri-perenose-boevykh-deystviy-na-territoriyu-/>
- Arminfo.info (2013): Hrant Bagratyan: Armenia consumes the most expensive gas even by European standards. *Arminfo.info*, 11. 12. 2013. Dostupné z: <https://arminfo.info/index.cfm?objectid=E71D3720-6289-11E3-B83B0E-B7COD21663>
- Asatiani, Salome (2007): Georgia: The End Of Rosy Democratic Outlook? *Radio Free Europe*, 7. 11. 2007. Dostupné z: <https://www.rferl.org/a/1079095.html>
- Asbarez (2008): Testing on Iran-Armenia Pipeline Underway. *Asbarez*, 24. 11. 2008. Dostupné z: <https://asbarez.com/testing-on-iran-armenia-pipeline-underway/>
- Asbarez (2013): Russia Pressured Armenia Over Iran Gas, Says Official. *Asbarez*, 21. 5. 2013. Dostupné z: <https://asbarez.com/russia-pressured-armenia-over-iran-gas-says-official/>
- Asbarez (2014): Armenia Determined to Boost Gas Imports from Iran. *Asbarez*, 26. 3. 2014. Dostupné z: <https://asbarez.com/armenia-determined-to-boost-gas-imports-from-iran/>
- Asbarez (2021): As President Appeals to High Court, Pashinyan Forcibly Removes Army Chief. *Asbarez*, 9. 3. 2021. Dostupné z: <https://asbarez.com/as-president-appeals-to-high-court-pashinyan-forcibly-removes-army-chief/>
- Badalyan, Lusine (2012): The Geopolitics of Pipeline Diplomacy. Zürich: Center for Security Studies. Dostupné z: <https://css.ethz.ch/en/services/digital-library/articles/article.html/153575>
- Baev, Pavel (2002): Georgia's Pankisi Gorge and the Global War Against Terrorism. Boston: Belfer Center for Science and International Affairs, Harvard Kennedy School.
- Baev, Pavel (2004): Ajaria's Failed Secession and Russia's Caucasian Choices. *CACI Analyst*, 19. 5. 2004. Dostupné z: <https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/9014-analytical-articles-caci-analyst-2004-5-19-art-9014.html?tmpl=component&print=1>
- Bagirov, Sabit (2001): Azerbaijan's Strategic Choice in the Caspian Region. In Chufirin, Gennady (2001 ed.): *The Security in the Caspian Sea Region*. Oxford: Oxford University Press, pp. 178-194.
- Baran, Zeyno (2005): The Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline: Implications for Turkey. In Starr, Frederick-Cornell, Svante (2005 eds.): *The Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline: Oil Window to the West*. Washington, DC: The Central Asia-Caucasus Institute. Pp. 103-118.
- Betts, Wendy (1999): Third Party Mediation: An Obstacle to Peace in Nagorno Karabakh. *SAIS Review*, Vol. 19, No. 2, pp. 161-183.
- Blank, Stephen (2009): From Neglect to Duress: The West and the Georgian Crisis Before the 2008 War. In Cornell, Svante - Starr, Frederick (2009 eds.): *The Guns of August 2008. Russia's War in Georgia*. Armork and London: M. E. Sharpe.
- Blum, Douglas (1998): Russia's Caspian Policy Under Primakov. *Russia's Caspian Policy Under Primakov*. PONARS Policy Memo 53. Dostupné z: https://www.ponarseurasia.org/wp-content/uploads/attachments/pm_0053.pdf
- Boers, Laurence (2018): After Armenia's Velvet Revolution, a New Look at the Karabakh Challenge. Chatham

- House, 31. 5. 2018. Dostupné z: <https://www.chathamhouse.org/2018/05/after-armenias-velvet-revolution-new-look-karabakh-challenge>
- Boers, Laurence (2019): Armenia and Azerbaijan. Anatomy of a Rivalry. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Caucasian Knot (2018): Investigators suspect Ovik Abramyan and his brother of fraud. Caucasian Knot, 31. 8. 2018. Dostupné z: <https://www.eng.kavkaz-uzel.eu/articles/44241/>
- Cecire, Michael (2015): The Bear in the Room. Foreign Policy, 30. 7. 2015. Dostupné z: <https://foreignpolicy.com/2015/07/30/the-bear-in-the-room-armenia-russia-electric-yerevan/>
- Civilnet.am (2020): Armenia's Parliament Speaker Ararat Mirzoyan Taken to Hospital. Civilnet.am, 10. 11. 2020. Dostupné z: <https://www.civilnet.am/en/news/475070/armenias-parliament-speaker-ararat-mirzoyan-taken-to-hospital/>
- Civilnet.am (2021): Claims of faulty Russian rockets at heart of Armenia's explosive political crisis. Civilnet.am, 10. 3. 2021. Dostupné z: <https://www.civilnet.am/en/news/545423/claims-of-faulty-russian-rockets-at-heart-of-armenias-explosive-political-crisis/?lang=en>
- Civilnet.am (2022): Armenia responds to Russian complaint over Surmalu blast. Civilnet.am, 25. 8. 2022. Dostupné z: <https://www.civilnet.am/en/news/672232/armenia-responds-to-russian-complaint-over-surmalu-blast/>
- Convention on the Legal Status of the Caspian Sea (2018). Dostupné z: <http://en.kremlin.ru/supplement/5328>
- Cornell, Svante (2017): The International Politics of the Armenian-Azerbaijani Conflict: The Original "Frozen Conflict" and European Security. New York: Palgrave Macmillan.
- Cornell, Svante-Tsereteli, Mamuka-Socor, Vladimir (2005): Geostrategic Implications of the Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline. In Starr, Frederick-Cornell, Svante (2005 eds.): The Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline: Oil Window to the West. Washington, DC: The Central Asia-Caucasus Institute. Pp. 17-38.
- Danielyan, Emil (2013): Armenian U-Turn On EU Not As 'Objective' As Thought. Eurasianet, 31. 12. 2013. Dostupné z: <https://eurasianet.org/armenian-u-turn-on-eu-not-as-objective-as-thought>
- De Waal, Thomas (2013): Black Garden. Armenia and Azerbaijan through Peace and War. New York: New York University Press.
- Doklad Krizisnoj grupy no. 236 (2015): Čečnja: vnutreneje zarubežje. Brussels: International Crisis Group.
- Economist Intelligence (2019): Armenia. Another Russian firm pulls out of the energy sector. Economist Intelligence, 30. 12. 2019. Dostupné z: http://country.eiu.com/article.aspx?articleid=1348876318&Country=Armenia&topic=Economy&subtopic=F_1
- Eurasianet (2002): Pipeline Groundbreaking Ceremony Takes Place in Baku. Eurasianet, 18. 9. 2002. Dostupné z: <https://eurasianet.org/pipeline-groundbreaking-ceremony-takes-place-in-baku>
- Felgenhauer, Pavel (2009): After August 7: The Escalation of the Russia-Georgia War. In Cornell, Svante – Starr, Frederick (2009 eds.): The Guns of August 2008. Russia's War in Georgia. Armork and London: M. E. Sharpe.
- Felgenhauer, Pavel (2021): Russia's Iskander Missiles Fail in Karabakh but Cause Crisis in Armenia. Eurasia Daily Monitor Volume: 18 Issue: 32. The Jamestown Foundation. Dostupné z: <https://jamestown.org/program/russias-iskander-missiles-fail-in-karabakh-but-cause-crisis-in-armenia/>
- Fuller, Liz (2007): Georgia, Azerbaijan Seek Alternatives To Russian Gas. Radio Free Europe 5. 1. 2007. Dostupné z: <https://www.rferl.org/a/1073826.html>
- Gaddis, John Lewis (2018). On Grand Strategy. New York: Penguin Press.
- Ğadžijev, Kamaludin (2001): Geopolitika Kavkaza. Moskva: Meždunarodnyje otnošenija.
- Giragossian, Richard (2014): Armenia's Strategic U-Turn. London: European Council of Foreign Relations. Policy Memo, April 2014. Dostupné z: https://www.files.ethz.ch/isn/179381/ECFR99_ARMENIA_MEMO_AW.pdf
- Giragossian, Richard (2019): Paradox of power: Russia, Armenia, and Europe after the Velvet Revolution. European Council of Foreign Relations, Policy Brief, 7. 8. 2019. Dostupné z: https://ecfr.eu/publication/russia_armenia_and_europe_after_the_velvet_revolution/
- Goble, Paul (2014): Karabakh Fighting Intensifies Lezgin Separatism in Azerbaijan. The Jamestown Foundation, 13. 8. 2014. Dostupné z: <https://jamestown.org/karabakh-fighting-intensifies-lezgin-separatism-in-azerbaijan/>
- Goerge, Julia A. (2009): The Politics of Ethnic Separatism in Russia and Georgia. New York: Palgrave Macmillan.
- Gorenburg, Dmitry (2021): Russia's Foreign Military Basing Strategy. PONARS Eurasia, 20. 9. 2021. Dostupné z: <https://www.ponarseurasia.org/russias-foreign-military-basing-strategy/>
- Grazvydas, Jasutis (2015): Explaining the Chechen schism in Georgia's Pankisi valley. Caucasus Survey, Vol. 3, No. 2, pp. 1-15.
- Hill, Fiona – Jewett, Pamela (1994): „Back in the USSR“: Russian Intervention in the Internal Affairs of the Former Soviet Republics and the Implications for the United States Policy toward Russia. Harvard University Research Paper, presented at the JFK School of Government, January 1994.
- Hill, Fiona (2004): Pipelines in the Caspian: Catalyst or Cure-all? Georgetown Journal of International Affairs, Vol. 5, No. 1, pp. 17-25.
- Hoffman, Frank G. (2009): Hybrid Warfare and Challenges. Joint Force Quarterly, 52, 2009, pp. 34-39.
- Hunter, Shireen (2017 ed.): The New Geopolitics of the South Caucasus. Lanham: Lexington Books.
- Charap, Samuel – Massicot, Dara – Priebe, Miranda – Demus, Alyssa – Reach Clint – Stalczyński, Mark – Han, Eugeniu

- Davis, Lynn E. (2021): *Russian Grand Strategy. Rhetoric and Reality*. Santa Monica: RAND.
- IEA (2021): *Azerbaijan Energy Profile*. International Energy Agency. <https://iea.blob.core.windows.net/assets/c33c86e0-58ed-4465-954a-f6291b401ced/AzerbaijanEnergyProfile1.pdf>
- Illarionov, Andrei (2009): *The Russian Leadership's Preparation for War, 1999–2008*. In Cornell, Svante – Starr, Frederick (2009 eds.): *The Guns of August 2008. Russia's War in Georgia*. Armork and London: M. E. Sharpe.
- Kapidze, Aleksando (2007 ed.): *Caucasus Region. Geopolitical Nexus?* New York: Nova Science Publishers.
- Kapyshev, Ardak (2012): *Legal Status Of The Caspian Sea: History And Present*. *European Journal of Business and Economics*.
- Karataeva, Elena (2020): *The Convention on the Legal Status of the Caspian Sea: The Final Answer or an Interim Solution to the Caspian Question?* *The International Journal of Marine and Coastal Law* Vol. 35, No. 2, pp. 1–32.
- Kavkazskij uzel (2020): *Azerbajdžan, Armenija i Rossija podpisali zavajlenije o peremirii v zone karabachskogo konflikta*. *Kavkazskij uzel*, 10. 11. 2020. Dostupné z: <https://www.kavkaz-uzel.eu/articles/356297/>
- Kavkazskij uzel (2020): *Zavajlenije prezidenta Azerbajdžanskoj Respubliki, premjer-ministra Respubliki Armenija i prezidenta Rossijskoj Federacii*. *Kavkazskij uzel*, 10. 11. 2020. Dostupné z: <https://www.kavkaz-uzel.eu/articles/356302/>
- Kavkazskij uzel (2022): *Vzryv na rynku v Jerevane – versii, obščestvennaja reakcija i otvetstvennost institutov i vlastej*. *Kavkazskij uzel*, 16. 8. 2022. Dostupné z: <https://www.kavkaz-uzel.eu/blogs/83781/posts/55903>
- Kerr, David (1995): *The New Eurasianism: The Rise of Geopolitics in Russia's Foreign Policy*. *Europe-Asia Studies*, Vol. 47, No. 6, pp. 977–988.
- Kjærnet, Heidi (2009): *The Energy Dimension of Azerbaijani–Russian Relations: Maneuvering for Nagorno-Karabakh*. *Russian Analytical Digest* 56/09. Dostupné z: <https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/RAD-56-2-5.pdf>
- Kofman, Michael (2018): *The August War, ten Years on: a Retrospective on the Russo-Georgian War*. *Wat on the Rocks*, 18. 8. 2018. Dostupné z: <https://warontherocks.com/2018/08/the-august-war-ten-years-on-a-retrospective-on-the-russo-georgian-war/>
- Kommersant (2013): *Gruzovik razorval avtobus s passažirami*. *Kommersant*, 15. 7. 2013. Dostupné z: <https://www.kommersant.ru/doc/2233938>
- Konarzeswka, Natalia (2019): *Armenia's Gas Dispute with Russia*. *CACI Analyst*, 19. 4. 2019. Dostupné z: <https://cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13570-armenias-gas-dispute-with-russia.html>
- Kucera, Joshua (2011): *Condoleezza Rice Warned Georgian Leader on War With Russia*. *The Atlantic*, 16. 11. 2011. Dostupné z: <https://www.theatlantic.com/international/archive/2011/11/condoleezza-ric-warned-georgian-leader-on-war-with-russia/248560/>
- Kucera, Joshua (2014): *U. S. Intelligence: Russia Sabotaged BTC Pipeline Ahead Of 2008 Georgia War*. *Eurasianet*, 11. 12. 2014. Dostupné z: <https://eurasianet.org/us-intelligence-russia-sabotaged-btc-pipeline-ahead-of-2008-georgia-war>
- Kucera, Joshua (2015): *Report: Azerbaijan Gets 85 Percent Of Its Weapons From Russia*. *Eurasianet*, 18. 5. 2014. Dostupné z: <https://eurasianet.org/report-azerbaijan-gets-85-percent-of-its-weapons-from-russia>
- Kucera, Joshua (2021): *Post-war report: Pashinyan misfired with insult of Russian missiles*. *Eurasianet*, 26. 2. 2022. Dostupné z: <https://eurasianet.org/post-war-report-pashinyan-misfired-with-insult-of-russian-missiles>
- Kucera, Joshua (2022): *Georgia says it won't join international sanctions against Russia*. *Eurasianet*, 25. 2. 2022. Dostupné z: <https://eurasianet.org/georgia-says-it-wont-join-international-sanctions-against-russia>
- Kupchinsky, Roman (2005): *Caucasus: Is The BTC Oil Pipeline Saving Europe From Russia Or From OPEC?* *Radio Free Europe*, 31. 5. 2005. Dostupné z: <https://www.rferl.org/a/1059060.html>
- Laaneots, Ants (2016): *The Russian-Georgian War of 2008: Causes and Implications*. Tartu: Estonian National Defence College.
- Laruelle, Marlene (2008): *Russian Eurasianism. A Ideology of Empire*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Layton, Peter (2018): *Grand Strategy*. Layton.
- Lenta.ru (2013): *V Armenii načalis akcii v zaščitu vinovnika DTP pod Podolskom*. *Lenta.ru*, 16. 7. 2013. Dostupné z: <https://lenta.ru/news/2013/07/16/support/>
- Liddell Hart Basil (1967): *Strategy*. London: Faber.
- Litvinenko, Alexandr-Felštinskij, Jurij (2016): *FSB vzryvajet Rossiju*. Kyjev: Naš format.
- Markedonov, Sergej (2007): *Azerbajdžan: „bez družej i bez vragov“*. *Rossija v globalnoj politike*, 4/2007. Dostupné z: <https://globalaffairs.ru/articles/azerbajdžan-bez-družej-i-bez-vragov/>
- Markedonov, Sergey (2017): *Russian Policy toward the South Caucasus: Security, Unity, and Diversity*. In: Hunter, Shireen (2017 ed.): *The New Geopolitics of the South Caucasus*. Lanham: Lexington Books.
- McCulloh, Timothy (2012): *The Inadequacy of Definition and the Utility of a Theory of Hybrid Conflict: Is the Hybrid Threat New?* Fort Leavenworth: Joint Special Operations University.
- Mead Earle, Edward (1943): *Makers of Modern Strategy: Military Thought from Machiavelli to Hitler*. Princeton: Princeton University Press.
- Mehdiyoun, Kamyar (2000): *Ownership of Oil and Gas Resources in the Caspian Sea*. *The American Journal of International Law*, Vol. 94, No. 1, pp. 179–189.
- Mejlumyan, Ani (2018): *Armenian investigation of Gazprom again tests ties with Russia*. *Eurasianet*, 16. 11. 2018.

- Dostupné z: <https://eurasianet.org/armenian-investigation-of-gazprom-again-tests-ties-with-russia>
- Mejlumyan, Ani (2019): Long-awaited trial of Armenian ex-president begins in Yerevan. Eurasianet, 12. 9. 2019. Dostupné z: <https://eurasianet.org/long-awaited-trial-of-armenian-ex-president-begins-in-yerevan>
- Mejlumyan, Ani (2020): Small outpost is Russia's first visible aid to Armenia. Eurasianet, 28. 10. 2020. Dostupné z: <https://eurasianet.org/small-outpost-is-russias-first-visible-aid-to-armenia>
- Mejlumyan, Ani (2021): Armenian ex-defense minister arrested for embezzlement and faulty weapons purchases. Eurasianet, 30. 9. 2021. Dostupné z: <https://eurasianet.org/armenian-ex-defense-minister-arrested-for-embezzlement-and-faulty-weapons-purchases>
- Mgdesyan, Arshaluys (2020): Armenia and Russia Argue Over Gas Deal. Pashinyan appeals to Putin for support in resolving dispute with Gazprom. Institute for War and Peace Reporting, 26. 5. 2020. Dostupné z: <https://iwpr.net/global-voices/armenia-and-russia-argue-over-gas-deal>
- Minasjan, Sergej (2014): Posledstviya neokončennogo ukrainskogo krizisa: vlijanije na Armeniju v Nagornyj Karabach. Rossiya v globalnoj politike, 18. 3. 2014. <https://globalaffairs.ru/articles/posledstviya-neokončennogo-ukrainskogo-krizisa-vliyanie-na-armeniju-i-nagornyj-karabach/>
- Minassian, Gaidz (2016): Russian military presence in the Eastern Partnership Countries. European Parliament. Sub-Committee on Security and Defence. Directorate-General for External Policies. Policy Department. Dostupné z: https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/108547/Russia%20military%20in%20EaP_Workshop.pdf
- Musayev, Salman (2003): Chechen refugees in Azerbaijan. Prague Watchdog, 4. 3. 2003. Dostupné z: <https://reliefweb.int/report/azerbaijan/chechen-refugees-azerbaijan>
- News. am (2021): Armenia Constitutional Court declares article dismissing ex-chief of army's General Staff constitutional. News. am, 2. 11. 2021. Dostupné z: <https://news.am/eng/news/670474.html>
- North Caucasus Weekly (2008): Russia Holds Military Exercises in the North Caucasus. North Caucasus Weekly, Vol. 9, Issue 22, 17. 7. 2008 – The Jamestown Foundation. Dostupné z: <https://jamestown.org/program/russia-holds-military-exercises-in-the-north-caucasus/>
- O' Byrne, David (2020): Azerbaijan-Armenia conflict poses threat to regional energy corridor. Eurasianet, 9. 10. 2020. Dostupné z: <https://eurasianet.org/azerbaijan-armenia-conflict-poses-threat-to-regional-energy-corridor>
- PanARMENIAN.net (2021): Armenia names condition for considering Azerbaijan-EAEU dialogue. PanARMENIAN.net, 25. 12. 2021. Dostupné z: https://www.panarmenian.net/eng/news/297582/Armenia_names_condition_for_considering_AzerbaijanEAEU_dialogue
- Peuch, Jean-Christopher (2002): Georgia: Situation In Pankisi Gorge Raises Tension, Speculation. Radio Free Europe, 20. 2. 2002. Dostupné z: <https://www.rferl.org/a/1098867.html>
- Prezident Rossii (2007): Vystuplenije i diskussija na Mjunchenskoj konferencii po voprosam politiki bezopasnosti. Prezident Rossii, 10. 2. 2007. Dostupné z: <http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034>
- Protocol on Agreement (The Medvedev-Sarkozy-Saakashvili plan) 12. 8. 2008. Dostupné z: <https://www.peaceagreements.org/view/724>
- Radio Azatutjun (2013): Anti-Putin Protests End In Mass Arrests. Radio Azatutjun, 2. 12. 2013. Dostupné z: <https://www.azatutyun.am/a/25187512.html>
- Radio Azatutjun (2018): Former Armenian Customs Chief Under Investigation. Radio Azatutjun, 18. 11. 2018. Dostupné z: <https://www.azatutyun.am/a/29538580.html>
- Radio Azatutjun (2019): Vladimir Putin v Jerevane vstretilsja s Beloj Kočarjan. Radio Azatutjun, 2. 10. 2019. Dostupné z: <https://rus.azatutyun.am/a/30195058.html>
- Radio Azatutjun (2022): Gas Prices In Armenia Also Set To Rise. Radio Azatutjun, 22. 1. 2022. Dostupné z: <https://www.azatutyun.am/a/31652662.html>
- Radio Azatutjun (2021): Karabakh Civilian Killed In Truce Violation. Radio Azatutjun, 11. 10. 2021. Dostupné z: <https://www.azatutyun.am/a/31503243.html>
- Reuters (2013): Russia's Putin faces protests as he woos Armenia. Reuters, 2. 12. 2013. Dostupné z: <https://www.reuters.com/article/uk-armenia-russia-idUKBRE9B10RM20131202>
- Roberts, John (2001): Energy Reserves, Pipeline Routes and the Legal Regime in the Caspian Sea. In Chufirin, Gennady (2001 ed.): The Security in the Caspian Sea Region. Oxford: Oxford University Press, pp. 33–68.
- Robertson, Jordan – Riley, Michael (2014): Mysterious ,08 Turkey Pipeline Blast Opened New Cyberwar. Bloomberg, 10. 12. 2014. Dostupné z: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2014-12-10/mysterious-08-turkey-pipeline-blast-opened-new-cyberwar>
- Saparov, Arsene (2015): From Conflict to Autonomy in the Caucasus. The Soviet Union and the making of Abkhazia, South Ossetia and Nagorno Karabakh. New York and London: Routledge.
- Shafee, Fareed (2008): Inspired from Abroad: The External Sources of Separatism in Azerbaijan. Caucasian Review of International Affairs, Vol. 2, No. 4, pp. 200–211.
- Shaffer, Brenda (2009): The Geopolitics of the Caucasus. The Brown Journal of World Affairs, Vol. 15, No. 2, pp. 131–142.
- Shahnazarian, Nona (2016): "Here Is Not Maidan, Here is Marshal Baghramian": The "Electric Yerevan" Protest Movement and Its Consequences. PONARS Eurasia, 14. 1. 2016- Dostupné z: <https://www.ponarseurasia.org/here-is-not-maidan-here-is-marshal-baghramian-the-electric-yerevan-protest-movement-and-its-consequences/>
- Shahverdyan, Lilit (2022): Karabakh residents increasingly questioning Russian peacekeepers' effectiveness. Eurasianet, 11. 8. 2022. Dostupné z: <https://eurasianet>

- org/karabakh-residents-increasingly-questioning-russian-peacekeepers-effectiveness
- Shonia, Tamuna (2020): Georgian IDP's Murder Goes Unpunished Calls for convicted killer to be handed over to serve sentence. Institute for War and Peace Reporting, 18. 5. 2020. Dostupné z: <https://iwpr.net/global-voices/georgian-idps-murder-goes-unpunished>
- SIPRI (2018): Georgia and Black Sea security. SIPRI Background Paper, December 2018. Dostupné z: https://www.sipri.org/sites/default/files/2018-12/bp_1812_black_sea_georgia_0.pdf
- SIPRI Fact Sheet (2018): Trends in International Arms Transfers, 2017. SIPRI Fact Sheet, Mrch 2018. Dostupné z: https://www.sipri.org/sites/default/files/2018-03/fssi-pri_at2017_0.pdf
- Socor, Vladimir (2006): Russia Cements Control of Armenia's Energy System. Eurasia Daily Monitor Volume: 3 Issue: 204, 3. 11. 2006. The Jamestown Foundation. Dostupné z: <https://jamestown.org/program/russia-cements-control-of-armenias-energy-system/>
- Socor, Vladimir (2007): Iran-Armenia Gas Pipeline: far more than Meets the Eye. Eurasia Daily Monitor Volume: 4 Issue: 56, 21. 3. 2021. The Jamestown Foundation. Dostupné z: <https://jamestown.org/program/iran-armenia-gas-pipeline-far-more-than-meets-the-eye/>
- Socor, Vladimir (2008): The Goals Behind Moscow's Proxy Offensive in South Ossetia. Eurasia Daily Monitor, Vol. 5. Issue 152, 8. 8. 2008. Dostupné z: <https://jamestown.org/program/the-goals-behind-moscows-proxy-offensive-in-south-ossetia/>
- Soglašenije o prekraščenii ognja v Abchazii i machanizme kontrolja za jeho sobludenijem (1993). Soči, 27. 7. 1993. Dostupné z: https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/GE_930727_AbkhaziaCeasefireAndArrangementsToMonitorObservance%28ru%29.pdf
- Starr, Frederick – Cornell, Svante (2014 eds.): Putin's Grand Strategy: The Eurasian Union and Its Discontents. Washington, DC: The Central Asia-Caucasus Institute.
- Statista.com (2021): Distribution of votes in the parliamentary election in Armenia on June 20, 2021, by party. Statista Research Department, 21. 6. 2021. Dostupné z: <https://www.statista.com/statistics/1245467/armenia-parliamentary-election-results/>
- Sushentsov, Andrey – Neklyudov, Nikita (2020): The Caucasus in Russian foreign policy strategy. Caucasus Survey, TASS (2014): Voditel „KamAZa“ priznan vinovnym v DTP s avtobusom pod Podolskom. TASS, 4. 8. 2014. Dostupné z: https://tass.ru/proisshestviya/1358893?utm_source=google.com&utm_medium=organic&utm_campaign=google.com&utm_referrer=google.com
- TASS (2020): Armenija i Azerbajdžan dogovorilis o prekraščenii ognja v Nagornom Karabache. TASS, 10. 10. 2020. Dostupné z: https://tass.ru/politika/9680973?utm_source=ru.wikipedia.org&utm_medium=referral&utm_campaign=ru.wikipedia.org&utm_referrer=ru.wikipedia.org
- The New York Times (2008): Georgia-Russia Tension Escalates Over Downed Drone. The New York Times, 22. 4. 2008. Dostupné z: <https://www.nytimes.com/2008/04/22/world/europe/22georgia.html>
- theGlobalEconomy.com (2020): Remittances, percent of GDP - Country rankings. Dostupné z: https://www.theglobaleconomy.com/rankings/remittances_percent_gdp/
- Toal, Gerard (2017): Near Abroad: Putin, the West and the Contest over Ukraine and the Caucasus. Oxford: Oxford University Press.
- Torbakov, Igor (2004): South Ossetia Crisis Stokes Tension Between Russia and Georgia. Eurasianet, 25. 8. 2004. Dostupné z: <https://eurasianet.org/south-ossetia-crisis-stokes-tension-between-russia-and-georgia>
- Tsygankov, Andrei (2019): Russia's Foreign Policy Change and Continuity in National Identity. New York and London: Rowman & Littlefield.
- UNIAN (2008): Text of Putin's speech at NATO Summit (Bucharest, April 2, 2008). UNIAN, 18. 4. 2008. Dostupné z: <https://www.unian.info/world/111033-text-of-putin-s-speech-at-nato-summit-bucharest-april-2-2008.html>
- Weiss, Andrew S. – Larrabee, Stephen – Bartis, James T. – Sawak, Camille A. (2012): Promoting International Energy Security. Volume 2, Turkey and the Caspian. Santa Monica: RAND.
- Wheatley, Jonathan (2005): Georgia from National Awakening to Rose Revolution. Delayed Transition in the Former Soviet Union. London and New York: Routledge.
- Workman, Daniel (2022): Russia's Top 10 Exports. World's Top Exports. Dostupné z: <https://www.worldstopexports.com/russias-top-10-exports/>
- World Nuclear Association (2022): Nuclear Power in Armenia. Dostupné z: <https://world-nuclear.org/information-library/country-profiles/countries-a-f/armenia.aspx>
- World Nuclear News (2022): Rosatom signs agreement on possible new reactors for Armenia. World Nuclear News, 21. 1. 2022. Dostupné z: <https://www.world-nuclear-news.org/Articles/Rosatom-signs-agreement-on-possible-new-reactors-f>
- Zimnitskaya, Hanna – von Geldern, James (2011): Is the Caspian Sea a sea; and why does it matter? Journal of Eurasian Studies. 2011/2, pp.1-14.
- Ziyadov, Taleh (2006): BTC Pipeline Could Make Ceyhan an Energy Hub. Eurasia Daily Monitor Volume: 3 Issue: 134. Dostupné z: <https://jamestown.org/program/btc-pipeline-could-make-ceyhan-an-energy-hub/>
- Zürcher, Christoph (2007): The Post-Soviet Wars. Rebellion, Conflict, and Nationhood in the Caucasus. New York and London: New York University Press.

A series of horizontal lines for writing, consisting of 20 evenly spaced lines that span the width of the page.

A series of horizontal lines for writing, consisting of 20 evenly spaced lines that span the width of the page.

newdirection.online

[@europeanreform](https://twitter.com/europeanreform)

[@europeanreform](https://www.instagram.com/europeanreform)

[NDeuropeanreform](https://www.facebook.com/NDeuropeanreform)

contact@europeanreform.org